

DE WIELEWAAL

maandblad
jaargang 48
januari 1982

DE WIELEWAAL

maandblad voor vogel- en natuurstudie

uitgegeven met ondersteuning van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur.

Vroegere hoofdredacteurs: E.H. Fr. SEGERS: jaargang 1 tot en met 23

Dr. Fr. GROOTAERS: jaargang 24 tot en met 46

Redactie

Dr. H. MEEUS, hoofdredacteur, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout (014/41 57 58)

P. HERROELEN, Van Asschestraat 33, 1910 Melsbroek (02/751 85 76)

J. VAN DEN STEEN, Metdepenningenstraat 1A, 9000 Gent (091/24 04 21)

Dr. P. VAN SANDEN, Parklaan 14, 9000 Gent (091/21 44 70)

Redactieraad

H. FRANCKX, Dr. Fr. GROOTAERS, J. BLOEMEN, A. DE JONGHE, J. KIEBOOMS, R. WILLOCKX, Prof. Dr. U. LIBBRECHT, G. LUYTS, Prof. Dr. A. DHONDT, P. VAN DEN BREMT, M. BECUWE, Dr. R. EYCKERMAN, J. VAN WINKEL, H. VOET, Dr. M. LOUETTE, Ir. G. BULTEEL, J. GABRIELS, Dr. J. VAN GOMPEL, Dr. J. PAULUSSEN.

Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie DE WIELEWAAL

De vereniging heeft tot doel: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels te bevorderen door alle middelen, o.m. door het oprichten van plaatselijke afdelingen, het houden van studiedagen, het uitgeven van een tijdschrift, het verspreiden van vogelboeken en natuurboeken, het oprichten van natuurreservaten. De vereniging werd in 1933 opgericht door E.H. Fr. Segers.

Samenstelling van het Bestuur

RAAD VAN BEHEER

Dagelijks Bestuur

H. FRANCKX, voorzitter, Vredelaan 29, 2500 Lier (031/80 47 32)

P. HERROELEN, ondervoorzitter en afgevaardigde Brabant, Van Asschestraat 33, 1910 Melsbroek (02/751 85 76)

F. VAN DEN BROECK, sekretaris, De Wilgen 41, 2060 Merksem (031/45 02 52)

E. MEYERS, penningmeester, Prof. Devochtstraat 39/4, 2300 Turnhout (014/41 00 69)

Leden

G. LACRES, Bekelstraat 62, 2700 Sint-Niklaas

W. ROGGMAN, Parklaan 139 bus 8, 9300 Aalst

J. VAN DEN STEEN, afgevaardigde Oost-Vlaanderen, Metdepenningenstraat 1A, 9000 Gent.

W. VAN SPAENDONK, afgevaardigde Antwerpen, Zevenbergen 50, 2500 Lier

R. DEBRUYNE, afgevaardigde West-Vlaanderen, Iepersteenweg 60, 8178 Woumen

E. WELLENS, afgevaardigde Limburg, Statiestraat 89, 3900 Lommel

Afgevaardigden Wielewaajongeren

C. VAN LIERDE, Oude Grensstraat 2 B4, 1850 Grimbergen

J. ROYEARD, St. Hubertstraat 277, 9800 Deinze

P. DELVAUX, Gierlesteenweg 351, 2300 Turnhout

TECHNISCH ADVISEUR VAN DE NATUURRESERVATEN

Ir. S. TYS, Beekstraat 16, 2800 Mechelen (015/41 12 78)

LIDMAATSCHAP EN ABONNEMENTEN

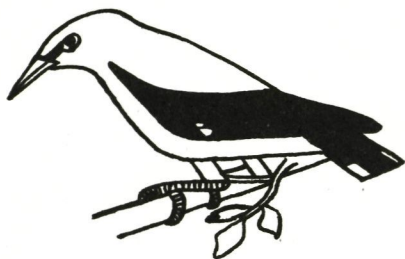
België: 400 F. Andere landen: 500 F. Bijlid (zonder abonnement): 50 F.

Administratie: De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Giro: 000-0319785-73. Tel.: 014/41 22 52.

Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie

DE WIELEWAAL

V.Z.W.

Graatakker 11 — 2300 Turnhout

Tel. : (014) 41.22.52

P.R. : 000-0319785-73

FRANKEREN
ALS
DRUKWERK

DE WIELEWAAL
LEDENADMINISTRATIE

GRAATAKKER 11

2300 TURNHOUT

GELIEVE TE ZENDEN

Datum

..... eks.
..... eks.
..... eks.
..... eks.
..... eks.
..... eks.

Naam en voornaam (zeer duidelijk a.u.b.)

Woonplaats - straat en nr.

Alle betalingen geschieden op P.C.R. 000-0319785-73 „De Wielewaal” v.z.w.
Telefoon (014) 41.22.52 Graatakker 11, 2300 Turnhout (Belgium)

BERICHT VAN ADRESVERANDERING

Naam :
Voornaam :

OUD ADRES

Straat en huisnummer :
Postnummer en naam
der woonplaats :

NIEUW ADRES

Straat en huisnummer :
Postnummer en naam
der woonplaats :
Postrekening N^r :
Telefoon N^r :
Geldig vanaf :
Handtekening :

INVULLEN IN DRUKLETTERS A.U.B.

BESTE DANK.

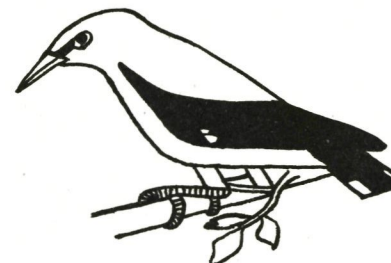
Door uzelf in te vullen en bij te houden.

LIDKAART-1982

Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie

DE WIELEWAAL

V.Z.W.

Graatakker 11 — 2300 Turnhout

Tel. : (014) 41.22.52

P.R. : 000-0319785-73

naam :

voornaam :

adres :

Stamnummer :
.....

Gelieve steeds iedere adreswijziging
onmiddellijk te melden aan de Centrale.
Met bijgaand bericht van adres-
verandering.
Het sekretariaat is geopend :
dinsdag tot en met zaterdag van 8 u.
tot 12 u. en van 13 u. tot 17 uur.

BERICHT VAN ADRES- VERANDERING

OMSLAG
FRANKEREN ALS
DRUKWERK

DE WIELEWAAL

Graatakker, 11

2300 TURNHOUT

BIJLEDEN 1982 (DE WIELEWAAL 50 F, WIELEWAALJONGEREN 60 F)

FAMILIENAAM (MEISJESNAAM)	VOORNAAM	STRAAT + NR	POSTNUMMER	GEMEENTE	BEDRAG
------------------------------	----------	-------------	------------	----------	--------

Bedrag gestort op / / op P.C.R. 000-0319785-73
van De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Totaal

BESTELKAART VOOR BOEKEN

FRANKEREN
ALS
DRUKWERK

BOEKHANDEL
„DE WIELEWAAL”
B.T.W. nr. 408.032.874

„DE WIELEWAAL”
maandblad
rijk geïllustreerd

Als u koopt in uw boekhandel
„De Wielewaal” steunt u onze
beweging

Kataloog en bestelkaarten gratis
op aanvraag.

„De Wielewaal” levert alle
boeken over vogels en natuur.

BOEKHANDEL „DE WIELEWAAL”

GRAATAKKER 11

2300 — TURNHOUT

Brief van de voorzitter.

Beste Wielewalers,

Weerom staan wij op de drempel van een nieuw jaar en doen wij er goed aan even achterom en in de toekomst te kijken.

Na het vruchtbare jaar 1981 wil ik eerst en vooral aan alle medewerkers mijn oprechte dank betuigen. De redactie voor haar inzet om steeds een fraai verzorgd en interessant maandblad af te leveren. De nationale werkgroepen voor de vele initiatieven en realisaties. De conservators voor de beheerswerken in hun reservaat en de geleide bezoeken. Afdeling Mechelen voor het inrichten van het zeer geslaagd congres. De bestuursleden van alle afdelingen voor hun inzet in hun eigen streek. De leden van de Raad van Beheer voor hun raad en hulp bij het beheer van de vereniging.

Welke zijn nu onze verwachtingen voor het komend jaar?

Laten wij beginnen met de *Raad van Deelgenoten*, het machtigste orgaan van de vereniging. Door een samenloop van omstandigheden moeten dit jaar in maart 7 leden van de Raad van Beheer worden gekozen. Wij vragen de afgevaardigden van de afdelingen hun stem uit te brengen voor personen, waarvan ze zeker zijn dat ze tijd, werk noch geld zullen sparen voor het welzijn van De Wielewaal, van de vogels en van de natuur. Tevens verwachten wij van de afgevaardigden de voorstellen van hun afdeling om in 1983 het vijftigjarig jubileum van onze vereniging op grootse wijze te vieren. De Raad van Beheer zal uit die voorstellen een keuze maken en een nog op te richten feestcomité zal met de uitvoering hiervan gelast worden.

Ook van de nationale werkgroepen wordt veel verwacht. Laten wij voor elk van hen één concreet punt vooropstellen.

De *NWG Propaganda* zou een propagandastand moeten oprichten, die een volledig overzicht geeft van de werking van De Wielewaal. Deze stand, gemakkelijk verplaats- en monteerbaar, zou gebruikt kunnen worden op de Nationale Natuurbeschermingsdag, tijdens de uitstappen en het symposium van ons congres, tijdens de Vlaamse Ardennendag, op natuur- en jaarbeurzen, op tentoonstellingen en dergelijke meer. Een boekenstand, folders en affiches zouden het geheel aanvullen.

Tijdens het afgelopen jaar hebben wij weerom enkele percelen bijgekocht in de Tikkebroeken. Bovendien hopen wij weldra nog zeer belangrijke stukken te kunnen bijverwerven. Dit wordt een prachtige realisatie voor ons reservaat, maar betekent tevens een belangrijke financiële aderlating voor de Wielewaalkas. Daarom verwachten wij van de leden van de *NWG Natuurbehoud* dat zij een plan uitwerken om op grote schaal gelden in te zamelen voor De Tikkebroeken. De Wielewaal koestert niet het plan natuurreservaten aan te kopen over het gehele Vlaamse land. Van de 50 ha grote Tikkebroeken hebben wij echter reeds de helft in eigendom en we hopen ooit het ganse gebied te verwerven.

De *NWG Ornithologie* moet de studie en de inventarisatie van de vogels verder stimuleren. Door het groot aantal veldornithologen, het verbeterde optisch materiaal, de vele naslagwerken en determineerboeken, de gemakkelijke contact- en verplaatsingsmogelijkheden, is het aantal waarnemingen, ook van zeldzame soorten, vertienvoudigd. Toch moet er naar een middel gezocht worden, om die waarnemingen doelmatig, kritisch en selectief te verwerken.

De *NWG Botanie* stelde reeds zijn uitstappen-programma voor 1982 op. Deze werkgroep zou echter ook nog bekwame botanisten moeten stimuleren om degelijke artikels over planten te schrijven voor het maandblad.

Inderdaad, sedert de wijziging van de statuten in 1980, waarmee een verruiming van de doelstellingen van onze vereniging werd beoogd, streeft de redactie er naar om naast ornithologische artikels ook bijdragen over andere aspecten van de natuur te publiceren.

Anderzijds wordt de nood aan een Vlaams specifiek ornithologisch tijdschrift steeds groter. Rekening houdend met de belangrijke rol die De Wielewaal tot nog toe in Vlaanderen voor de ornithologie heeft vervuld, wordt van de *Redactie* verwacht in deze nood te voorzien. Dit kan door het opnemen in het maandblad van wetenschappelijke ornithologische bijdragen, die zo geschreven zijn dat ze leesbaar zijn voor een groot publiek. Door het peil van ons maandblad kwalitatief verder op te voeren, wordt aan alle ornithologen in Vlaanderen de kans geboden zich bij ons thuis te voelen. Zo blijven optimale mogelijkheden open voor de verdere ontwikkeling van wat in 1933 bescheiden startte.

Onze 50 afdelingen vormen de kracht van De Wielewaal. Hun vitaliteit en werking, naar de geest van de statuten en de doelstellingen van De Wielewaal, maar in grote vrijheid en zelfstandigheid, worden ons door menige andere vereniging benijd. Wij hopen dat de studie en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild levende vogels in alle afdelingen verder zal groeien. Zo gaat De Wielewaal een ongekende bloei tegemoet.

Tot slot wil ik in naam van de Raad van Beheer alle actieve leden danken voor hun inzet voor de vereniging, voor de vogels en voor de natuur in het algemeen. Ik wens hen tevens een voorspoedig en vredig jaar, rijk aan intens natuurbeleven.

H. Franckx,
voorzitter

Landbouw, natuur en landschap in het noorden van Turnhout: probleemanalyse, maatregelen en instrumenten voor een gemeentelijk beleid

door Ir. M. Verwaest

De auteur van deze bijdrage, Ir. Marc Verwaest, werd op 3 november 1956 geboren te Mol, in de Kempen. Na zijn humaniora aan het St.-Jan Berghmanscollege te Mol studeerde hij landbouwwetenschappen aan de Katholieke Universiteit te Leuven. In 1979 behaalde hij het diploma van landbouwingenieur. Hij volgde nadien een aanvullende licentie Stedebouw en Ruimtelijke Ordening aan het Interfacultair Instituut voor Stedebouw en Ruimtelijke Ordening van dezelfde universiteit.

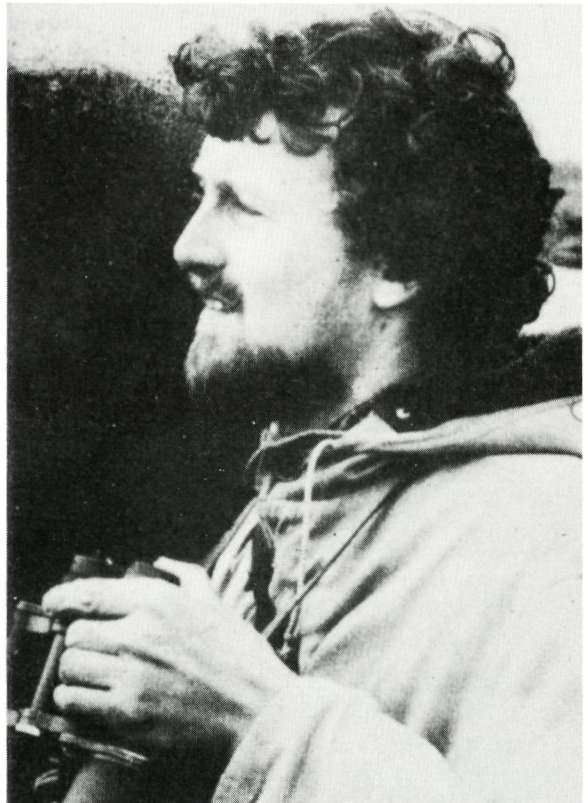
Het lag voor de hand dat deze begaafde en enthousiaste Wielewaler, door zijn studie en door zijn uitzonderlijke belangstelling voor de vogels en de natuur, zich zou gaan verdiepen in de steeds acuter wordende problematiek omtrent landbouw en natuurbehoud. Helaas werd aan dit jonge, veelbelovende en intense leven op tragische wijze voortijdig een einde gemaakt. Marc overleed op 5 september 1981 in het St.-Jansziekenhuis te Genk aan de gevolgen van een verkeersongeval.

De hier gepubliceerde bijdrage is de enigszins door ons aangepaste tekst van een studie die hij maakte in het kader van zijn specialisatie in het Turnhoutse vennengebied. Toch gelden heel wat aspecten ervan evenzeer voor andere soortgelijke landbouwgebieden in het Vlaamse Gewest. Daarom dachten we dat het zinvol was aan dit rapport een ruimere bekendheid te geven.

We beschouwen het publiceren van deze studie tevens als een posthume blijk van grote waardering voor de auteur. Marc was voor ons een „groot” mens, een goede vriend, en een wegwijzer naar een nieuwe, meer zinvolle wereld.

namens „De Wielewaal”, de „Raad voor Natuurbescherming en Milieubeheer” van de Stad Turnhout, en de Turnhoutse Actiegroep „Stad voor de Mens”,

Dr. Hubert Meeus, Gie Luyts en Drs. Jan Michiels

INLEIDING

1. ANALYSE VAN DE BESTAANDE TOESTAND

- 1.1. Probleemstelling
- 1.2. Bondige schets van de bestaande ecologische, landschappelijke en landbouwkundige kenmerken in het noorden van Turnhout
 - 1.2.1. Afbakening van het studiegebied
 - 1.2.2. Voornaamste ecologische en landschappelijke elementen
 - 1.2.3. Belangrijke landbouwkundige kenmerken
- 1.3. Achtergronden en kenmerken van de huidige conflictsituatie
- 1.4. Bestaande juridisch-planologische toestand

2. MOGELIJKE OPLOSSINGEN EN NOODZAKELIJKE MAATREGELEN

- 2.1. Doelstelling
- 2.2. Mogelijke ontwikkelingsmodellen voor het gebied
 - 2.2.1. Alternatieve ontwikkelingsschetsen
 - 2.2.2. Evaluatie en keuze van het beste model
- 2.3. Concrete maatregelen ter bescherming van de ecologische en landschappelijke waarden van het gebied
 - 2.3.1. Maatregelen op supra-gemeentelijk vlak
 - 2.3.2. Maatregelen op gemeentelijk niveau
- 2.4. Landbouwkundige aanspraken i.v.m. de voorgestelde maatregelen
 - 2.4.1. Algemene beschouwingen
 - 2.4.2. Vergoedingen
 - 2.4.2.1. Bestaande mogelijkheden voor het verkrijgen van een vergoeding
 - 2.4.2.2. Berekening van de vergoedingen

3. INSTRUMENTARIUM

- 3.1. Gewestplan
- 3.2. Gemeentelijk structuurplan
- 3.3. Bijzonder Plan van Aanleg
- 3.4. Bouwverordeningen en vergunningsplichtige handelingen
- 3.5. Klassering als beschermd landschap
- 3.6. Wet op het natuurbehoud

4. BESLUIT

5. BIBLIOGRAFIE

INLEIDING

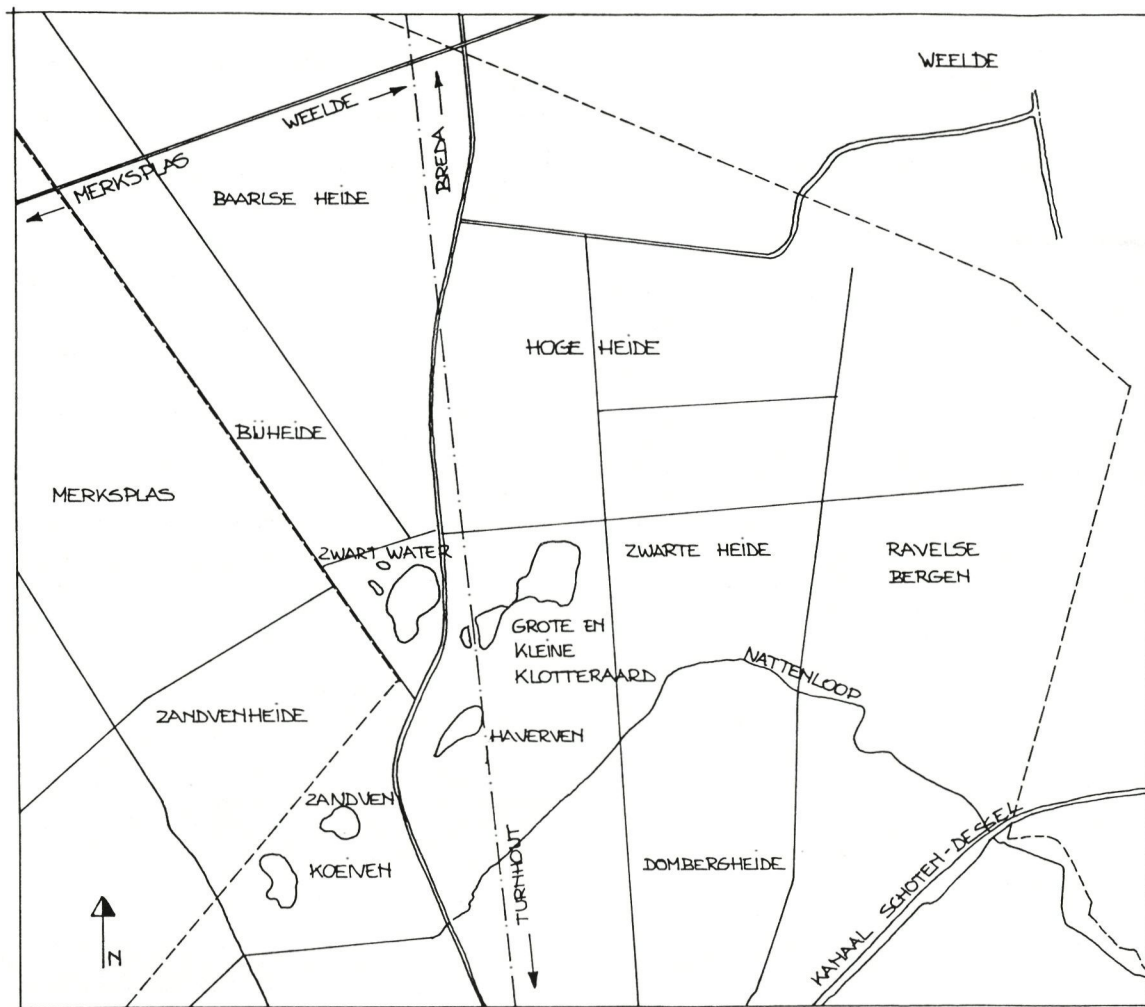
Het landelijk gebied ten noorden van de stad Turnhout maakt deel uit van een uitgestrekt en uniek natuurgebied dat een aantal zeer waardevolle ecologische en landschappelijke elementen bevat.

Naast natuur en landschap vormt de landbouw de belangrijkste functie van het gebied. Sedert een aantal jaren bestaat er in dit gebied een conflict tussen landbouw enerzijds en natuur en landschap anderzijds, een verschijnsel dat zich trouwens overal voordoet waar natuur, landschap en landbouw nauw met elkaar verweven zijn.

De bedoeling van deze studie bestaat erin dit conflict nader te analyseren en concrete voorstellen tot oplossing naar voor te brengen.

In het eerste deel wordt de bestaande toestand en de conflictrelatie tussen Landbouw-Natuur-Landschap nader toegelicht. In het tweede deel wordt uitgebreid ingegaan op de mogelijke oplossingen voor het conflict en de maatregelen die in dit verband moeten genomen worden. Tenslotte volgt een overzicht en een bespreking van de beleidsmiddelen die de gemeente ter beschikking heeft om de voorgestelde maatregelen te realiseren.

Hopelijk betekent deze studie een positieve bijdrage tot het oplossen van de conflicten tussen Landbouw en Natuur in het noorden van Turnhout.

111.: M. VRINDIS

- ===== verharde weg
- onverharde weg, beek
- - - - - gemeentegrens
- . - . - spoorweg

1. ANALYSE VAN DE BESTAANDE TOESTAND

1.1. Probleemstelling

De uiterst waardevolle en zeldzame fauna en flora en het open landschap worden in steeds toenemende mate bedreigd door de moderne agrarische bedrijfsvoering. Deze modernisering van de landbouw, gekenmerkt door schaalvergroting, intensivering en mechanisering is binnen het huidige landbouwstructuurbeleid in de EEG, voor de landbouwers absoluut noodzakelijk om een redelijk inkomen te behouden.

Voor natuur en landschap dreigt deze ontwikkeling echter catastrofaal te worden. In onderhavige tekst zal dieper ingegaan worden op deze conflictsituatie.

1.2. Bondige schets van de bestaande ecologische, landschappelijke en landbouwkundige kenmerken in het noorden van Turnhout

1.2.1. Afbakening van het studiegebied

Om praktische redenen en omwille van het korte tijdsbestek werd het studiegebied beperkt tot die gebieden in het noorden van Turnhout die op het gewestplan aangeduid staan als „ecologisch en landschappelijk waardevol agrarisch gebied”, de hierbij aansluitende „natuurreservaten”, het „agrarische gebied” en enkele „natuurgebieden”. Het is echter evident dat een aantal van de voorgestelde problemen en maatregelen eveneens van toepassing zijn voor andere gedeelten van de gemeente Turnhout en voor analoge

gebieden in de omliggende gemeenten (bv. de Zandvenheide en omgeving te Merkpas).

1.2.2. Voornaamste ecologische en landschappelijke elementen

a. Ecologische elementen

De belangrijkste ecologische waarden van het gebied zijn enerzijds de weidevogels die, zoals de naam het zegt, gebonden zijn aan een graslandvegetatie en anderzijds een aantal zeer zeldzame planten die men vindt in schraallandjes (of wat er nog van rest), heiderestantjes, vennen en wegbermen. In tegenstelling tot Nederland komen in België slechts enkele echte weidevogelgebieden voor. Het weidevogelgebied gelegen op het grondgebied van de gemeenten Turnhout en Merkpas kan zelfs als één van de meest waardevolle en soortenrijkste Belgische weidevogelgebieden beschouwd worden. Het is daarom van nationaal belang om dit gebied een absolute bescherming te verlenen. De meest waardevolle fauna en flora worden hierna per gebied weergegeven:

— Bijheide en Baarlse Heide:
weidevogels: Kievit, Grutto, Wulp, Scholekster
planten: Gevlekte Orchis, Heidekartelblad, Vogelmeik, Klokjesgentiaan, Welriekende Nachtorchis, Stekelbrem... (hoofdzakelijk in wegbermen)

— Hoge Heide:
weidevogels: Kievit, Grutto, Wulp en Tureluur
planten: Struikheide, Stekelbrem, Zandblauwtje, Heidekartelblad, Gevlekte Orchis, Heidespurrie (wegbermen, heide- en pijpestrootjerestantjes)
reptielen: Levendbarende Hagedis, Hazelworm

— Zwarte Heide, Dombergheide en Ravelse Bergen:

weidevogels: Kievit, Wulp, Grutto, Scholekster, Gele Kwikstaart, Zomertaling
planten: cfr. hoger + Tandjesgras, Blauwe Knoop, Trekrus, Scherpe Fijnstraal, Weidehavikskruid en Tormenitil
reptielen: Levendbarende Hagedis

— Zwart Water:

weidevogels: Wulp
planten: Waterlobelia, Veelstengelige Waterbies, Kleine en Ronde Zonnedaauw, Beenbreek, Moerashertshooi, Veenpluis, Drijvende Egelskop, Moerassmele, Kruipende en Drijvende Waterweegbree, Moeraswespenorchis, Klokjesgentiaan, Brunel, Tormenitil, Duizendguldenkruid, Bruine en Witte Snavelbies, Blauwe Zegge...

reptielen: Levendbarende Hagedis en Struikhagedis

amfibieën: Heikikker, Groene Kikker

— Grote en Kleine Klotteraard, Haverven, Zandven en Koeven:

weidevogels: Kievit, Grutto, Tureluur, Watersnip, Wulp, Slobeend, Wintertaling
planten: veenmosvegetatie, planten van natte en

droge heide (cfr. Zwart Water), Littorelletea-complex,...

amfibieën: Kleine Watersalamander, Rugstreepad, Groene en Bruine Kikker

— Weiden ten NO van de Langvenheide:
weidevogels: Kievit, Wulp.

b. Landschappelijke elementen

De meest waardevolle en typische landschapskenmerken zijn de volgende:

- de openheid van het landschap
- enkele houtwallen in dit open landschap
- het licht golvend terrein
- het onbebouwde en natuurlijke karakter van het gebied
- de zandwegen met hun bermen
- het afwisselende patroon van halfnatuurlijke en cultuurlandschappen.

1.2.3. Belangrijke landbouwkundige kenmerken

Het landbouwkundig bodemgebruik bestaat hoofdzakelijk uit extensieve veeteelt en een klein

Foto: Keoon

procent akkerbouw (granen, maïs) op de hoger gelegen percelen. De laatste jaren worden echter steeds meer grasweiden omgezet tot kuilgrasweiden en maïsakkers.

Bodemkundig gezien behoort praktisch heel het gebied tot de matig natte zandige podzolgronden (met uitzondering voor de hoger gelegen en drogere gedeelten van de Hoge Heide en Zwarte Heide). Vele gronden zijn overdreven of permanent nat in de winter en het voorjaar (met een watertafel tot boven het maaiveld), wat ongetwijfeld een lagere opbrengst geeft t.o.v. goed ontwaterde gronden (natte grond warmt immers trager op zodat de gewassen later beginnen te groeien).

Van nature uit (d.w.z. zonder sterke ontwatering) zijn deze gronden slechts geschikt voor weiland. Voor akkerbouw (ook voor maïs) en (zij het in mindere mate) voor kuilgraswinning is een sterke ontwatering noodzakelijk.

Andere minder gunstige externe produktieomstandigheden zijn de slechte berijdbaarheid van sommige wegen na langdurige regenval, en het oneffen terrein: ten eerste zijn dergelijke gronden, met sterke reliëfschommelingen, moeilijk te bewerken, en ten tweede krijgt men een extra waterverlast op het lager gelegen gedeelte en een watertekort op het hogere perceelsge-deelte.

1.3. Achtergronden en kenmerken van de huidige conflictsituatie

In de inleiding werd reeds gesteld dat de moderne agrarische bedrijfsvoering een ernstige bedreiging betekent voor fauna, flora en landschap. De primaire oorzaak van heel de problematiek ligt bij het landbouwstructuurbeleid van de E.E.G. dat erop gericht is om zo goedkoop mogelijk zoveel mogelijk voedsel te produceren, d.w.z. daar waar de kosten het laagst zijn, met zo weinig mogelijk boeren. Bij $\pm$ constant blijvende prijzen voor zijn producten en steeds stijgende kosten (energie, meststoffen, machines...) wordt de landbouwer gedwongen om steeds meer te produceren om een redelijk inkomen te verwerven. Door het beperkte en zeer dure grondaanbod is deze verhoging van de productie enkel mogelijk door een verhoging van de productiviteit (de productie per ha): d.w.z. een steeds intensievere bedrijfsvoering met toename van het meststofgebruik, stijging van de veebezetting, rooien van hinderlijke houtwallen, toenemende mechanisering, omschakeling naar intensieve mestveehouderij met nieuwe problemen voor het milieu zoals stankhinder, mestoverschotten... ontwatering van waterzieke gronden, enz... Een belangrijk gevolg van dit landbouwbeleid zijn de structurele overschotten van onder andere melk, boter en fruit, waarvoor dan weer opnieuw geld moet gevonden om ze weg te werken (aan de oorzaken van de overschotten wordt echter niet geraakt).

Dit beleid is uiterst negatief voor de (kleine) landbouwers: ze moeten immers steeds meer gaan investeren om gelijke tred te houden met de vermelde ontwikkelingen naar schaalvergroting en intensivering, hiervoor moeten ze steeds meer kapitaal gaan lenen op de kapitaalmarkt, ze worden steeds meer afhankelijk van machtige kapitaalgroepen en toch verdienen ze praktisch niets meer dan vroeger. Steeds meer kleine landbouwers moeten dan ook de landbouw verlaten en elders werk trachten te vinden (wat, gezien de slechte economische toestand een weinig hoopvol perspectief is).

Wat heeft dit nu te maken met de problemen tussen landbouw en natuur in het noorden van Turnhout? Wel, het heeft er in feite alles mee te maken. De gevolgen van dit beleid zijn immers niet alleen nadelig voor de kleine landbouwer, maar ook voor weidevogels, planten en landschap vormt dit beleid een ernstige bedreiging. Immers, om de productiviteit te verhogen, worden een aantal ingrepen uitgevoerd die zonder meer funest zijn voor het natuurlijk evenwicht in gelijk welk gebied.

Een zeer belangrijke ingreep in dit verband is de verbetering van de waterhuishouding (door ondergrondse drainage, uitdiepen van afwateringsgrachten...). Een hoge waterstand echter is van essentieel belang voor de weidevogels evenals voor een groot aantal van de zeldzame planten die we in het noorden nog vinden. De natte grond voorkomt immers een snelle opwarming in het voorjaar zodat de grasgroei geremd wordt.

Hierdoor blijft het gras enerzijds kort en beloopbaar voor de vogels terwijl het anderzijds pas op het einde van het broedseizoen kan gemaaid worden. Bovendien worden machinale werkzaamheden, die de nesten vernielen, sterk bemoeilijkt. Er kan tevens weinig bemest worden waardoor een gediversifieerde grasmat ontstaat met een grote keuze qua voedselaanbod en nestgelegenheid. Voor de landbouwers is de ontwatering van natte gronden echter noodzakelijk om een hogere productie te bekomen. In realiteit stelt men dan ook vast dat steeds meer natte gronden drooggelegd worden (ook in het noorden van Turnhout).

Men kan dan steeds vroeger in het jaar beginnen met agrarische werkzaamheden o.a. scheuren van de grasmat (gevolgd door herinzaai met meer productieve grasmengsels), strooien van kunstmest en drijfmest enz... Steeds meer worden deze werken uitgevoerd tijdens het broedseizoen. Hierdoor worden reeds heel wat weidevogel-nesten vernield. Ontwatering maakt eveneens een hogere veebezetting per hectare mogelijk waardoor de kans op vertrappeling van nesten groter wordt.

Door het lagere waterpeil warmt de grond sneller op zodat het gras sneller begint te groeien

Zwarte Heide.

Foto: Keoon

waardoor het vroeger en frequenter kan gemaaid worden, waarbij, meer dan voorheen, jonge, niet vliegvlugge vogels doodgemaaid worden. De omschakeling naar nieuwe, hoog productieve en snelgroeiende grassen (Engels en Italiaans raaigras) versterkt dit gevaar nog. Sterke ontwatering zorgt eveneens voor een vermindering van het voedselaanbod voor de weidevogels en het verdwijnen van een aantal zeer zeldzame planten als Moeraswolfsklauw en verschillende orchissen die aan een vochtig milieu gebonden zijn.

Enerzijds stellen we dus vast dat steeds minder eieren uitgebroed worden tot jonge vogels, terwijl anderzijds de resterende uitgekipte jongen meer kans lopen om doodgemaaid te worden. Uit gesprekken met Turnhoutse vogelrings blijkt dat de laatste jaren nog wel een aantal weidevogels voorkwam, al was het sterk teruglopend, doch dat het aantal geringde jonge vogels quasi nihil was. Dit wordt ook in de meeste Nederlandse weidevogelgebieden vastgesteld. Maar er is meer: door de toenemende omzetting van (hooi)weiden naar maïsakkers krimpt het broedareal van alle weidevogels (met uitzondering van de Scholekster die graag op de kale maïsakkers broedt) verder in.

Het zijn echter niet alleen de weidevogels die te lijden hebben van de intensivering: ook andere

dieren, de autochtone flora en het landschap worden bedreigd. In het gebied komen nog enkele botanisch zeer waardevolle schraallandjes, heide- en pijpestrootjeveldjes, bremstruwelen en vennen voor. Het laatste, echte schraalland werd voor enkele jaren omgeven door een landschapsvreemde boomkwekerij (waarbij eveneens een grote oppervlakte weidegrond verloren ging). Een deel werd gespaard maar door de intensieve ontwatering en bemesting op het omliggende gebied verlandt (o.a. merkbaar aan de opslag van talrijke berken) en verrijkt het zeer snel. In een boomkwekerij worden eveneens zeer veel herbiciden gebruikt waardoor de wilde flora vernietigd wordt. De oorspronkelijke vegetatie is dan ook reeds sterk achteruit gegaan. Een tweede typisch schraallandje, ten oosten van de Grote Klottergaard, wordt jaarlijks steeds verder omgeploegd, ontwaterd en bemest (dit in volledige tegenspraak met het gewestplan, vermits het hier om een „reservaat“-gebied gaat, waar enkel natuurbehouds- en beheerswerken toegelaten zijn): ook hier constateert men een sterke verlanding en verrijking (uitbreiding van biezenvegetatie). Het is immers een alomgekend feit dat meststoffen door afspoeling (vooral drijfmest) en ook door ondergrondse infiltratie, zij het in mindere mate, in lager gelegen gedeelten terecht komen en deze sterk eutrofiëren.

Nu liggen de schraallandjes en vennen juist in deze lagere terreingedeelten zodat ze aan sterke verrijking blootgesteld worden. Kunstmeststoffen in poedervorm waaien ook gemakkelijk over naar belendende percelen. In de Grote Klottergaard, het Koeven en het Zwart Water (mede door uitspoelen van aaltonnen) is dit duidelijk te merken aan de vegetatie (toename van de biezen). Naast deze schraallandjes en vennen komen nog enkele oude heide- en pijpestrootjeveldjes voor die ofwel bedreigd worden door stelselmatig omploegen (o.a. een pijpestrootjeveldje in de Hoge Heide), ontwateren (Zwart Water) en bemesten, ofwel door overwoekering door berk, den of wilg t.g.v. de verlanding.

Tenslotte komen in het gebied een aantal bloemenrijke wegbermen voor, die op verschillende plaatsen door herprofilieren van wegen en regelmatig uitdiepen van de grachten groten-deels verdwenen zijn.

1.4. Bestaande juridisch-planologische toestand

Het is duidelijk dat er in het noorden van de gemeente een conflict bestaat tussen landbouw en natuur, waarbij zeldzame en zeer waardevolle biologische levensgemeenschappen op het punt staan te verdwijnen. Nochtans bestaat er een juridisch en planologisch instrumentarium dat, althans in theorie, mogelijkheden biedt om tot op zekere hoogte en in bepaalde gebieden, een daadwerkelijk natuurbeschermingsbeleid te voeren, ook in de landbouwzone. Zo bestaan er

Zwarte Heide.

Foto: Keoon

o.a. de bestemmingen en voorschriften van het gewestplan; artikel 44, 59, 60 en 61 van de wet op de stedenbouw; mogelijkheid van Bijzonder Plan van Aanleg (BPA); het decreet van 13 juli 1972 en de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen... In de realiteit echter blijkt er van een werkelijk natuurbeschermingsbeleid totaal geen sprake te zijn. Op de oorzaken hiervan zal in een later hoofdstuk dieper worden ingegaan.

2. MOGELIJKE OPLOSSINGEN EN NOODZAKELIJKE MAATREGELEN

2.1. Doelstelling

Een zodanige regeling uitwerken dat de unieke biologische en landschappelijke kwaliteiten van het gebied gevrijwaard worden van verdere aftakeling, en tegelijkertijd ervoor zorgen dat de betrokken landbouwers er niet op achteruit gaan qua inkomen en dat ze hun landbouwactiviteit kunnen behouden.

2.2. Mogelijke ontwikkelingsmodellen voor het gebied

2.2.1. Alternatieve ontwikkelingsschetsen

1) Model A:

— Optimale ontwikkeling voor de landbouw in praktisch heel het gebied

— De natuur wordt teruggedrongen in de bestaande reservaten.
(segregatiemodel)

2) Model B:

— Optimale ontwikkeling voor de natuur in praktisch heel het gebied: $\pm$ heel het gebied wordt reserveaat onder beheer van de overheid of een natuurbeschermingsorganisatie.

— De landbouw krijgt in heel het gebied zodanig sterke beperkingen opgelegd dat een normale landbouwactiviteit onmogelijk wordt: de productiefunctie van de landbouw wordt vervangen door een louter beheersgerichte functie.
(segregatiemodel)

3) Model C:

— Ontwikkeling waarbij zowel de belangen van landbouw als natuur in rekening gebracht worden. Landbouw blijft mogelijk in het gebied (d.w.z. buiten de bestaande natuurreservaten) maar de bestaande productiefunctie wordt verlegd naar een op productie én natuurbeheersgerichte functie: d.w.z. dat aan de landbouw bepaalde beperkingen worden opgelegd in de biologisch meest waardevolle terreinen. Voor deze beperkingen moeten voldoende hoge vergoedingen betaald worden. In de biologisch matig belangrijke terreinen krijgt de landbouw meer mogelijkheden om zich te optimaliseren maar ook hier worden een aantal beperkingen t.a.v. natuur- en landschapsbescherming voor-

zien. Deze beperkingen zijn echter minder zwaar dan in de zeer waardevolle terreinen. Ook hier moeten de beperkingen vergoed worden. (integratiemodel)

2.2.2. Evaluatie en keuze van het beste model

1) Model A:

Voordelen:

Zeer gunstige ontwikkelingsmogelijkheden voor de landbouw

Nadelen:

De zeldzame biologische en landschappelijke elementen in het landbouwgebied gaan verloren (o.a. de weidevogels die gebonden zijn aan een vrij extensieve landbouw). De natuur wordt teruggedrongen in enkele kleine reservaten die op langere termijn hun ecologische waarde toch zullen verliezen t.g.v. de ontwikkelingen in het omringende landbouwgebied.

2) Model B:

Voordelen:

— Gunstige ontwikkelingsmogelijkheden voor de natuur in het gebied.
— Vanuit het standpunt van de natuurbescherming: men kan gemakkelijker het gewenste beheer uitvoeren: men kan zelf bepalen wanneer, wat, door wie,... moet gedaan worden. Flexibiliteit en continuïteit in het beheer zijn also gegarandeerd (evenals controle).

Nadelen:

— Men ontnemt grond van de landbouwers die het reeds moeilijk hebben om voldoende grond bijeen te scharen. Het gevolg hiervan is dat de landbouwer o.a. gedwongen wordt om op de niet beperkte gronden (buiten het gebied) nog intensiever gaan te werken; dit zal hier zeker gaan ten nadele van de natuur.

— Gezien de eigendomssituatie (geen gronden in overheidsbezit) zal men op grote schaal moeten onteigenen.

De hoge grondprijzen in acht genomen betekent dit een enorme financiële aderlating voor de overheid. Ofwel zal de overheid de gronden zelf moeten huren, wat binnen de op punt staande vernieuwing van de pachtwetgeving moeilijk haalbaar zal zijn.

— Daarenboven stelt zich het probleem om voldoende mankracht, tijd en geld te vinden om zo'n groot gebied te beheren (cfr. Nederlandse situatie waar Staatsbosbeheer grote gedeelten van de weidevogelgronden, die het onder zijn beheer heeft, braak moeten laten liggen zodat ze verwilderen en voor weidevogels verloren gaan).

3) Model C:

Voordelen:

— De landbouwers behouden hun grond (weliswaar mits een aantal beperkingen die echter vergoed worden).

— Het beheer gebeurt door mensen die vertrouwd zijn met het gebied en met de exploitatie ervan.
— Ondanks de vergoedingen zullen de kosten lager uitvallen dan wanneer men de gronden moet onteigenen en enkele arbeidskrachten moet betalen om de grond te onderhouden volgens het gewenste beheer.

Nadelen:

— Het gevaar bestaat dat het gewenste extensieve beheer niet inpasbaar is in de bestaande bedrijfsvoering zodat men intensiever gaat boeren op de overige gronden, indien de beperkingen niet voldoende vergoed worden. Dit gevaar voor intensivering buiten het gebied kan voorkomen worden door ervoor te zorgen dat de beperkingen niet op één of enkele bedrijven betrekking hebben maar op zoveel mogelijk verschillende landbouwbedrijven (zodat de beperkingen gespreid worden over de bedrijven).

— De landbouwers kunnen het als een te vergaande overheidsbemoeïing beschouwen.

— Flexibiliteit en continuïteit in het beheer zijn moeilijker te realiseren dan bij model B.

— Er bestaat gevaar voor misbruiken: d.w.z. men zou bv. vergoedingen kunnen opstrijken en bepaalde beperkingen toch niet in acht nemen. Dit model zal dus waarschijnlijk enkel haalbaar zijn indien de landbouwers er op basis van vrijwilligheid kunnen aan meewerken (een degelijke controle door een hiervoor bevoegde gemeentelijke milieupolitie zal echter gewenst blijven).

— Vrij hoge kosten voor vergoedingen (zie verder).

Op basis van het voorgaande en rekening houdend met de geformuleerde doelstelling, lijkt model C ons het beste ondanks de nadelen die eraan verbonden zijn. Enkel bij dit model kan immers zowel de natuur beschermd worden als de landbouw in het gebied behouden blijven. De belangrijkste voorwaarden voor de realisatie ervan zijn:

1. dat de vergoedingen voldoende hoog zijn (d.w.z. de landbouwer mag geen inkomensverlies lijden t.g.v. de beperkingen)
2. dat de beheersovereenkomsten aangegaan worden op basis van vrijwilligheid (anders worden de beperkingen toch met de voeten getreden). Indien een duidelijke motivatie voor de beheersmaatregelen gegeven wordt en indien de vergoedingen voldoende hoog zijn, moet het mogelijk zijn om de landbouwers voor de zaak warm te maken. Anderzijds dient de overheid eventueel vrijkomende gronden aan te kopen zodat meer zekerheid i.v.m. het gewenste beheer kan verkregen worden (indien de vrijwillige overeenkomsten niet zouden lukken).
3. dat een dergelijk systeem (beperkende beheersmaatregelen + vergoedingen) slechts als oplossing voor de korte termijn kan beschouwd

worden. Op middellange en lange termijn ligt de enige oplossing voor zowel landbouw als natuur in een ombuiging van het huidige landbouwbeleid (zie verder).

2.3. Concrete maatregelen ter bescherming van de ecologische en landschappelijke waarden van het gebied

2.3.1. Maatregelen op supra-gemeentelijk vlak

Om de conflicten tussen de landbouw en natuur aan de basis op te lossen (d.w.z. oorzaken van het conflict bestrijden i.p.v. de gevolgen) moet het huidige, op produktieverhoging gerichte, landbouwstructuurbeleid omgebogen worden naar een beleid waarin kwaliteit van het voedsel en produktiebeheersing centraal staan. Tegelijkertijd moet dergelijk beleid het behoud van de werkgelegenheid in de landbouw (d.w.z. geen verdere afvloeiing van de landbouwers) en een verbetering van het landbouwersinkomen en de arbeidssituatie garanderen. Het is immers duidelijk dat, enkel wanneer de landbouwers niet meer gedwongen worden om steeds meer te produceren (om hetzelfde inkomen te behouden), de druk op de natuur, vanuit de landbouw, zal afnemen. Een dergelijke beleidsvorming is waarschijnlijk slechts op langere termijn te realiseren.

Op korte termijn moeten er daarom meer wettelijke middelen ter beschikking komen om:

- 1) de natuur, en meer bepaald de natuur in de landbouwzone, effectief te beschermen,
- 2) de landbouwers te vergoeden voor opgelegde beperkingen.

Vooraf de mogelijkheden voor een gemeentelijk beleid hieromtrent moeten sterk verruimd worden. Tenslotte moet opgemerkt worden dat de omschakeling naar een landbouwbeleid, dat een meer kwaliteitsgerichte en kleinschalige landbouw tot gevolg zal hebben, enkel haalbaar is in een maatschappij die in haar geheel een kleinschalige produktie- en leefstructuur heeft. Kleinschalige landbouw is immers onmogelijk binnen een maatschappij, die gedictieerd wordt door industriële wetten zoals het streven naar maximale financiële winst, het steeds maar opvoeren van produktie en consumptie...

2.3.2. Maatregelen op gemeentelijk niveau

Indien men natuur en landschap in het noorden van Turnhout wil behouden moeten dringend een aantal beschermingsmaatregelen getroffen worden. De bestaande bescherming is immers onvoldoende. In dit hoofdstuk worden de noodzakelijke maatregelen nader toegelicht. Op de beleidsmiddelen die nodig zijn voor de

Zandven.

Foto: H. Meeus

realisatie ervan, wordt in een volgend deel dieper ingegaan.

Globaal gezien kan men heel het studiegebied als ecologisch en landschappelijk zeer waardevol beschouwen. Nochtans dient er wat dit betreft een zeker onderscheid gemaakt te worden tussen de verschillende delen van het studiegebied. Niet alle gronden zijn immers even waardevol vanuit natuur-ecologisch oogpunt: de ecologische en landschappelijke kenmerken kunnen nl. sterk verschillen van perceel tot perceel. Het is dan ook evident dat de gewenste beheers- en beschermingsmaatregelen zullen variëren van perceel tot perceel, naargelang de specifieke landschappelijke en ecologische kenmerken. Om die reden werd een onderscheid gemaakt tussen de volgende terreinen wat de beperkende maatregelen betreft:

- zwaar beperkte weidevogelsterreinen: hier gelden alle voorgestelde maatregelen
- matig tot licht beperkte weidevogelsterreinen: hier gelden slechts de maatregelen 1-2-3-5-6-7-8-9
- zwaar beperkte botanisch waardevolle terreinen: hier gelden de maatregelen 1-4-5-6-7-8

Hierbij dient opgemerkt dat bij de opstelling van de maatregelen per gebied, werd uitgegaan van de huidige ecologische en landschappelijke toestand van de verschillende gebieden. Zo is het bv. te verklaren dat voor de weidegronden waarop nu de boomkwekerij is gevestigd, minder strenge maatregelen voorgesteld worden, ondanks de intrinsieke, zeer hoge natuurwaarde van deze gronden. Per beschreven maatregel wordt telkens vermeld wat de te verwachten gevolgen zijn voor vogels, planten, landschap en landbouw. Tenslotte dient nog eens duidelijk gesteld dat een aantal van de beperkende maatregelen enkel kunnen aanvaard worden indien ze voldoende vergoed worden. Indien dit niet mogelijk zou zijn moet de overheid de gronden ofwel gaan onteigenen, ofwel, zelf pachten en het beheer ervan in eigen handen nemen, in de veronderstelling dat men tenminste de weidevogels de wilde planten en het landschap wil behouden.

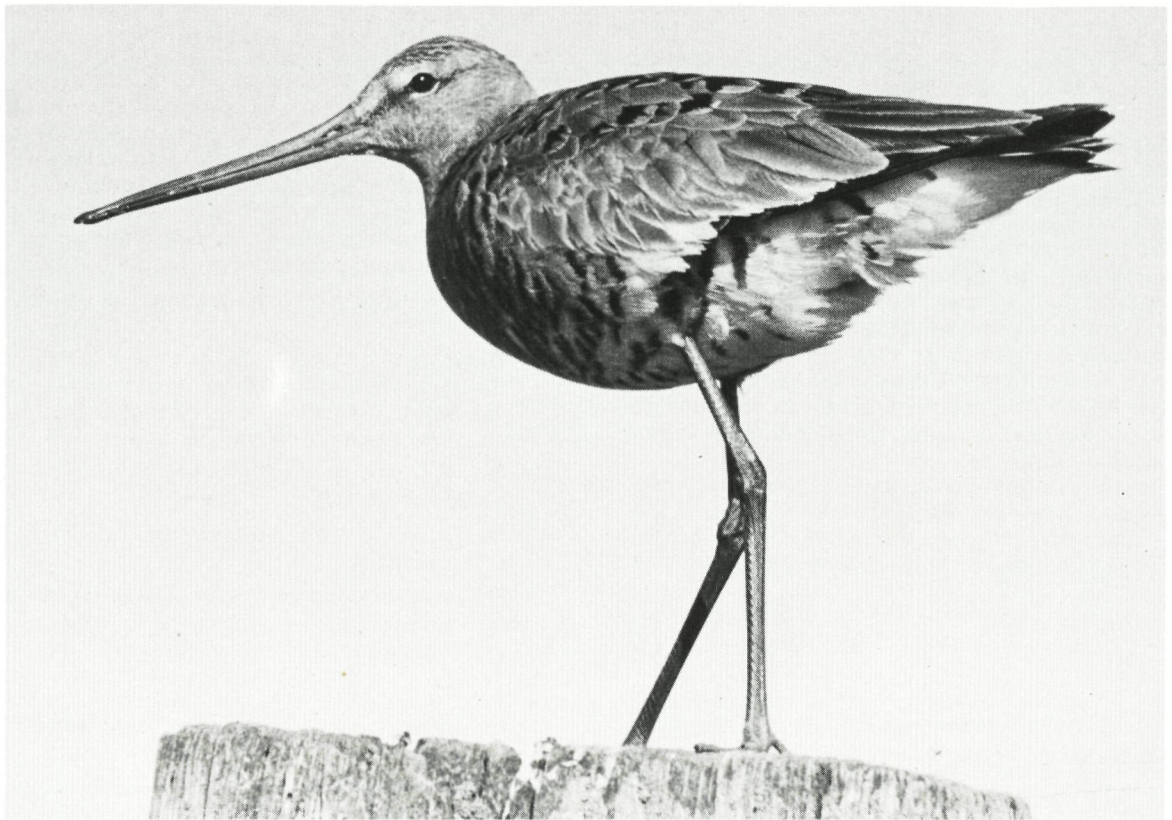
In volgende tabel worden de te nemen maatregelen schematisch en bondig voorgesteld (nadien worden ze verder toegelicht):

1. Geen uitvoering van werken die een verlaging van de grondwaterstand tot gevolg hebben: d.w.z. geen verdieping of verbreding van grachten, geen ondergrondse of bovengrondse drainage...
2. Geen omzetting van weiden of akkers naar bos, boomkwekerij of tuinbouw.
3. Behoud van wegbermen, grachtkanten, kavelgrensbegroeiingen, en houtwallen: d.w.z. geen rooien, niet branden, natuurvriendelijk beheer...

4. Bescherming van heiden, pijpestrootjeveldjes, vennen en hun oeverbegroeiing, schraallandjes, vochtige biezenvvegetaties, wildgraslanden... d.w.z. geen ontginning, geen bemesting, geen bebossing,...
5. Geen wijziging van reliëf of bodemstructuur: d.w.z. geen egaliseringswerken, niet ontzavelen...
6. Geen oprichting van gebouwen en constructies e.d. in het gebied.
7. Geen opslag van milieuvreemde en giftige stoffen.
8. Geen aanleg van nieuwe wegen of andere grote infrastructuurwerken, geen verharding van landbouwwegen met beton, asfalt of aanverwante materialen.
9. Behoud van een verhouding hooiweide / grasweide = 1/3.
10. Niet rollen, slepen of frezen tussen 15 maart en 15 juni.
11. Niet scheuren van de weiden tussen 15 maart en 15 juni.
12. Geen drijfmest of kunstmest strooien tussen 15 maart en 15 juni.
13. Maximum 100 kg. stikstof/hectare strooien.
14. Niet maaien voor 15 juni.
15. Beperking van het aantal stuks vee/ha tot 2à3/ha tussen 15 maart en 15 juni.
16. Algemene beschermingsmaatregelen.

1. Geen uitvoering van werken die een verlaging van de grondwaterstand tot gevolg hebben.

Dit houdt in dat elke activiteit of handeling die een verlaging van het natuurlijk grondwaterpeil tot gevolg zou hebben moet verboden worden (zonder voorafgaandelijke en schriftelijke toestemming van de bevoegde overheid, na advies van de natuurbeschermingsraad), d.w.z.: zowel ondergrondse als bovengrondse drainage (verbreden en uitdiepen van grachten), evenals het ontwateren door zeer diep te ploegen zodat de verharde gepodzoliseerde laag of de kleilaag, die het water ophouden, gebroken worden. Het hogervermelde natuurlijk grondwaterpeil komt overeen met het grondwaterpeil zoals het op de bodemkaart van het gebied voorkomt. In concreto komt die in de meest waardevolle weidevogel- en botanische terreinen (hoofdzakelijk Zwarte Heide, een gedeelte van de Hoge Heide en de vennen) neer op een winter- en voorjaarsgrondwaterstand van circa 20 à 40 cm. onder het maaiveld (met plaatselijk een waterstand boven het maaiveld). Het is evident dat deze maatregel geldt voor het hele gebied: het heeft immers geen zin om ontwatering te verbieden in een gedeelte van het gebied (bv. een reservaat, cfr. de huidige situatie) en tegelijkertijd ontwatering toe te laten rond dat

Grutto (*Limosa limosa*)

Foto: P. Munsterman

gebied: in dat geval wordt dat reservaat immers ook ontwaterd.

Het reglementeren van de ontwatering houdt niet in dat elke ontwatering uit den boze zou zijn, integendeel zelfs. Ook voor de weidevogels is een permanente zeer hoge waterstand, tot boven het maaiveld, negatief (al mogen de „weideplassen” in het voorjaar wel blijven bestaan). De bedoeling van deze maatregel bestaat er enkel in om de drainage binnen zekere gecontroleerde grenzen, noodzakelijk voor het behoud van de weidevogels en een aantal planten, te doen verlopen. Het recente verbreden en buitensporig uitdiepen van grachten evenals het graven van een nieuwe afwateringsgracht en de ondergrondse drainage in de boomkwekerij, tonen duidelijk aan dat door sterke ontwatering ernstige schade werd (en wordt) toegebracht aan de weidevogelpopulatie en de planten in het gebied. Mits enkele eenvoudige ingrepen zoals het tijdelijk en gedeeltelijk opstoppen van deze brede grachten kan de oorspronkelijke toestand snel hersteld worden. Vooral de nieuwe gracht in de boomkwekerij en de gracht langs het Zwart Water hebben een zeer negatief effect op de omliggende natuurterreinen.

Wat zijn nu de gevolgen van deze maatregel voor landbouw en natuur?

Gevolgen voor de weidevogels en planten:

— er ontstaat een uiterst geschikt broed- en voedselbiotoop voor de weidevogels. Een aantal zeer zeldzame planten, die aan een vochtig milieu gebonden zijn, kunnen behouden blijven. Deze maatregel is van kapitaal belang voor het behoud van de weidevogels en deze planten. Verdergaande ontwatering staat gelijk met verdwijnen van de meeste van de weidevogels.

— door de tragere grasgroei kan men minder vroeg maaien, zodat veel minder jongen uitgemeaid worden; het korte gras is ook beter beloopbaar voor de jonge vogels

— er kan minder machinaal gewerkt worden tijdens het broedseizoen en ook minder vee gehouden worden zodat minder nesten vernield worden; er kan ook minder gemest worden.

Gevolgen voor het landschap:

— geen rechtstreeks effect, wel onrechtstreeks: boomkwekerijen e.d. krijgen minder mogelijkheden.

Gevolgen voor de landbouw:

— sterke opbrengstvermindering: men kan moeilijk met machines op het veld, men kan dus ook pas later beginnen mesten, men kan ook minder vee houden;

— het gras groeit trager waardoor men minder kan maaien, er is een verhoogde kans op veeziekten...

— het is duidelijk dat het beperken van de ontwatering een ernstige handicap betekent om tot een efficiënte en optimale landbouwkundige bedrijfsvoering te komen. Voor deze beperkende maatregel zal dan ook de nodige vergoeding moeten betaald worden.

2. Geen omzetting van weiden of akkers naar bos, boomkwekerij of tuinbouw.

Krachtens deze maatregel moet het verboden worden om weiden of akkers te beplanten met bomen, struiken of eenjarige planten die van nature uit niet in het gebied voorkomen met uitzondering van landbouwgewassen in de strikte zin (d.w.z. enkel landbouw: geen bosbouw, boomkwekerij of tuinbouw).

Gevolgen voor de weidevogels en planten:

- behoud van het open landschap
- behoud van de noodzakelijke voedsel- en broedterreinen (vnl. weide)
- bescherming van standplaatsen van zeldzame planten
- voorkomen van sterke intensivering

Gevolgen voor het landschap:

- behoud van het typisch open landschap

Foto: Keoon

Gevolgen voor de landbouw:

— ook voor de landbouw is dit een positieve maatregel; door bebossing of omzetting naar boomkwekerij gaan immers ook gronden verloren voor de landbouw. Het gebied is daarenboven van nature uit (bodemgesteldheid, waterhuishouding, grote afstand tot de bedrijfsgebouwen) het meest geschikt voor extensief beheerd grasland. Tuinbouw is er dan ook niet op zijn plaats. Voor deze maatregel dient dan ook geen vergoeding betaald worden.

3. Verbieden van egaliseringswerken, wijzigen van de bodemstructuur, ontzavelen.

Deze maatregel houdt meer bepaald in dat de volgende handelingen of werken moeten verboden worden:

- egaliseringswerken
- wijzigen van het reliëf en de bodemstructuur met inbegrip van ontzavelingswerken
- diep ploegen
- proefboringen uitvoeren in het gebied (o.a. naar steenkool, aardgas, olie of warm water...)

Gevolgen voor de weidevogels en planten:

— behoud van de huidige bodemstructuur en de lager gelegen vochtige terreinen (reliëfschommelingen) die zeer belangrijke factoren zijn voor het behoud van de weidevogels en een aantal zeldzame planten.

Gevolgen voor het landschap:

— het lichtjes golvend terrein geeft het open landschap een bijkomende aantrekkelijkheid.

Gevolgen voor de landbouw:

— een sterk oneffen terrein vormt een ernstige handicap voor een optimale bedrijfsvoering: wateroverlast in het lager gelegen perceelsgedeelte; het terrein is eveneens moeilijk te bewerken.

— door het verbieden van egaliseringswerken wordt een verbetering van de produktieomstandigheden sterk bemoeilijkt. Hiervoor dient dan ook een vergoeding betaald te worden. Voor het verbieden van ontzavelingen moet echter geen compenserende vergoeding uitgekeerd worden: het gaat hier immers om een handeling die hoofdzakelijk om louter financiële redenen (verkoop van het zand) i.p.v. landbouwkundige redenen uitgevoerd wordt; ze heeft niet op de eerste plaats een verbetering van de produktieomstandigheden tot doel.

Deze maatregel is op dit ogenblik reeds vergunningsplichtig. Eventueel kan een vergunning voor egaliseringswerken (niet voor een ontzaveling) verleend worden. Deze vergunning mag echter enkel toegekend worden na een voorafgaande en grondige analyse van het te verwachten effect op flora, fauna en landschap (door bv. de diensten van Prof. Dr. P. van der

Veken en Prof. Dr. R. Verheyen) (Universiteiten van Gent en Antwerpen) waaruit moet blijken dat de egalisering geen schade berokkent aan de natuur.

4. Bescherming van heiden, pijpestrootjeveldjes, vennen en hun overbegroeiing, schraallandjes, vochtige biezenvegetaties, wildgraslanden, bremstruwelen...

Wegens het zeer grote belang van deze biotopen voor de zeldzame fauna en flora en de stelselmatige aftakeling ervan door verwaarlozing en intensivering van de landbouw moeten dringend een aantal beheers- en beschermingsmaatregelen getroffen worden.

— Elke ontwatering moet verboden worden: d.w.z. ook ontwateringswerken op verdere afstand van de vennen, schraallandjes e.d. Dergelijke verder afgelegen ontwatering heeft immers eveneens een negatieve impact op de waterstand in de vermelde biotopen. Ook het uitdiepen van de vennen moet verboden worden. Hierdoor verdwijnt immers de zeldzame flora en het ven wordt ontwaterd doordat de waterophoudende laag gebroken wordt. Verder zouden de duikers onder de Bremstraat moeten afgesloten worden langs de oostzijde om verdere ontwatering van de natte heide van het Zwart Water te verhinderen (cfr. ook maatregel nr. 1).

— Het gebruik van meststoffen moet verboden worden in dergelijke terreinen en in de onmiddellijke nabijheid ervan: een bufferzone van 10 meter kan hier wel als minimum gelden (afhankelijk van de plaatselijke situatie, o.a. helling, afscherming door dichte houtwal...). Vooral het gebruik van kunstmeststoffen in poedervorm (overwaaien) en drijfmest (afspoeling) moet verboden worden op deze bufferzone. Ook het storten van kalk in de vennen (viskweek), het uitzetten van vis en het uitspoelen van aaltonnen in de vennen moet verboden worden.

— Geen chemische bestrijdingsmiddelen gebruiken in deze biotopen en op een aanpalende bufferstrook van een aantal meter (minimum 10 meter).

— Ontginnen, omploegen, beplanten of de vegetatie wijzigen op gelijk welke wijze van heiden, pijpestrootjeveldjes, vennen en hun overbegroeiing, schraallandjes, vochtige biezenvegetaties, wildgraslanden en bremstruwelen. Een uitzondering kan hierbij gemaakt worden voor beheers- en instandhoudingswerken: om de typische vegetatie in stand te houden en overwoekering door bomen en struiken te vermijden kan het nodig zijn om af en toe te maaien en de overtollige bomen en struiken te verwijderen. Maaien en kappen is o.a. nodig om oude heide te verjongen en het overwoekerende pijpestrootje terug te dringen. Wanneer de bodem van heideterreinen e.d. te rijk wordt gaan

de grassen immers toenemen en de oorspronkelijke vegetatie verdringen.

Gevolgen voor de weidevogels, de fauna in 't algemeen:

— behoud van broedterrein van zeldzame vogels als Wulp, Watersnip, Slobeend, Zomertaling, Wintertaling en Dodaars.

— deze terreinen dienen eveneens als broed (paar-)gebieden voor onze zeldzame en beschermde amfibieën zoals Rugstreeppad, Groene en Bruine Kikker en salamanders (ook voor zeldzame insecten).

Gevolgen voor planten en landschap:

— zeldzame planten als Gevlekte Orchis, Welriekende Nachtorchis, Heidekartelblad enz. worden beschermd.

— deze terreinen vormen samen met de openheid van het landschap één van de meest waardevolle landschapsbepalende elementen. Ze worden d.m.v. deze maatregelen beschermd.

Gevolgen voor de landbouw:

— enkele van deze terreinen liggen in percelen akker- of weiland (+ boomkwekerij). Ze zouden normalerwijze, d.w.z. mits sterke ontwatering en bemesting kunnen omgezet worden tot landbouwgrond. Door de vermelde beschermingsmaatregelen ontstaat voor de landbouwer een opbrengstvermindering. Dit geldt eveneens voor de bufferzone t.g.v. het verbod op het strooien van meststoffen, op het ontwateren... Voor deze opbrengstderving moet dus eigenlijk een vergoeding betaald worden.

Nochtans is het in dit geval misschien aangezien dat de overheid deze gronden aankoopt en het beheer in eigen handen neemt of overdraagt aan een natuurbeschermingsinstantie (een andere mogelijkheid is de gronden zelf te pachten). Het gaat hier immers om een klein procent van het totale gebied, dat daarenboven slechts via zeer hoge investeringen (ontwatering, bemesting, herprofilering...) kan geschikt gemaakt worden voor landbouwkundig gebruik. Bovendien houdt het gewenste beheer zeer sterke beperkingen in voor de landbouw die niet inpasbaar zijn in een moderne agrarische bedrijfsvoering. Dit grondverwervingsbeleid moet ook gelden voor die terreinen die op dit ogenblik geen deel uitmaken van een perceel akker- of weiland, zoals de heiden en pijpestrootjeveldjes langs de Nattenloop, naast de Grote Klottergaard, in de Hoge Heide. In afwachting van de verwerving van deze gronden moet een beheer (+ vergoedingen) gevoerd worden dat gericht is op het behoud van de ecologische waarde van de vermelde biotopen.

5. Behoud van wegbermen, grachtkanten, kavelgrensbegroeiingen en houtwallen

In het gebied komen nog een aantal wegbermen, grachtkanten... voor met een merkwaardige en

zeldzame flora. Hierbij dienen ook die bermen gevoegd, die door het buitensporig verbreden van de wegen een groot deel van hun botanische waarde verloren hebben. Potentieel blijven dit zeer belangrijke bermen voor fauna, flora en landschap. Mits de nodige beschermingsmaatregelen en een juist beheer kan de oorspronkelijke toestand zich geleidelijk herstellen: de recente beheerswijze is hierbij reeds een grote stap in de goede richting. Voor het behoud van wegbermen, houtwallen... moeten de volgende maatregelen genomen worden: (voor een nadere toelichting i.v.m. het gewenste beheer van wegbermen verwijzen we hier naar een bijdrage hierover van G. Luyts (1979).

- het bespuiten van wegbermen, houtwallen, grachtkanten en kavelgrensbegroeiingen met herbiciden of pesticiden moet verboden worden
- verbieden afval te storten in wegbermen, houtwallen...

- het afbranden van wegbermen, grachtkanten of kavelgrensbegroeiingen en het ontginnen van houtwallen moet verboden worden tussen 1 februari en 1 september

- omploegen en bemesten van vermelde terreinen mag niet meer toegelaten worden

- het verbreden of uitdiepen van grachten moet verboden worden zonder voorafgaandelijke en schriftelijke toestemming van de bevoegde overheid, na advies van de Stedelijke Raad voor Natuurbescherming en Milieubeheer

- ook het kappen van houtwallen moet aan een voorafgaandelijke en schriftelijke toestemming van de bevoegde overheid verbonden worden: het verdient hierbij aanbeveling om slechts kleinschalige ingrepen toe te laten om landschapsverstoring te voorkomen. Zo zou een kapvergunning kunnen verleend worden met een omlooptijd van 8 à 12 jaar (d.w.z. om de 8 à 12 jaar mag men dezelfde houtwal of een gedeelte ervan, weer kappen) voor kleinschalige kappingen waarbij een aantal hoogstammige bomen moeten bewaard blijven.

Een andere mogelijkheid bestaat in het jaarlijks selectief uitdunnen van een houtwal: dit heeft het voordeel dat het landschapsbeeld niet verstoord wordt door het bruusk verdwijnen van een houtwal of een gedeelte ervan. Een belangrijk nadeel van dit systeem is echter dat het zeer moeilijk te controleren valt en gemakkelijk tot misbruiken aanleiding geeft. Om die reden kan best het eerste systeem verkozen worden. Het zou wenselijk zijn dat voor de hele gemeente een beheersschema opgemaakt wordt voor het kappen van de houtwallen. Aan de hand hiervan kan de gemeentelijke overheid dan jaarlijks vaststellen welke houtwallen mogen gekapt worden.

Gevolgen voor weidevogels en andere dieren:

- voor de weidevogels heeft deze maatregel geen direct belang

- in wegbermen, houtwallen e.d. komen een aantal typische vogels en andere dieren voor zoals Roodborsttapuit, Graspieper,... verschillende hagedissoorten (o.a. de Hazelworm...). Door deze maatregelen worden de biotopen van deze dieren veiliggesteld.

Gevolgen voor de planten:

- de wegbermen, grachtkanten... zijn zeer belangrijk voor de instandhouding van een aantal bedreigde en zeldzame planten die door het verdwijnen van hun vroegere biotopen teruggedrongen worden op deze wegbermen en dergelijke.

Gevolgen voor het landschap:

- de houtwallen en de wegbermbegroeiing vormen zeer belangrijke landschapsbepalende elementen die omwille van hun landschappelijke waarde moeten beschermd worden; dit is mogelijk door de hogervermelde beschermingsmaatregelen.

Gevolgen voor de landbouw:

- meestal worden de wegbermbegroeiing, de houtwallen enz... door de landbouwers als schadelijk en hinderlijk beschouwd: ze vragen teveel onderhoud, ze zorgen voor een produktievermindering door schaduwwerking en het onttrekken van meststoffen..., ze zijn volgens hen hinderlijk voor een efficiënte machinale grondbewerking enzovoorts...

- Nochtans mogen de positieve effecten van houtwallen, bermbegroeiingen e.d. niet uit het oog verloren worden zoals:

- hun functie als houtreservoir
- ze zorgen voor een gunstig microklimaat
- ze doen dienst als windscherm en beschutten het vee tegen koude en regen
- ze vormen een waardevol biotoop voor allerlei nuttige dieren.

Vermits het onderhoud van de meeste bermen en grachtkanten ten laste valt van de gemeentelijke overheid en vermits er slechts weinig houtwallen, kavelgrensbegroeiingen e.d. voorkomen en omwille van de positieve effecten van deze elementen, ook voor de landbouw, moeten er voor deze beschermingsmaatregel geen compenserende vergoedingen betaald worden.

6. Geen oprichting van gebouwen en constructies e.d. in het gebied

Deze handelingen zijn op dit ogenblik reeds vergunningsplichtig krachtens artikel 44 § 1 van de wet van 29 maart 1962. De maatregel houdt in dat de volgende werken en handelingen in het gebied moeten verboden worden:

- een gebouw of een constructie op te richten of een inrichting te plaatsen, zelfs uit niet-duurzame materialen die in de grond is ingebouwd, aan de grond is bevestigd of op de grond steun vindt ten

Hoge Heide.

Foto: H. Meeus

behoefte van de stabiliteit en bestemd is om ter plaatse te blijven staan, ook al kan zij uit elkaar genomen worden.

Hieronder valt dus ook de oprichting van bedrijfsgebouwen voor landbouwkundige doeleinden, ook serres e.d. (met uitzondering van open vluchtstallen voor het vee)

- ondergrondse of bovengrondse leidingen aanleggen

- een vuilnisbelt of een opslagruimte voor afgedankte voertuigen of schroot aanleggen

- één of meer verplaatsbare inrichtingen zoals woonwagens, kampeerwagens en afgedankte voertuigen te plaatsen

- reclamepanelen, (vis)steigers in de vennen, oprichten.

Gevolgen voor weidevogels en planten:

- het oprichten van gebouwen e.d. vormt geen directe bedreiging voor weidevogels en flora (buiten het grondverlies voor het oprichten van de constructies). Indirect zou het oprichten van bedrijfsgebouwen een intensivering van de landbouw veroorzaken wat alleen maar nadelig kan zijn voor fauna en flora. Hetzelfde geldt t.a.v. het plaatsen van kampeerwagens enz... waardoor de rust in het gebied verloren zou gaan.

Gevolgen voor het landschap:

- door deze maatregel wordt het landschappelijk gave, open en onbebouwde karakter van het gebied bewaard.

Gevolgen voor de landbouw:

- de grote afstanden van de bedrijfsgebouwen tot de gronden blijven bestaan. Het gebied wordt echter van oudsher gekenmerkt door een extensieve uitbating: voor deze maatregel dient geen vergoeding betaald te worden.

7. Geen opslag van milieuvreemde stoffen of giftige producten

- in het hele gebied moet de opslag van milieuvreemde, bodem-, water- of luchtvervuilende stoffen verboden worden

Gevolgen voor weidevogels en flora (+ andere dieren):

- bescherming van fauna en flora tegen vergiftiging van het milieu

Gevolgen voor het landschap:

- de opstapeling van storende elementen in het landschap wordt voorkomen.

Gevolgen voor de landbouw:

- de vervuiling en vergiftiging van landbouwgewassen (voedselproductie voor de mens) en grondwater wordt vermeden.

Het is evident dat voor een dergelijke maatregel geen vergoeding hoeft betaald te worden.

8. Geen aanleg van nieuwe wegen of andere grote infrastructuurwerken, geen verharding van landbouwwegen met beton, asfalt of andere aanverwante milieu-onvriendelijke materialen

Deze maatregel impliceert dat de volgende werken moeten verboden worden:

- de aanleg van nieuwe wegen of andere grote infrastructuurwerken in het gebied

- het verharderen van bestaande wegen en paden (zowel openbare als privé) met materialen als beton, asfalt of aanverwante materialen. Verharding en verbetering van de wegen met steenafval (afbraakmaterialen van bouwwerken), zand en eventueel kiezel (grind) moet toegelaten blijven mits voorafgaande en schriftelijke toestemming van de bevoegde overheid en na advies van de Stedelijke Raad voor Natuurbescherming en Milieubeheer.

- het verbreden van bestaande wegen en paden ten nadele van de wegbermen en hun vegetatie (met inbegrip van herprofileringen).

Gevolgen voor weidevogels, andere dieren, en planten:

- de aanleg van nieuwe wegen en de verharding

met beton e.d. vormt geen directe bedreiging voor de weidevogels met uitzondering van het gebiedsverlies. Indirect zal dit echter leiden tot een toename van de intensivering van de landbouwkundige bedrijfsvoering met alle gevolgen vandiën voor fauna en flora (ook een intensivering van de recreatie). Door dergelijke maatregelen wordt deze intensivering voorkomen of toch tenminste afgeremd.

— het verbreden en herprofilen van de wegen gaat meestal ten koste van de wegbermflora en -fauna: ook dit wordt voorkomen.

Gevolgen voor het landschap:

— het landelijk karakter en de rust in het gebied worden behouden.

Gevolgen voor de landbouw:

— indien de wegen in de huidige slechte toestand (vooral in de winter en het voorjaar) blijven, betekent dit ongetwijfeld een enorm tijdverlies voor de landbouwers. Een verharding met steenafval of kiezel maakt een sterke verbetering mogelijk. Deze manier van verharderen is de meest landschapsvriendelijke en tegelijkertijd de goedkoopste (er worden wekelijks een massa stenen en andere afbraakprodukten op het gemeentelijk stort gegooid). De wegen worden op deze manier geschikt gemaakt voor landbouwvoertuigen maar niet voor snelverkeer en autorecreanten. Indien deze verharding op een degelijke en oordeelkundige manier gebeurt dient het niet asfalteren van de landbouwwegen niet vergoed te worden.

9. Behoud van een verhouding hooiweide/graasweide = 1/3

Het verdient aanbeveling om voor het totale gebied een oppervlakte verhouding hooiweide / graasweide = 1/3 te behouden. Hiermee wordt beoogd om de verdere omzetting van vochtige weiden naar maïs of andere akkerbouwteelten (of bosbouw, boomkwekerij, tuinbouw) af te remmen. Voor de weidevogels is een dergelijke verhouding tussen broedterreinen en voedselterreinen de meest ideale. Voor de landbouw kan dit eventuele conflicten meebrengen i.v.m. toekomstige eisen aan en vormen van bedrijfsvoering (o.a. met de recente tendens naar een rundveehouderij waarbij de koeien op stal blijven gedurende het hele jaar en de grond uitsluitend dient voor voederwinning, d.w.z.: omzetting van graasweiden naar kuilgras, maïs,...). Indien de handhaving van een dergelijke verhouding niet meer zou passen in de gangbare bedrijfsvoering zal men noodgedwongen moeten overgaan tot aankoop van de gronden en reservaatvorming (beheer door de overheid).

10. Niet rollen, slepen of frezen tussen 15 maart en 15 juni

Gevolgen voor de weidevogels:

— een kleiner percentage eieren en jongen wordt vernield.

Gevolgen voor de landbouw:

— deze werkzaamheden, die tot doel hebben de grasmatten te verbeteren zullen voor 15 maart moeten uitgevoerd worden wat problemen zou kunnen opleveren door de natte toestand van de weiden (moeilijk met machines op de natte gronden te komen). Hiervoor moet een vergoeding betaald worden.

11. Niet scheuren van de weiden tussen 15 maart en 15 juni

Gevolgen voor de weidevogels:

— een kleiner percentage jongen en eieren wordt vernield.

Gevolgen voor de landbouw:

— deze maatregel heeft praktisch geen nadelig effect voor de landbouw, omdat het scheuren en herinzaaien van de weiden tegenwoordig praktisch uitsluitend in het najaar gebeurt (gunstiger effect dan in het voorjaar). Hiervoor dient dan ook geen vergoeding uitbetaald te worden.

12. Geen drijfmest of kunstmest strooien tussen 15 maart en 15 juni

Gevolgen voor weidevogels:

— een kleiner percentage nesten en jongen worden vernield.

— er ontstaat een meer gediversifieerde grasmatten (nestgelegenheid en voedselkeuze nemen toe).

Gevolgen voor de landbouw:

— het verbod op het strooien van drijfmest tussen 15 maart en 15 juni heeft praktisch geen nadelige invloed op de landbouwkundige bedrijfsvoering, omdat de drijfmest meestal voor 15 maart (vooral in de winter) op het veld gebracht wordt. Hiervoor dient dan ook geen vergoeding betaald te worden.

— anders is het gesteld met het tijdelijk verbod op het strooien van kunstmest. Kunstmeststoffen strooien voor 15 maart is veel minder effectief: wegens de natte bodem en de langere periode tussen strooien van de meststoffen en het begin van de grasgroei, spoelen de meeste meststoffen immers uit voordat het gras ze kan gebruiken voor de groei (de echte groei begint immers pas wanneer de grond voldoende warm (droog) is, wat voor 15 maart meestal nog niet het geval is). Het is duidelijk dat voor deze maatregel een compenserende vergoeding moet betaald worden. Verder kan het aanbevolen worden om zo weinig mogelijk varkensdrijfmest te strooien: varkensmest bevat immers koper dat zeer toxisch is voor het milieu.

13. Maximum 100 kg stikstof per hectare strooien

Gevolgen voor de weidevogels:

— er ontstaat een meer gediversifieerde grasmat met een ruimere keuze aan nestgelegenheid en aan voedselaanbod.

— Ook voor een aantal planten van aangrenzende heideterreintjes, schraallandjes, vennen e.d. is deze maatregel positief: er bestaat minder gevaar voor verrijking van deze voedselarme biotopen.

Gevolgen voor de landbouw:

— voor graasweiden is dit ongeveer de normale hoeveelheid meststof (stikstof): hier kan men dan ook niet spreken van een zware beperking.

— voor hooi- en inkuilweiden is dit slechts ongeveer 1/3 van de normale hoeveelheid, d.w.z. dat de opbrengst hier heel wat lager zal liggen dan in een normale situatie (zonder beperking). Hiervoor zal dan ook een vergoeding moeten betaald worden.

Anderzijds mag niet uit het oog verloren worden dat door deze maatregel een vermindering van de kosten voor meststoffen mogelijk is. Tenslotte blijkt uit recente studies dat het strooien van een teveel aan stikstof ook negatief kan werken: de gewassen gaan legeren (vallen op de grond) en gaan rotten.

14. Niet maaien voor 15 juni

Gevolgen voor de weidevogels:

— er worden praktisch geen jonge vogels meer uitgemaaid.

Gevolgen voor de landbouw:

— de eerste (en beste) snede gaat verloren of vermindert sterk in waarde: hierbij dient opgemerkt dat door minder stikstof te strooien en door de hogere grondwaterstand het gras reeds later oogstbaar zal zijn dan normaal. Veertien dagen te laat maaien zou volgens de landbouwers reeds neerkomen op een verlies van ongeveer 5000 F/ha en naarmate men nog later maait, neemt dit verlies natuurlijk nog toe. Het is logisch dat voor deze maatregel schadevergoeding moet betaald worden.

15. Beperking van het aantal stuks vee/ha tot 2 à 3/ha tussen 15 maart en 15 juni

Gevolgen voor de weidevogels:

— minder gevaar voor nestvertrapping

Gevolgen voor de landbouw:

— het weideterrein kan onderbenuttigd worden: normaal rekent men voor extensieve veeteelt op een veebezetting van 4/ha. Deze maatregel moet eveneens in samenhang met andere maatregelen zoals minder mest strooien, een hogere grondwaterstand... beschouwd worden. Nochtans

moet ook voor deze beperking een financiële compensatie verstrekt worden.

16. Algemene beschermingsmaatregelen

Deze maatregelen kunnen gedeeltelijk als een synthese van de voorgaande opgevat worden. Ze zijn bedoeld om verstoring van fauna en flora in 't algemeen te voorkomen, d.w.z. ze zijn niet alleen gericht tegen bedreigingen die in relatie staan tot de moderne agrarische bedrijfsvoering. Schadevergoedingsrecht geldt hier enkel voor zover door deze maatregelen beperkingen opgelegd worden aan de agrarische bedrijfsvoering, waardoor het inkomen van de landbouwer dreigt te verminderen. Om planten, vogels en andere dieren effectief te beschermen moeten de volgende handelingen verboden worden:

— eieren, nesten of broedsels van gelijk welke vogelsoort te verstoren, te vernietigen, weg te nemen of in bezit te hebben

— andere wilde dieren, hun jongen, eieren, larven enz... te vernielen, te verstoren, in het bezit te hebben enz... (in het bijzonder de beschermde zoogdieren, reptielen, amfibieën, insecten, enz... die krachtens een recent Koninklijk Besluit wettelijk beschermd zijn)

— wilde planten, hun wortels, bloemen, vruchten of zaden te plukken of te vernielen (met uitzondering voor het maaien van bermen en het oogsten van landbouwgewassen)

— gelijk welke activiteit die de rust en de stilte in het gebied zou verstoren, inzonderheid het houden van oefenritten en wedstrijden met mechanische voertuigen, het kleiduifschieten, het gebruik van transistorradio's, CB-toestellen of walkie talkie's, het gebruik van modelvliegtuigen met afstandsbediening, motorbootjes...

Bij dit alles kunnen tenslotte nog een aantal belangrijke opmerkingen geplaatst worden:

1. In het algemeen zou kunnen gesteld worden dat elke ingreep (= werk of handeling) in een gebied in Turnhout dat op het gewestplan als natuurreserveaat staat aangeduid, moet kaderen in een voor te leggen beheersschema of beheersplan. Dit moet dan voorgelegd worden aan het stadsbestuur dat hiervoor advies kan vragen aan Prof. R. Verheyen en Prof. P. van der Veken (cfr. studie) en aan de Stedelijke Raad voor Natuurbescherming en Milieubeheer. Dit geldt dus niet alleen voor de R-gebieden in de vennenstreek (Zwart Water, Grote en Kleine Klotteraard, Havervan, Peerdsven enz...) maar ook voor elders gelegen R-gebieden zoals het Uitspreidingsveld (Frans Segersreserveaat), de Doolhof...

2. Het is duidelijk dat een aantal van de voorgestelde maatregelen met elkaar in relatie staan: zo heeft het in landbouwkundig opzicht weinig zin om meer dan 100 kg stikstof per ha te strooien indien de grondwaterstand hoog is en er pas vanaf 15 juni mag gemaaid worden. De

Tureluur (*Tringa totanus*)

Foto: J. de Ridder

veebezetting hangt eveneens nauw samen met de grondwaterstand en de mestgift. Dit wil echter niet zeggen dat daarom sommige maatregelen mogen achterwege blijven. Indien men bv. geen maximum bemestings- en veebezettingsniveau oplegt zal dit kunnen leiden tot ongewenste beheersmethoden zoals bv. het beweiden met zware veekoppels waardoor er onvoldoende nestgelegenheid ontstaat en de kans op vertrappeling van nesten zeer groot wordt.

Tenslotte nog een aantal beschermingsmaatregelen die zonder bijkomende of speciale verordeningen kunnen gerealiseerd worden. Om nesten en jonge vogels, een aantal zeldzame planten te beschermen kan aan de landbouwers o.m. voorgesteld worden:

- de hooi- en inkuilweiden van binnen naar buiten te maaien zodat de jonge vogels gemakkelijker kunnen ontsnappen.
- nestbeschermers te plaatsen in samenwerking met natuurbeschermingsorganisaties zoals De Wielewaal (nestbeschermers zijn kleine constructies die boven een nest geplaatst worden om

vertrappeling door het vee te voorkomen).

- werkzaamheden zoveel mogelijk voor het broedseizoen uit te voeren.
- enkele kleine greppeltjes te graven waardoor de overlevingskansen van de jongen sterk verhogen.
- het beheer en de pacht van schraallandjes e.d. over te dragen aan een natuurbeschermingsorganisatie.

2.4. Landbouwkundige aanspraken i.v.m de voorgestelde maatregelen

2.4.1. Algemene beschouwingen

Door de voorgestelde beperkingen op de landbouwkundige bedrijfsvoering zal de situatie voor de landbouwers, in dit reeds minder gunstige gebied voor de landbouw, nog verder verslechteren. Inderdaad, door de hoge grondwaterstand, het verbod op de uitvoering van een aantal werken tussen 15 maart en 15 juni, de beperking van het meststofgebruik enz... wordt het onmogelijk om op deze gronden de productiviteit te verhogen of te behouden op het

huidige peil. Dergelijke productiviteitsverhoging is t.g.v. het landbouwbeleid een absolute noodzaak om te overleven (cfr. hoger). Het gevolg van de opgelegde beperkingen zal dus zijn dat de landbouwers, ofwel de landbouw moeten verlaten (wat op dit ogenblik een weinig geruststellend perspectief biedt, gezien de industriële crisis), ofwel tot een intensiteitsverhoging op de niet-beperkte gronden moeten overgaan. Dit zou de natuur en het landschap in deze laatste gebieden helemaal niet ten goede komen.

Om deze redenen kunnen de voorgestelde beheersmaatregelen door de landbouw enkel aanvaard worden indien (het betreft hier enkel die maatregelen die de landbouwers een onevenredige last opleggen t.o.v. andere betrokkenen of burgers, d.w.z.: deze die een rechtstreekse impact hebben op de agrarische bedrijfsvoering en op het inkomen van de landbouwer):

1. er een redelijke (d.w.z. de landbouwer mag geen inkomensverlies lijden) vergoeding tegenover staat: deze vergoeding moet berekend worden door een vergelijking met een landbouwkundig goed ontwikkeld gebied uit dezelfde landbouwstreek.
2. de maatregelen geen heel bedrijf lamleggen: d.w.z. de beperkingen mogen niet vallen op alle gronden van één bedrijf.
3. er een duidelijke motivatie gegeven wordt voor de beperkingen.
4. het beheersgebied duidelijk afgebakend wordt (met inbegrip van eventuele bufferzones).
5. de landbouw blijvend ingeschakeld wordt bij het beheer.
6. de vermelde maatregelen (d.w.z. deze die de landbouwers in onevenredige mate treffen en, tot een verlies van inkomsten leiden) op basis van vrijwilligheid aangenomen worden. Indien de vergoedingen hoog zijn, moet dit, na grondig en ernstig overleg, mogelijk zijn.

2.4.2. Vergoedingen

2.4.2.1. Bestaande mogelijkheden voor het verkrijgen van een vergoeding

De wettelijke mogelijkheden voor een vergoeding ter compensatie van zogenaamde planschade zijn op dit ogenblik praktisch onbestaande. In de voorschriften van gewestplannen, APA, BPA, of bouwverordeningen wordt nergens gesproken van mogelijke vergoedingen voor landbouwers die beperkt worden in hun bedrijfsvoering t.g.v. beschermingsmaatregelen voor de natuur. In de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen (gewijzigd door het decreet van 13 juli 1972) wordt weliswaar vermeld dat: „De eigenaars en overige belanghebbenden hebben aanspraak op een vergoeding ten laste van de Staat voor het nadeel dat hun wordt berokkend door de beperkingen van hun recht” (art. 7), maar tot op

dit moment geldt dit echter enkel voor monumenten die geklasseerd worden. Een uitbreiding in dit verband voor geklasseerde landschappen is dringend gewenst.

Verder is er nog de zogenaamde „EEG-Bergboerenregeling”, die voorziet in een compenserende vergoeding aan landbouwers die bij hun bedrijfsvoering gehinderd worden door permanente natuurlijke handicaps zoals een lange winterperiode of regelmatige wateroverlast (de zgn. marginale landbouwgronden). Als probleemgebieden, die hiervoor in aanmerking komen worden in België echter enkel bepaalde gebieden van Hoog-België beschouwd. Het is immers duidelijk dat de natuurlijke handicaps in Hoog-België groter zijn dan in Laag- en Midden-België. Vermits de EEG-vergoedingen, per land, toegekend worden aan de meest marginale landbouwgronden is het in de huidige Belgische institutionele context dan ook weinig waarschijnlijk dat landbouwgronden, met natuurlijke handicaps, in het Vlaamse landsgedeelte van deze regeling kunnen genieten. Bij een verder doorgedreven regionalisering van het land en een toekenning van de vergoedingen voor beide regio's, Vlaanderen en Wallonië, zou dit wel mogelijk zijn.

Tenslotte zou eventueel, mits voldoende motivatie en garantie, een beroep kunnen gedaan worden op Stichting Leefmilieu of WWF-België. Zo wordt door deze instanties op dit ogenblik reeds een vergoeding betaald aan landbouwers die te lijden hebben van ganzenschade in West-Vlaanderen.

2.4.2.2. Berekening van de vergoedingen

Als uitgangspunt voor de berekening van de vergoeding kan men stellen dat de aanpassing van de bedrijfsvoering, tengevolge van het beheer, er niet toe leidt dat de betrokken landbouwers in inkomen achteruit gaan t.o.v. hun collegae in andere niet-beheersgebieden.

Meer algemeen zou men kunnen stellen dat schadevergoedingsrecht ontstaat wanneer iemand, door een bepaald overheidshandelen, een onevenredige last wordt opgelegd in vergelijking met andere burgers. Wat de landbouw betreft zou men kunnen spreken van normaal en biezonder beheer. Biezonder beheer kost de boer in zijn functie als ondernemer geld en daarvoor moet hij een volledige vergoeding ontvangen. Onder normaal beheer kan men dan verstaan het rekening houden met (bij voorbeeld) landschappelijke belangen zonder dat het financiële gevolgen voor de boer heeft en de beperkingen die iedere burger op gelijke wijze treffen. Om een berekening van de vergoedingen mogelijk te maken moet een vergelijkingsgebied gekozen worden, waar geen beperkende beheersmaatregelen gelden. De keuze van dit vergelijkingsgebied is samen met de aard van de beheersmaatregelen bepalend voor de grootte van de

vergoedingen. Het vergelijkingsgebied moet daarom aan twee essentiële voorwaarden voldoen:

— het moet ongeveer dezelfde landbouwkundige hoofdstructuur hebben als het beheersgebied (d.w.z. het moet in dit geval zeker gaan om een veeteeltgebied met als hoofdtak melkveehouderij aangevuld met extensieve veeteelt, akkerbouw of intensieve mestveeteelt). Om een ernstige vergelijking mogelijk te maken moet het tot nu toe voorgestelde beheersgebied misschien wel wat ruimer opgevat worden: bv. met een uitbreiding naar een gedeelte van het aangrenzende landbouwgebied in Merksplas

— het moet gaan om een goed ontwikkeld landbouwgebied, uit dezelfde landbouwstreek (Noorderkempen), om voldoende hoge vergoedingen te bekomen.

Uitgaande van een aantal relevante gegevens (zie verder) kunnen dan de „beheersbedrijfsuitoefening” en de bedrijfsuitoefening in het vergelijkingsgebied met elkaar vergeleken worden. Deze vergelijking zal leiden tot verschillen in opbrengsten en kosten. Op basis van deze vergelijking bekomt men dan grondslagen voor het vaststellen van de vergoedingen. Hierbij moet er wel op gelet worden dat enkel met die verschillen, die men omwille van de bescherming van natuur en landschap wil behouden (d.w.z. deze die rechtstreeks of onrechtstreeks verband

houden met de beheersmaatregelen) rekening gehouden wordt bij het vaststellen van de vergoedingen. Zo komt men tot 3 voor de vergoedingen relevante verschillen tussen de twee gebieden:

- 1) Verschillen in produktieniveau: deze ontstaan t.g.v. (voor het beheer noodzakelijke) verschillen in maaidata, waterpeil, bemestingshoeveelheid, enz...
- 2) Verschillen in arbeidsaanspraken: (arbeidsaanspraken zijn het aantal arbeidsuren dat besteed wordt aan de exploitatie van de bedrijfsoppervlakte) het is mogelijk dat extra arbeidsuren nodig zijn bv. voor het onderhoud van landschappelijke elementen of t.g.v. het niet voldoende verharde van de wegen.
- 3) Verschillen in exploitatie-aanspraken: (exploitatie-aanspraken zijn de kosten-uitgezonderd arbeid, cfr. 2) — die beïnvloed worden zowel door uit een beheersplan voortvloeiende lagere kosten — bv. minder bemesting — als door hogere kosten — bv. door dierziektebestrijding bij een hoger waterpeil.

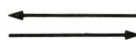
Het is klaar en duidelijk dat, om deze verschillen te bepalen, in concrete omschrijvingen moet vermeld worden welke beperkende maatregelen, t.a.v. bedrijfsvoering, men van de boer verwacht om het gewenste beheer te realiseren.

Schematisch ziet deze berekeningsmethode van de vergoedingen er als volgt uit:

Keuze van het vergelijkingsgebied

Verschillen tussen de bedrijfssituatie in het vergelijkingsgebied en in het beheersgebied

Beheersmaatregelen

Gevolg van het beheer op de bedrijfssituatie in het beheersgebied en op de verschillen met het vergelijkingsgebied

Grondslagen voor de berekening van de vergoedingen

Vergoedingen

Uiteindelijk zijn er vier soorten vergoedingen mogelijk:

a) De beheersvergoeding: deze is bedoeld voor de blijvende gevolgen van de beheersmaatregelen voor het bedrijf.

b) De aanpassingsvergoeding: hiermee worden de tijdelijke gevolgen van de beheersmaatregelen gecompenseerd.

c) De verpachtungsvergoeding: indien tengevolge van de beheersmaatregelen een lagere pacht zou vastgesteld worden kan dit verlies aan pachtinkomsten voor de verpachter vergoed worden.

d) De vergoeding bij het beëindigen van de beheersovereenkomst: deze wordt toegekend om de overgang van beheerslandbouw naar een

Aan de Grote Klotteraard

Foto: Keoon

meer produktiegericht landbouw terug mogelijk te maken.

Tenslotte kunnen nog enkele belangrijke elementen vermeld worden. De grondslagen voor de berekening van de vergoedingen moeten op regelmatige tijdstippen aangepast worden gezien de ontwikkelingen die zich zowel in het beheersgebied als in het vergelijkingsgebied zullen voordoen: d.w.z. dat de uitgangspunten van de beheersbedrijfsuitoefening en van de bedrijfsuitoefening in het vergelijkingsgebied getoetst moeten worden aan de feitelijke ontwikkelingen in deze gebieden (ook het gewenste beheer kan bv. veranderen).

Bovendien moeten de vergoedingen jaarlijks toegekend worden. Een jaarlijkse doorrekening van prijsveranderingen t.a.v. opbrengsten en kosten is eveneens noodzakelijk.

De auteur bespreekt dan een aantal aspecten betreffende bedrijfsvoering, landschapskarakteristieken e.d. die mede bepalend zijn voor de vaststelling van de grootte van het vergoedingsbedrag.

Aan de hand van twee Nederlandse voorbeelden (Eilandspolder en Oirschot-Best) schetst hij een model voor berekening van de verschillende typen van vergoeding, om vervolgens te komen tot een eerste

benaderende raming van de kosten die een aantal beperkingen, opgelegd aan landbouwers in het studiegebied, zouden meebrengen voor de gemeenschap. Zich baserend op bedragen vastgesteld in de jaren 1977-1978 (inmiddels al weer voorbijgestreefd) komt hij tot een grove schatting van 6.900.000 F per jaar voor het globale landbouwareaal van ± 600 ha dat hij bestudeerd heeft.

Lezers die geïnteresseerd zijn in de oorspronkelijke tekst met de uitwerking van deze berekeningen kunnen een copie hiervan bekomen op eenvoudige aanvraag bij de hoofdredacteur.

3. INSTRUMENTARIUM

In wat voorafging werd een pakket van maatregelen voorgesteld, die noodzakelijk zullen zijn voor het behoud van natuur, landschap en landbouw en de bestaande functieverweving tussen deze drie componenten van het landelijk gebied in het noorden van Turnhout. De vraag stelt zich nu met welk planologisch instrumentarium deze maatregelen moeten of kunnen gerealiseerd worden. Vooral op de gemeentelijke beleidsmiddelen en mogelijkheden in dit verband zal dieper ingegaan worden. Verder wordt er hoofdzakelijk de nadruk gelegd op het instrumentarium dat betrekking heeft op de probleemrelatie tussen landbouw, natuur en landschap. Voor meer algemene beschouwingen i.v.m. natuur- en landschapsbescherming verwijzen we hierbij naar het rapport van G. Luyts: „Problemen en mogelijkheden in verband met landschapszorg in Turnhout” (1980).

Vooraf kan opgemerkt worden dat de besluitvorming en het beleid t.a.v. de ontwikkelingen in het landelijk gebied langs twee lijnen verlopen, nl. enerzijds via de ruimtelijke ordening en anderzijds via een aantal sectoriële wetten en regels. Wat de ruimtelijke ordening betreft heeft men o.a. de gewestplannen, algemene en bijzondere plannen van aanleg, structuurplan, bouwverordeningen en vergunningsplichtige handelingen. Buiten deze plannen en procedures uit de ruimtelijke ordening zijn er een aantal sectoriële wetten en beschikkingen die betrekking hebben op de inrichting en het beheer van het landelijk gebied zoals: de Ruilverkavelingswet (sector landbouw), de Boswet (sector bosbouw), de wet op het Behoud van Monumenten en Landschappen, de wet op het Natuurbehoud van 1973 (sector natuur en landschap), enzovoorts...

Een fundamentele vereiste voor een goede werking van dit geheel van beleidsmiddelen is het bestaan van een onderlinge samenhang tussen de twee lijnen en tussen de verschillende regels en plannen onderling.

Deze samenhang en coördinatie is op dit ogenblik weinig of niet zichtbaar. Uit wat volgt zal dit voldoende blijken. Zo is er heel wat onduidelijkheid i.v.m. de positie van plannen van

Haverven.

Foto: H. Meeus

aanleg (en bouwverordeningen) bij het natuur-en landschapsbeheer, wat kan en wat niet kan geregeld worden in een BPA of bouwverordening i.v.m. beperkende maatregelen die vanuit natuur-beschermingsoogpunt zouden moeten opgelegd worden aan de landbouw, enz... Anderzijds blijken ook de sectoriële wetten onvoldoende uitgebouwd te zijn, meer bepaald t.a.v. de conflictsituatie tussen Landbouw, Natuur en Landschap.

In wat volgt zullen enkel de meest belangrijke wetten en mogelijkheden besproken worden:

- het Gewestplan
- het Gemeentelijk Structuurplan
- het BPA
- de Gemeentelijke Bouwverordening en de Bouwvergunning
- de wet op het Behoud van Monumenten en Landschappen
- de wet op het Natuurbehoud

3.1. Het Gewestplan

Het gewestplan is op dit ogenblik het meest belangrijk planologisch beleidsinstrument in België. De jongste jaren is het aan toenemende en m.i. terecht kritiek onderhevig. Het gewestplan is een louter bodembestemmend plan dat in feite weinig ruimte laat voor een eigen gemeentelijk beleid. Een beleids- en uitgangsvisie i.v.m. de gewenste en beoogde ruimtelijke ontwikkeling van „het gewest” ontbreekt eveneens. Verder is het een uitgesproken eindtoestandsplan (planjaar 1980) dat praktisch geen mogelijkheden

biedt om in te haken op de continue veranderingen in de maatschappij: als dusdanig zijn de gewestplannen meestal snel verouderd. De enige mogelijkheid voor verandering ligt in een totale herziening van het plan via een lange procedure. Het is eveneens een passief plan dat geen enkel uitvoeringsgericht middel bevat. Het plan blijft dan ook meestal dode letter. Tenslotte zijn de gewestplannen opgemaakt zonder noemenswaardige medezeggenschap van de bevolking. Niemand blijkt dan ook tevreden te zijn met deze gewestplannen. Nochtans zal het gewestplan nog een tijdje het belangrijkste planologisch basisdocument blijven dat de ruimtelijke ontwikkeling en structuur van ons land bepaalt. Dit geldt dus ook voor de ontwikkelingen in het natuur- en landbouwgebied in het noorden van Turnhout. Daarom nemen we bij de verdere uiteenzetting de voorschriften en de zonering van het Gewestplan-Turnhout als basis.

In het gebied in kwestie (cfr. hoger) onderscheidt het gewestplan de volgende gebieden:

- agrarisch gebied (Bijheide en Baarlse heide)
- ecologisch waardevol agrarisch gebied (Zwarte Heide - Hoge Heide - Ravelse Bergen)
- landschappelijk waardevol agrarisch gebied (Langvenheide - gebied ten noorden van Hoge Heide)
- natuurreervaten (Zwart Water - Zandven - Koeven - Grote en Kleine Klotteraard - Haverven)
- natuurgebieden (verspreid voorkomend)

Aan deze zonering kan door de gemeente weliswaar niets gewijzigd worden maar uit de voorschriften en bepalingen die in de betrokken

Kleine Klotteraard.

Foto: H. Meeus

zones van kracht zijn, zal blijken dat binnen een aantal zonegebieden nog een vrij ruime marge bestaat voor een aanvullend (ook op gemeentelijk vlak) beleid. Meer nog, door de vage formuleringen van het gewestplan zijn een aantal bijkomende en actiegerichte maatregelen dringend noodzakelijk om de natuur in het gebied te beschermen tegen verdere aftakeling. Hierna geven we de voornaamste voorschriften en bepalingen (die betrekking hebben op de relatie Landbouw-Natuur en Landschap), per zone.

A. Agrarische gebieden met ecologische waarde

„In de agrarische gebieden met ecologische waarde zijn slechts toegelaten grondgebonden landbouwbedrijven en agrarische werken en handelingen die het voortbestaan van de beschermde ecologische waarden binnen en naast het gebied niet in gevaar brengen”. (cfr. Aanvullende stedenbouwkundige voorschriften van het gewestplan Turnhout)

B. Natuureservaten (K.B. van 28.12.1972/art. 13.4.3.2)

„In de R-gebieden zijn enkel toegelaten: de werken en handelingen die nodig zijn voor de actieve of passieve bescherming van het gebied. Daaronder moeten worden verstaan de beheerswerken nodig voor het behoud, de bescherming en het herstel van de natuureservaten”.

C. Landschappelijk waardevolle agrarische gebieden (K.B. 28.12.1972/art. 15)

„...In de landschappelijk waardevolle agrarische gebieden zijn in principe dezelfde ordeningsmaatregelen van toepassing als in de gewone agrarische gebieden (art. 11). Bij elke vergunningsplichtige handeling of werk dient eventueel te worden nagegaan of de betrokken handeling of werk al dan niet dient onderworpen te worden aan bijkomende voorwaarden om verenigbaar te kunnen worden geacht met de gespecificeerde schoonheidswaarden van het gebied. Deze eventueel op te leggen voorwaarden kunnen betrekking hebben op de landschapsinkleding, de gebruikte materialen, de bouwhoogte, het bouwvolume, en de plaats van inplanting, maar zij mogen niet van die aard zijn dat handelingen of werken, die overeenstemmen met de agrarische bestemming, rechtstreeks of onrechtstreeks zouden verboden worden...” (zie ook verder in artikel 15)

D. Natuurgebieden (K.B. 28.12.1972/art. 13.4.3.1.)

„...Sommige akker- en weilanden die functioneel en morfologisch met de natuurgebieden verbonden zijn en beperkt zijn in oppervlakte kunnen ook in de natuurgebieden worden opgenomen. De voortzetting van de landbouwactiviteit in die gebieden is gewenst. In de natuurgebieden kunnen enkel volgende zaken toegestaan worden:

Verenigingsberichten De Wielewaal - januari

Gegevens voor deze rubriek worden op de Centrale, Graatakker 11, 2300 Turnhout, verwacht vóór de 7de van elke maand. Activiteiten van 1 tot 16 januari inzenden vóór 7 november, activiteiten van de maanden augustus en september inzenden vóór 7 juli.

- 15 **Demer en Dijle.** Filmavond 1. „Lente op Ter Beek” - 2. „Het water wemelt van het Leven” + voor- en nabespreking in „t Kasteel”, Haachtsebaan, Keerbergen om 20 u. Leiding: P. Freson.
- 15 **Mechelen.** Ledenavond in lokaal „Den Halm”, Korenmarkt 10, 2800 Mechelen om 20 u.
- 15 **Midden-Limburg.** Dia-avond over Joegoslavië. Film over de „Laambroeken” in de Middelbare School, Kleine Hemmenweg 4a te Zonhoven. Leiding: I. Vanvoorden dia's, H. Maes film.
- 15 **Voorkempen i.s.m. Brechtse Heide.** Dia-avond over „De Hoge Venen” door dhr. Goffa. 20 u. Lusthof achter De Toverfluit.
- 16 **Brugge.** Kraaientocht in Vloetem (Zedelgem) met bezoek aan de slaappleats. Vertrek: 15 u. aan de kerk van Snellegem. Leiding: M. Pottier.
- 16 - 17 **Brussel.** Internationale watervogeltelling. Alle plassen en vijvers in onze streek zijn een bezoekje waard. Alle gegevens doorsturen naar P. Herroelen, Van Asschestraat 33, 1910 Melsbroek.
- 16 **Gent.** Wielewaaljongeren. Dagtocht naar de ganzen in Damme. Bijeenkomst om 7.50 u. in het St. Pietersstation. Leiding: Didier.
- 16 **Hageland-Zuiderkempen.** Dia-avond door H. van Looken over de Wadden in de Abdij Averbode om 20 u.
- 16 **Klein-Brabant.** Dia-avond met werk van eigen leden om 20 u., Cultureel Centrum Bornem.
- 16 **Lier.** Waterwildtelling WVO. Vertrek: 9 u. Zimmertoren. Leiding: Y. Peeters. Mee te brengen: verrekijker. Einde: 12 u. Zimmertoren.
- 16 **Lier.** Gezellig samenzijn. Inschrijving voor 9/1 door overschrijving van 350 F op PCR 000-0606834-02 Wielewaal Lier + melding mosselsouper. Hof van Aragon 19 u. Lier. Leiding: afdelingsbestuur. Mee te brengen: goed humeur.
- 16 **Mortsel.** Dia-avond met werk van eigen leden. A. Uyttendaele over de reis naar Wales (juni '77) - R. van Sevenant met „Zevenbergen gedurende de 4 jaargetijden”. Agfa-Gevaert auditorium (Septestraat 27 - Mortsel) - 20 u.
- 16 - 17 **Gent.** Internationale Watervogeltelling. Hoofdtelweekend. Tellers nemen contact op met P. Boesman, tel. 091/22 13 07
- 17 **Antwerpen-Centrum.** Autocaruitstap naar Noord Beveland en Schouwen-Duiveland (NI). Vertrek: Rooseveltplein - Antwerpen om 8 u. Prijs 300 F - jongeren en gepensioneerden 250 F. Te storten op P.C. nr. 000-0087473-76 van De Wielewaal Merksem - tel. Lambert: 46 19 68. Leiding: L. Vergaelen. Slechts 32 plaatsen - storten voor 12.1.1982. Bij ijzel telefoneer van Santvoort nr. 13 81 84.
- 17 **Bree.** WJ Speurtocht op de St. Maartensheide verzorgd door Johan en Patrick. Vertrek: 8.15 u. gemeentehuis Bree - 8.30 u. parking Staatsbos Beek. Mee te brengen: laarzen. Einde: 11.30 u.
- 17 **Brugge.** WVO Watervogeltelling op de put van Roksem. Vertrek om 9 u. aan de put.
- 17 **Brussel.** Morgenwandeling in het Domein van Meise. Om 9 u. aan de kerk van Meise. Bus - L - Brs. Nd. 8.40 u. - Meise 9.06 u. Leiding: H. en M. de Coninck-Verdonck (460 24 12). Onze jaarlijkse wandeling in het domein van de nationale plantentuin. We zijn benieuwd of we er opnieuw de Boomklever en -kruiper alsook de Halsbandparkieten van nabij kunnen bewonderen.
- 17 **Demer en Dijle.** Prachtig poldergebied van Damme en omgeving, met zijn duizenden overwinterende ganzen, talrijke eendesoorten, veldduilen enz. Leiding: M. Pottier en J. Sels (016/60 29 93). Mee te brengen: verrekijker (+ kowa), laarzen, picknick. Vertrek: 7.30 u. parking Covee (Kampenhout-Sas) - 9 u. kerk van Jabbeke.
- 17 **Gent.** Wielewaaljongeren. Knotwilgenkapping. Bijeenkomst om 9.30 u. aan Heusdenbrug. Afspraak met F. Maes - tel. 091/30 63 26.
- 17 **Gent.** Met de trein naar de kust. Bijeenkomst stipt om 7.45 u. (groepsticket) in het Sint Pietersstation. Strandwandeling bij eb, de Fonteintjes en de muur van Zeebrugge.
- 17 **Midden-Limburg.** Busreis naar de Flevo-polder. Vertrek: Kanaalkom Hasselt om 5.45 u. - Zonhoven kerk om 6 u. Leiding: S. Bloemen. Mee te brengen: picknick, warme kleding, laarzen, kijker. Einde: waarschijnlijk rond 20.30 u.
- 17 **Netevallei.** Boswandeling in Averegten te Hallaar. Vertrek: grote parking 10 u. Leiding: M. Geens. Mee te brengen: laarzen en verrekijker. Einde: grote parking 12 u.
- 17 **Rupelstreek.** Observatie watervogels, putten van Walem en tocht door Walem. Halve of hele dag naar believen. Vertrek: 1) 8.30 u. parking Tribune, Acacialaan Boom - 2) 14 u. Watertoren Walem. Leiding: J. Moens. Einde: 17 u.
- 17 **Schelde en Leie.** Medewerking aan de internationale tellingen van watervogels (hoofdteldag). Alle telploegen op post! Inlichtingen bij leiding. Leiding: J. Royeaerd en J. Vanheuverswyn. Mee te brengen: verrekijker, laarzen.
- 17 **Schelde en Leie.** Voormiddagwandeling te Zingem met speciale aandacht voor de watervogels. Vertrek: Scheldebrug Zingem 9 u. Leiding: J. Vanheuverswyn (091/84 43 82) Mee te brengen: verrekijker, laarzen, vogelgidsen. Einde om 11.30 u.
- 17 **Westkust.** Spaarbekken en omgeving. Plaats en uur van vertrek: Blankaert-kasteel 14.30 u. Leiding: K. Devos.
- 20 **Denderland.** Maandelijkse ledenavond in 't Apostelken, Albrechtlaan, Aalst vanaf 20 u.
- 21 **Brugge.** Dia-avond „Impressies over Noorwegen” door L. Boudolf. Aanvang om 20 u. in de zaal „Retorica” te St.-Michiels.
- 21 **Lier.** Dia-montage over Amerika 'American Odyssey' Een zwerftocht doorheen Grand Canyon, Zion Canyon, Yellowstone Park e.a. om 20 u. Hof van Aragon. Leiding: afdelingsbestuur. Einde: 22 u.
- 22 **Bree.** Algemene ledenvergadering met daarna bespreking en toelichting betreffende beheerswerken op alle stukken van S.L.L. en W.B. 19.30 u. Sociaal Centrum Bree.
- 22 **Meetjesland.** Dia-montage: Fauna en flora van de Spaanse Pyreneeën door M. Boone. Om 20 u. in het Stadsauditorium, Garenstr. te Eeklo.
- 23 **Brugge.** Wielewaal-ledenfeest om 18.30 u. Parochiaal Centrum St-Anna, Venkelstraat, 8000 Brugge.
- 23 **Demer en Dijle.** Werkdag in „Hollaken-Bosch”. Vertrek: Hollaken-Brug, baan van Haacht naar Rijmenam om 9 u. + 13 u. (eventueel). Leiding: G. Verstraete en W. Bastiaens. Mee te brengen: zaag, hakbijl, touw, picknick.
- 23 **Gent.** Wielewaaljongeren E3-putten en terug langs Ooidonck en de Leie-vallei. Bijeenkomst om 9 u. aan de brug over de E3 aan de Makro. Dagtocht o.l.v. Renaat.
- 23 **Schelde en Leie.** Winteravond over een vogelthema. Boekentoonstelling. Vertrek: refter gemeenteschool te Kruishoutem (palende aan Nieuw Plein). Aanvang om 19.45 u. Leiding: werkgroep ornithologie.

- 24 Bree.** Beheerswerken Stamprooierbroek. Vertrek: 8.15 u. gemeentehuis Bree - 8.30 u. parking Staatsbos Molenbeersel. Leiding: WA bestuur.
- 24 Brussel.** Gezellig samenzijn te Hamme. Om 14 u. aan het feestzaaltje St-Goedele te Hamme (Merchtem), St-Goedeledreef, nabij dorpskerkje. Bij mooi weer gaat er een wandelingsfeest vooraf. Voorbereiding ledenvergadering februari '82; inbrengen documentatie over natuur, oude jaargangen Wielewaal en dies meer. Dia's met moeilijke gevallen aan planten, vogels, insecten determineren, enz.
- 24 Gent.** Wielewaaljongeren. Knotwilgenkapping. Bijeenkomst om 9.30 u. aan Heusdenbrug. Afspraak met F. Maes, tel. 091/30 63 26.
- 24 Hageland-Zuiderkempen.** Autocardaguitstap naar de ganzen in Nederland. Vertrek: Aarschot Kristus-Koning 6.45 u. - Testelt dr. Janssen 6.55 u. - Averbode gemeentehuis 7 u. Leiding: A. de Laet en J. van Damme. Mee te brengen: lunchpakket en laarzen.
- 24 Klein-Brabant.** Namiddagwandeling langs de Scheldeboorden en de Kragewiel te Bornem. Vertrek: 13.30 u. Romeo. Leiding: H. D'Hertefelt.
- 24 Kreekenland.** Halve dagtocht naar de Braakman. Vertrek: markt Assenede 8 u. Leiding: R. de Smet. Mee te brengen: verrekijker, vogelgids, laarzen. Einde: 12 u.
- 24 Lier.** Kruisjesberg-Bouwel. Eëndagsuitstap. Vertrek: 9 u. station Lier - 9.15 u. Kruisjesberg. Leiding: Y. Peeters. Mee te brengen: verrekijker, warm schoeisel en kledij, picknick. Einde: 17 u. Bouwel.
- 24 Mandelstreek.** Daguitstap naar Broeken van Merkem en Roksem (zandwinningsput). Vertrek: Polenplein 9 u. Eigen wagens. Leiding: P. Desmet en H. Tillemans.
- 24 Mechelen.** Watervogelexcursie naar Zeeuws-Vlaanderen. Vertrek: station N.M.B.S. Mechelen om 7.30 u. Leiding: J. Kiebooms. Mee te brengen: lunchpakket. Einde: station NMBS 18 u.
- 24 Schelde en Leie.** Ganzentocht naar Zeeuws-Vlaanderen (Nederland). Vertrek: Oudenaarde (stadhuis) 7 u. - Kruishoutem (kerk) 7.15 u. - Petegem-Deinze (benzinestat. Chevron, Gaversesteenweg) 7.30 u. Leiding: J. van Hecke (091/82 33 47) + WVO-leden. Mee te brengen: laarzen, knapzak, (eten en drank), telescoop, verrekijker, warme kledij. Einde om 17 u.
- 24 's Heerenbosch.** Winterwandeling in de Moorhoek te Malderen. Samenkomst aan het Grevenhof te Malderen om 13.30 u.
- 26 Brechtse Heide i.s.m. Voorkempen.** Dia-voorstelling P.W.G. 19.30 u. kelderzaaltje restaurant „De Heidebloem" St. Antonius, Handelslei 55.
- 29 Mandelstreek.** Avondvergadering: kwisavond voor en door eigen leden o.l.v. Piet en Peter in het Vormingsinstituut om 20 u.
- 30 Antwerpen-Centrum.** Dia-avond in samenwerking met „Scot" Heemkundige kring van Schoten - Lente in de Camargue - door M. Vos van afd. Hageland. Kasteel van Schoten (einde Kasteeldreef, zijstraat van Churchillaan) te 20 u. Ruime parking.
- 30 Gent.** Wielewaaljongeren: knotwilgenkapping. Bijeenkomst om 9.30 u. aan Heusdenbrug.
- 30 Land van Waas-Zuid.** Winteravond. In de zaal van het Centrum - Grote Markt, Sint-Niklaas. 1. Dia-avond over de polders van Bazel. 2. 2de deel voordracht door W.E.S.P. (werkgroep structuurplanning Sint-Niklaas) om 20 u.
- 30 - 31 Schelde en Leie.** Werkweekend in het Burreken te Zegelsem o.a. opruimen bramen, knotten van wilgen, kappen hakhout. Plaats en uur van vertrek: kerk Zegelsem op beide dagen om 9 u. of 13.30 u. Leiding: A. de Kimpe (Kruishoutem). Mee te brengen: bijlen, zagen, handschoenen, laarzen, warme kledij, knapzak. Einde om 17 u. (of om 12 u.) naar keuze.
- 31 Brussel.** Ochtendwandeling aan het Mechels Broek. Om 8 u. aan het station van Mechelen. Trein: Brs.

Zd. 7.39 u. - Nd. 7.47 u. - Mechelen 8.01 u. Een kans om zeldzamere wintergasten onder de watervogels te kunnen waarnemen. Talrijke eendesoorren, misschien wel duikers, futensoorten.

- 31 Gent.** Wielewaaljongeren. Braakmantocht o.l.v. Carl. Bijeenkomst om 8.15 u. aan het station van de Dampoort.
- 31 Mechelen.** Bezoek aan de zandwinningsputten te Walem. Vertrek: watertoren van Mechelen-Noord om 8.45 u. Einde: watertoren Mechelen-Noord rond 12 u. Leiding: J. Kiebooms.
- 31 WJ Lier.** Tocht naar Anderstad. Vertrek: 9 u. Zimmertoren. Leiding: G. Smets. Mee te brengen: laarzen en kijker. Einde: 12 u. Zimmertoren.
- 31 Netevallei.** Bezoek aan afd. Mechelen. Zandwinningsputten van Walem (watervogels!). Vertrek: 8 u. torengedebouw Heist o/d Berg (aan politie) - 8.45 u. aan de watertoren van Walem (baan Antwerpen-Mechelen). Leiding: J. Kiebooms. Laarzen, verrekijker niet vergeten!
- 31 Netevallei.** Netewandeling. Vertrek: Lodijk (baan Heist-Hulshout/Brug) om 14 u. Leiding: M. Geens. Mee te brengen: laarzen en verrekijker. Einde: Lodijk 17 u.
- 31 Rupelstreek.** Mechels Broek. Voormiddag. Vertrek: 8.30 u. parking tribune Acacialaan Boom. Leiding: H. de Ceulaer.

FEBRUARI

*
* *

- 13 Nationale Werkgroep Ornithologie: te 14 u. vergadering te Steenokkerzeel in het Kasteel van Ham. Worden uitgenodigd: alle lokale ornithologische coördinatoren; 1 of 2 afgevaardigden van plaatselijke ornithologische werkgroepen; 1 of 2 afgevaardigden van de afdelingen (waar geen ornithologische werkgroep bestaat). Nadere inlichtingen bij Jan Gabriëls, Siemersteeg 10, 3751 Munsterbilzen (011/41 34 09).**

*
* *

- 5 Lier.** Lesavond over de ontleding van braakballen. 20 u. clubhuis, Rolwagenstr. 10, Lier. Leiding: A. de Jonghe. Mee te brengen: braakballen, loupe. Einde: 22.30 u. clubhuis.
- 5 Netevallei.** 4de Neteling (lokaal open voor info, lezen, praatje, drankje...). Lokaal (oud-gemeentehuis van Hallaar) om 19.30 u.

BERICHT VOOR DE CONSERVATORS

De conservators die in 1982 het bezoek aan hun reservaat op een bepaalde dag willen laten plaatshebben of die om een bepaalde reden geen uitstap kunnen leiden, moeten vóór 31 januari 1982 de nodige gegevens zenden naar onderstaand adres. Zo niets wordt ingezonden, worden de gegevens van vorig jaar behouden en wordt een datum gekozen in de buurt van die van 1981. Voor de pas verworven reservaten worden in ieder geval gegevens verwacht.

H. Franckx, Vredelaan, 29, 2500 Lier.

VERSLAG VERGADERING NATIONALE WERKGROEP BOTANIE 14.11.1981

1) kalender uitstappen 1982:

- zond. 18 april: Raspaillebos. Samenkomst kerk Moerbeke (bij Geraardsbergen) 9 u en 14 u. Gidsen: A. Kampen en P. van den Bremt.
- zat. 8 mei: kasteelpark in de Zwalmstreek. Samenkomst kerk Beerlegem 9 u. en 14 u. Gids: K. de Waele.
- zat. 5 juni: langs het kanaal Gent-Terneuzen. Samenkomst kerk Wondelgem 9 u 's voormiddags, en langs de Kennedylaan (baan Gent-Terneuzen rechteroever) aan het kruispunt te St.-Kruis-Winkel om 14 u. Gids: J. van den Haute
- zat. 26 juni: kalkstreek. Afspraak kerk Kanne 9 u. en 14 u. Limburg. Gids K. de Waele
- zat. 28 aug.: Nielse gelaagputten. Samenkomst station Niel 9 u. en 14 u.
- zat. 11 en zond. 12 sept.: botanisch weekend in Lesse en Lomme. Overnachting vanaf vrijdagavond in de Gite d'Etape te Han-sur-Lesse. Max. aantal deelnemers 20. Prijs max. 1000 F. Eigen vervoer. Inschrijven bij K. de Waele, Kerselaarslaan 52, 9800 Deinze, tel. 091/864560, liefst door overschrijving van een voorschot van 500 F op rek. 000-0900546-95.
- zat. 11 dec.: mossentocht en microscopie. Voormiddagtocht in Zevenbergen bij Lier; samenkomst station Lier 9.30 u. 's Namiddags microscopie op meegebracht mossenmateriaal in het Wielewaal-lokaal van afd. Lier: Rolwagenstraat 10, Lier (zijstraat van Antwerpse straat van station naar centrum); samenkomst station Lier 14 u., of onmiddellijk aan het lokaal. Meebrengen: mossenflora's en indien mogelijk binoculair of microscoop

2) In de brochure „Bedreigde planten, dieren en vogels” uit te geven door De Wielewaal, worden volgende planten besproken: Addertong, Koningsvaren, Grote Boterbloem, Akkerboterbloem, Parnassia, Pijptorkruid, Waterviolier, Moeraskartelblad, Dopheide, Zomerklokje, Klokjesgentiaan, Goudveil (beide soorten), Bolderik, Zwanebloem, Moeraswolfsklauw, Klavervreter, Moeraswespenorchis en Naaldwaterbies. Wielewalers die hiervan foto's of dia's willen ter beschikking stellen worden vriendelijk verzocht contact op te nemen met Rudy Willockx, Sparrenstraat 23, 2930 Hombeek, tel. 015/414117

3) In 1982 worden 2 projecten opgezet: onderzoek naar het voorkomen van Wilde Sla (*Lactuca serriola*) en Bloedzuring (*Rumex sanguineus*). Over beide planten schrijven K. en A. de Jonghe een inleidend artikel voor het nationaal blad.

4) De werkgroep kreeg reeds 3 positieve reacties op de brief aan de inspecties i.v.m. nutteloze herbaria in het basis- en secundair onderwijs: van de heren L. Pollentier, inspecteur-generaal van het basisonderwijs, R. Depotter, rijksinspecteur basisonderwijs, P. Ingelaere, diocesaan insp. natuurwetenschappen in het algemeen secundair onderwijs.

5) Vastgesteld wordt dat in de werkgroep grote geografische leemten zitten: West-Vlaanderen, Limburg en Brabant zijn niet (of onregelmatig) vertegenwoordigd, hoewel daar zeker goede botanici-wielewalers zitten. Een warme oproep aan die provincies!

6) Een „botanisch mededelingsblad”, een- of tweemaal jaarlijks te verschijnen, met algemene botanische artikels, o.a. geput uit de verschillende afdelingsbladen, oproepen, korte botanische mededelingen, enz... wordt voorgesteld.

Ook wordt ervoor gezorgd dat meer populaire botanische artikels in het nationaal Wielewaalblad zullen komen.

de coördinator
K. de Waele

VRAAG OM MEDEWERKING

Vanaf 1982 zouden we in navolging van vele Westeuropese landen in België willen starten met een jaarlijkse broedvogeltelling. Het is de bedoeling dat jaarlijks in bepaalde gebieden de landvogels geïnventariseerd worden zodat een inzicht bekomen wordt in de aantalschommelingen van jaar tot jaar. Deze tellingen zullen **niet** de allures krijgen van het atlasproject. Het is immers niet de bedoeling om een nauwkeurige aantalsbepaling te doen.

De telresultaten van elk seizoen zullen jaarlijks in de periode september-december van hetzelfde jaar gepubliceerd worden. De resultaten staan bovendien open voor iedereen.

Een goed resultaat kan alleen bekomen worden als er een ruime medewerking van veldornithologen is. Iedereen die regelmatig een bepaald gebied inventariseert of wil inventariseren en wil meewerken aan dit project en iedereen die meer inlichtingen wenst kan contact opnemen met

G. Bilcke, Universitaire Instelling Antwerpen, Departement Biologie, Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk (031/28 25 28 toestel 256)

H. van der Veken, Kronenburgstraat 102, 2000 Antwerpen (031/16 18 27)

JEUGDACTIE NATUURBESCHERMING EN LANDSCHAPSZORG 1982

Ook in 1982 organiseert de Stichting Leefmilieu v.z.w., onder de auspiciën van de Kredietbank, haar 'Jeugdactie Natuurbescherming en Landschapszorg'. Bedoeling van deze jaarlijkse actie is groepen van jongeren te stimuleren onder deskundige leiding hun handen uit de mouwen te steken ten bate van de natuur en het landschap in hun omgeving. De Stichting Leefmilieu zal hen daarbij helpen met de nodige morele en vooral financiële steun.

Natuurbeheer en landschapszorg zijn zeer arbeidsintensieve bezigheden. Voor vrijwilligerswerk in en rond de natuur zijn er nooit handen genoeg, of het nu gaat om beheerswerken in een waardevol natuurgebied of reservaat, om het (her)aanplanten van streekeigen bomen en struiken, het verfraaien van het plaatselijk landschap, het aanleggen van een educatief natuurspad.. of andere meer originele projecten.

Een groot gedeelte van de door de Stichting Leefmilieu uitgekeerde toelagen ging in het verleden naar de aankoop van (vaak groot) materiaal, zoals maaibalken, bosmaaiers, tir-forts, motorzagen... Dit materiaal kan evenwel best worden gecentraliseerd, zodat ook andere groepen er met nut kunnen gebruik van maken.

De Stichting Leefmilieu heeft dan ook aan de Belgische Natuur- en Vogelreservaten - Regio Vlaanderen een belangrijke subsidie verleend, gespreid over drie jaar, waarmee regionale 'groot-materiaaldeposits' worden opgericht.

Plaatselijke groepen die behoefte hebben aan grootmateriaal om hun projecten uit te voeren, kunnen dan ook terecht bij De Belgische Natuur- en Vogelreservaten v.z.w., Vautierstraat 31 - 1040 Brussel (tel. 02/648 37 46).

Heeft U bijkomende vragen of wenst U meer inlichtingen, aarzel dan niet contact te nemen met de STICHTING LEEFMILIEU v.z.w. p/a Rockoxhuis - Kredietbank - Keizerstraat 8, 2000 Antwerpen tel. 031/31 64 48

WIELEWAAL-GENT reis naar Turkije, voor avontuurlijke mensen

o.l.v. Gerald Broddelez en Marc van Beirs

Van 3 tot 19 juli 1982 bezoeken wij de vogelrijkste gebieden van Centraal-Turkije.

Hier volgt het gedetailleerd programma.

1ste dag: Vlucht Brussel-Ankara. Overnachting in Hotel te Ankara

2de dag: Rit Ankara-Cukurbag. Eerste kennismaking met het Taurusgebergte. Overnachting in tentenkamp.

3de en 4de dag: Tweedaagse bergtocht tot aan de sneeuwgrens (3000 m) op zoek naar typische bergvogels. Een greep uit de lijst van vorig jaar: Kaspisch Sneeuwhoen, Sakervalk, Lammergier, Roodvoorhoofdkanarie.

Er wordt overnacht in tenten op 2500 m hoogte.

5de dag: Rit Cukurbag-Birecik. Eerste bezoek aan de Heremietibissenkolonie. Overnachting in hotel of tentenkamp.

6de dag: Bezoek aan de omgeving van Halfeti met het oog op karakteristieke oosterse soorten als Aziatische Rotsklever, Ménétries Kleine Zwartkop, Bonte IJsvogel en Perzische Zandpatrijs. Overnachting in hotel of tentenkamp.

7de dag: Tocht naar de halfwoestijnen nabij de Syrische grens. Wit- en Zwartbuikzandhoenders, Groene Bijeneters en Aziatische Steenpatrijzen staan zeker op het programma. Overnachting in hotel of tentenkamp.

8ste dag: Tweede bezoek aan de Heremietibissenkolonie en verkenning van de Eufraatoevers. Overnachting in hotel of tentenkamp.

9de dag: Rit Birecik-Silifke. Kennismaking met de Goksu-delta. Overnachting in tentenkamp.

10de en 11de dag: Exploratie van de Goksu-delta bekend voor zijn grote aantallen watervogels o.a. Marmereenden, Casarca's, reigerachtigen, Sporenkievit, Bonte IJsvogels en dies meer. Overnachting in tenten.

12de dag: Dagtocht naar het ruwe bergachtige achterland van de delta met o.a. Maskerklauwier, Turkse Boomklever en Arendsbuizerd. Hier vindt men ook de typische rotswoningen van gevluchte Armeniers. Overnachting in tentenkamp.

13de dag: Tocht langs de Goksu-rivier voor Grauwe Buulbuul en Bonte IJsvogels. Ook brengen we een bezoek aan de kalkterassen en het kasteel van Korykos.

14de dag: Rit Goksu-delta naar het meer van Eregli. Onderweg gaan we op zoek naar de Perzische Roodborst in de omgeving van Karaman. Overnachting in tentenkamp.

15de dag: Hele dag langs de vogelrijke rietkragen van het reusachtige meer. Pelikanen, reigerachtigen, Dwergaalscholvers en steltlopers zijn hier niet uit de lucht. Overnachting in tentenkamp.

16de dag: Rit naar Ankara met halte aan het Kulu-meer voor Witkopeenden en Flamingo's. Overnachting in hotel in Ankara.

17de dag: Terugvlucht Ankara-Brussel

PRIJS: jongeren tot 26 jaar: 28.000 F.

alle anderen: 31.000 F.

alle overnachtingen, verzekeringen, maaltijden, busritten en vluchten zijn inbegrepen.

Op vrijdag 12 februari 1982 zal er een voorlichtingsavond (met dia's) plaatsvinden. Alle geïnteresseerden zijn welkom.

Plaats: Jeugdhuis Zwabber, Koningin Elisabethlaan 47 te Gent, dichtbij het St.-Pietersstation.

Lees ook het artikel „Ornithologische paradijzen in Turkije" dat zal verschijnen in dit maandblad.

Inschrijvingen moeten gebeuren vóór 31 maart 1982 door overschrijving van 5.000 F op rekening 000-0520631-32 Wielewaalafdeling Gent p/a W. Bonheure, Basketbalstraat 16, 9920 Lovendegem.

Inlichtingen kunnen steeds verkregen worden bij Gerald Broddelez, Heindriesstraat 3, 9710 Zwijnaarde-Gent (091/22 71 85).

BESTUURSCONTACTEN

Voornaamste punten uit het verslag van de **Werkgroep Ornithologie**, gehouden te Steenokkerzeel op 19 september 1981.

— de publikatie van de inventarisatie van de Fuut (1979) mag in 1982 in het maandblad De Wielewaal verwacht worden.

— Met de samenstellers van de Ornithologische Seizoenoverzichten en Ornithologisch Nieuws werd overlegd en gezocht naar een kritische en verantwoorde formulie voor deze rubrieken.

— De overzichten van de winterstellingen van IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart werden gepubliceerd. De tekst over de Bonte Kraai dient nog opgesteld te worden.

— Gegevens over de inventaris van de broedparen van steltlopers worden ingewacht bij de landelijke coördinatoren H. Voet en H. Meeus.

— Er bestaan plannen om een werkgroep voor zeevogeltrek op te richten om zo de coördinatie van alle telgroepen tot stand te brengen.

— In 1982 wordt een vogelfotowedstrijd ingericht op voorstel van R. Debruyne.

Voornaamste punten uit het verslag van de vergadering van de **NWG Natuurbehoud**, gehouden te Lier, op zaterdag 28 november 1981.

— Het opmaken van de tekst voor de brochure over houtwallen en deze over de reservaten vordert.

— Het dossier voor de aanvraag van subsidie voor het Mechels Broek is klaar, dit voor de Tikkebroeken bijna. Geen nieuws van de andere.

— Dag van de conservators 1982.

Deze dag zal doorgaan op zaterdag, 8 mei 1982.

In de voormiddag is er een uitstap op het reservaat Wijnenheide onder de leiding van de conservator Chris Onkelinx.

Er is een middagmaal in het restaurant van het domein Bovy te Bolderberg. 's Namiddags is er een vergadering met twee sprekers. Elke uiteenzetting zal gevolgd worden door een bespreking.

— Te Merelbeke ligt het H. Geestbos, een loofbos eigendom van het O.C.M.W. en publiek toegankelijk. Afdeling Gent huurde hiervan zo pas voor 9 jaar het jachtrecht.

— De Centrale overweegt de aankoop van verscheidene grote percelen in De Tikkebroeken. Hiervoor kan het mogelijk zijn dat wij alle beschikbare gelden moeten aanwenden. Daarom zou de NWG Natuurbehoud naar middelen moeten zoeken om fondsen in te zamelen.

— Het is voor De Wielewaal nationaal niet mogelijk een BTK-ploeg aan te werven voor het onderhoud van reservaten. Een betere oplossing, ook voor afdelingen, is het aanwerven van personen in burgerdienst of met vrijstelling van stempelcontrole.

H. Franckx

ROOFVOGELS EN PESTICIDEN

Einde 1981 verschijnt een speciaal nummer van het tijdschrift **Oekologie der Vögel**, dat handelt over Roofvogels en Pesticiden, met 45 studies en ca. 450 blz. tekst. Op dit nummer kan worden ingetekend bij Dr. J. Hölzinger, Rotebühlstrasse 84/1, D-7000 Stuttgart. Prijs: DM 21,-.

R-gebied (natuurreservaat) volgens gewestplan aan de Zwarte Heide, 1979.

Foto: H. Meeus

- jagers- en vissershutten die echter alleen als schuilplaats kunnen dienen...
- alle werken en handelingen vereist voor het behoud, de bescherming en het herstel van het natuurlijk milieu.

Zijn verboden:

- het oprichten van gebouwen, behalve jagers- en vissershutten
- het overschakelen naar agrarisch bodemgebruik door ontginning
- het ontginnen van heiden of venen of het wijzigen van de vegetatie ervan

Anderzijds zijn bepaalde werken als:

- cultuurtechnische verbeteringen
- aanleg van wegen en infrastructuurwerken
- het ontbossen

in principe schadelijk voor het natuurgebied".

E. Agrarische gebieden (K.B. 28.12.1972/art. 11.4.1)

„De agrarische gebieden zijn bestemd voor de landbouw in de ruime zin...".

Uit deze voorschriften en bepalingen kan men afleiden dat in de natuurreservaten en in het ecologisch waardevol agrarisch gebied alle hogervermelde beschermings- en maatregelen in

principe wettelijk kunnen uitgevaardigd worden (een aantal agrarische activiteiten zijn er op dit ogenblik trouwens duidelijk in strijd met deze voorschriften). De vraag stelt zich dan echter of er op dit ogenblik voldoende middelen bestaan om al deze maatregelen te kunnen realiseren: dit wordt verder behandeld. Wat de overige gebieden betreft, d.w.z. het agrarisch gebied, het landschappelijk waardevol agrarisch gebied en de natuurgebieden, daar is de situatie minder duidelijk: op dit ogenblik kunnen hier waarschijnlijk slechts een aantal van de uiteengezette maatregelen gerealiseerd worden, zonder af te wijken van de voorschriften van het gewestplan (het aantal te realiseren maatregelen zal hierbij waarschijnlijk het grootst zijn in de natuurgebieden en het kleinst in het agrarisch gebied).

Op dit ogenblik zorgt deze onduidelijke toestand echter voor een grote mate van onzekerheid, zowel bij de landbouwers als bij de natuurbeschermers. Om aan deze onzekerheid een einde te maken moeten door de overheid dringend een aantal maatregelen genomen worden. Hierna zullen we een inzicht trachten te geven in de mogelijkheden die er op dit ogenblik zijn om de noodzakelijke maatregelen te treffen (tegelijktijd zal aangegeven worden wat er bijkomend moet op punt gesteld worden).

...een aantal agrarische activiteiten zijn er op dit ogenblik trouwens duidelijk in strijd met de voorschriften...
R-gebied, Zwarte Heide, 1981.

Foto: Keoon

3.2. Het Gemeentelijk Structuurplan

In een recente beleidsnota (1980) van het Staatssecretariaat voor Ruimtelijke Ordening worden de mogelijkheden en randvoorwaarden i.v.m. dit nieuwe beleidsmiddel nader toegelicht. Hieruit blijkt dat het Gemeentelijk Structuurplan in de nabije toekomst één van de twee belangrijkste (naast het BPA) gemeentelijke beleidsinstrumenten wordt. Hierbij wordt het structuurplan eerder opgevat als een beleidsdocument waarin de gemeente haar visie i.v.m. de mogelijke en gewenste ontwikkelingen van de gemeente weergeeft, terwijl het BPA een eerder uitvoeringsgericht instrument zou zijn.

Om de maatschappelijke ontwikkelingen in de gemeente onder goede ruimtelijke condities te doen verlopen kan de gemeente dus best een gemeentelijk structuurplan opmaken: hierin geeft zij haar beleidsvisie weer in verband met de gewenste ruimtelijke ontwikkeling van de gemeente of een deelgebied van de gemeente. Dit plan kan dus opgemaakt worden voor de hele gemeente maar ook voor een gedeelte van de gemeente, in dit geval voor het landelijk gebied in het noorden van Turnhout. Het is evident dat een visie i.v.m. de ontwikkeling van het landelijk gebied kadert in een meer algemene visie omtrent

de ontwikkeling van de hele gemeente, die op haar beurt in relatie staat met de gewenste ontwikkeling in de regio (streekplan).

Wanneer we ons nu beperken tot een structuurplan voor het landelijk gebied, meer specifiek voor het noorden van de gemeente, kunnen de volgende voorwaarden gesteld worden i.v.m. de inhoud en procedure van dergelijk structuurplan (in de bewuste beleidsnota van het Staatssecretariaat wordt hierbij gesteld dat de gewestplannen als basis moeten dienen bij het opmaken van de structuurplannen).

1) In het plan geeft de gemeente vooreerst haar beleidsvisie weer i.v.m. de gewenste ontwikkelingen t.a.v. landbouw, natuur en landschap, recreatie, bewoning, enz... Gezien de unieke ecologische en landschappelijke waarden van het gebied, moet het behoud van natuur en landschap hierbij centraal staan.

2) Het plan moet opgemaakt worden in samenwerking met alle betrokkenen: overheid, landbouwers, natuurbeschermingsorganisaties, eigenaars, recreanten, kortom de hele bevolking. Deze samenwerking moet berusten op medezeggenschap van de betrokken bevolkingsgroepen. Het meebeslissen en meedenken moet vanaf het begin van het proces mogelijk zijn, d.w.z. een

actieve inspraak i.p.v. een passieve (cfr. de huidige toestand waar de mensen met een afgewerkt plan geconfronteerd worden waar toch niets essentieels meer aan gewijzigd wordt).

3) Gezien de dynamiek van natuur, landbouw en de maatschappij in haar geheel moet bij dit alles een procesmatige aanpak centraal staan: d.w.z. dat aanpassingen dit zouden vereisen. Kleine aanpassingen, d.w.z. deze die geen fundamentele herziening van de beleidsopties veronderstellen, moeten steeds kunnen ingebracht worden zonder telkens een volledig nieuw plan te moeten opmaken. Wegens de toenemende en acute schaarste aan natuur en open ruimte mag hierbij, m.i., het behoud en de bescherming van deze natuur echter niet op de helling gezet worden.

4) Het plan geeft een aantal maatregelen en realisatietermijnen aan, die noodzakelijk zijn voor de uitvoering van de genomen beleidsopties. De concrete uitvoering kan gebeuren door BPA's, bouwverordeningen, of sectoriële wetten zoals een klassering als beschermd landschap...

3.3. Het Bijzonder Plan van Aanleg (BPA)

Het BPA is een eerste belangrijk beleidsmiddel waarmee een aantal van de uitgewerkte beheers- en beschermingsmaatregelen gerealiseerd en ondersteund kunnen worden, en dit op een (relatief) korte termijn. Uit artikel 16 van de wet van 29 maart 1962 op de stedenbouw en de ruimtelijke ordening blijkt dat: „...wanneer een gewestplan bestaat richt het BPA zich naar de aanwijzingen en bepalingen ervan, en vult ze aan”. De gemeente kan dus via een BPA, of verschillende BPA's, de voorschriften van het gewestplan verder opvullen en meer concreet maken. Belangrijke punten in dit verband zijn verder: (cfr. artikel 16, de punten 2 en 5)

2) Het BPA geeft voor een gedeelte van het gemeentelijk grondgebied aan: de gedetailleerde bestemming van de delen van het gebied voor bewoning, nijverheid, *landbouw of enig ander gebruik* (verplicht).

Het BPA kan dus de gebieden aanduiden die bv. voor klassering in aanmerking komen. Aldus kan een positieve samenhang tussen beide beleidsinstrumenten (BPA als bestemmingsplan en de klassering van monumenten en landschappen als sectoriële wet) tot stand komen.

5) Het BPA kan (facultatief) eveneens aangeven: voorschriften betreffende

- het aanleggen en uitrusten van de wegen
- de bouwvrije stroken
- de beplantingen

Hiermee kunnen dus enkele van de vermelde maatregelen zeker gerealiseerd worden, o.a.:

- geen omzetting van weiden of akkers naar bos, boomkwekerij of tuinbouw (cfr. 2.3.2.2.). In het agrarisch gebied en eventueel ook in het

landschappelijk waardevol agrarisch gebied is dit echter moeilijker te voorkomen gezien de bepalingen van het gewestplan, waarvan het BPA niet te sterk mag afwijken

- behoud van wegbermen, grachtkanten, kavelgrensbegroeiingen en houtwallen.

- geen oprichting van gebouwen en constructies e.d. in het gebied. In het agrarisch gebied en het landschappelijk waardevol agrarisch gebied mogen echter wel agrarische bedrijfsgebouwen opgericht worden (cfr. gewestplanvoorschriften + bijkomende voorwaarden voor het oprichten van bedrijfsgebouwen in landschappelijk waardevolle gebieden). In feite zou de oprichting van gebouwen ook hier best niet toegelaten worden.
- geen aanleg van nieuwe wegen of andere grote infrastructuurwerken door het gebied. Geen verharding van landbouwwegen met beton, asfalt of aanverwante materialen.

Deze voorschriften en maatregelen kunnen nog ondersteund worden door gemeentelijke bouwverordeningen en de mogelijkheid tot het al dan niet afleveren van een bouwvergunning voor sommige werken (zie verder).

Niet alle noodzakelijke maatregelen kunnen dus met een BPA uitgevaardigd worden: de positie van het BPA i.v.m. beheersmaatregelen die rechtstreeks ingrijpen op de agrarische bedrijfsvoering is zeer beperkt en onduidelijk. De mogelijkheden van het BPA moeten dus dringend verruimd worden. Vooral de mogelijkheden en de functie van een BPA voor het buitengebied moeten verduidelijkt en uitgebreid worden. Naast dit gebrek aan mogelijkheden om een effectief natuurbeschermingsbeleid in het buitengebied te voeren zijn er nog een aantal andere moeilijkheden verbonden aan het huidige BPA-concept o.a.:

- gezien het juridisch bindend karakter van de plannen van aanleg, is het onmogelijk om de voorgestelde maatregelen op basis van vrijwilligheid uit te vaardigen (zoals hoger werd gesuggereerd was deze vrijwilligheid essentieel om de beheersmaatregelen voor de landbouwer aanvaardbaar te maken). Dit euvel kan binnen het bindende karakter van het BPA enkel opgevangen worden door een zo ruim mogelijke inspraak aan de betrokken partijen te verlenen.

- een ander probleem vormt het schadevergoedingsrecht: op dit ogenblik is niet voorzien in een mogelijke schadevergoeding voor landbouwers die door bepaalde beschermingsmaatregelen zouden getroffen worden in hun inkomenspositie. Een verruiming van het schadevergoedingsrecht is dan ook dringend gewenst.

Tegelijkertijd moeten de financiële mogelijkheden van de gemeenten in dit verband verruimd worden (door financiële steun van de hogere overheid). Indien dit niet het geval is, is het niet denkbeeldig dat de gemeente die maatregelen,

De Grote Klotteraard.

Foto: H. Meeus

die noodzakelijk zijn voor de bescherming van de natuur maar die de landbouwer financieel benadelen en dus recht geven op een schadevergoeding, niet zal treffen.

— er is zeer weinig ervaring met BPA's voor het buitengebied: dit heeft te maken met het feit dat BPA's voor het buitengebied de gemeente uiteindelijk wel veel kosten maar (financieel gezien) niets opbrengen. Dit sluit aan bij de voorgaande opmerking.

— tenslotte zijn er nog een aantal meer algemene nadelen verbonden aan het huidige BPA-concept:

- de procedure van totstandkoming duurt zeer lang: een versoepeling van de procedure is gewenst

— het is hoofdzakelijk een passief plan d.w.z. het is weinig gericht op concrete uitvoering en actie: dit moet eveneens veranderen door o.a. het aanduiden van realisatietermijnen, bevoegdheden en meer actiegerichte voorschriften en bepalingen (de creativiteit van de ontwerper en de politieke wil om iets te realiseren spelen hierbij ook een belangrijke rol)

- de betrokken bevolking wordt praktisch niet geraadpleegd (cfr. bemerkingen i.v.m. gewestplan en structuurplan)

Ondanks de moeilijkheden en nadelen die verbonden zijn aan het huidige BPA-concept verdient het nochtans aanbeveling om de bestaande mogelijkheden van het BPA maximaal en zo creatief mogelijk te benutten. Zoals hoger reeds gesteld kunnen een aantal van de, in deel 2

uitgewerkte maatregelen immers ook met het bestaande BPA-concept gerealiseerd worden.

3.4. Gemeentelijke bouwverordeningen en bouwvergunningen

3.4.1. Bouwvergunning

Krachtens artikel 44 § 1 moet iedereen een bouwvergunning aanvragen aan het College van Burgemeester en Schepenen voor het uitvoeren van een aantal werken en handelingen, die hieronder beknopt weergegeven worden:

- bouwen, verbouwen,...
- het aanmerkelijk wijzigen van het reliëf van de bodem, het ontbossen
- alleenstaande hoestammige bomen vellen
- ontginningen of de vegetatie wijzigen van heiden of venen, alsmede van enig ander gebied waarvan de bescherming noodzakelijk wordt geacht door de Koning
- een opslagruimte aanleggen voor gebruikte voertuigen of schroot
- een grond gebruiken voor het plaatsen van één of meerdere verplaatsbare inrichtingen

Zeer belangrijk in dit verband is het volgende: „Het college kan een vergunning steeds weigeren op grond van een onverenigbaarheid met de goede plaatselijke ordening, ook al is de aanvraag niet in strijd met het gewestplan” (artikel 19 / K.B. van 28/12/1972). Het College kan bovendien aanvullende beschermende voorschriften aan het verlenen van de vergunning koppelen.

Het is echter duidelijk dat de lijst van vergunningsplichtige handelingen en werken eerder beperkt is: zo is bv. geen vergunning vereist voor het ontginnen en omploegen van schraallandjes en pijpestrootjeveldjes, voor het rooien van houtwallen, voor het ontwateren van natte gronden met een hoge ecologische waarde, enz... Al deze activiteiten, die in een aantal gebieden duidelijk in tegenspraak zijn met het gewestplan kunnen in de praktijk dan ook onvoldoende voorkomen worden. Meer algemeen zou men kunnen stellen dat de wet van 29 maart 1962 (in dit geval artikel 44 van deze wet) en het K.B. van 28 december 1972 i.v.m. de gewestplannen onvoldoende bij elkaar aansluiten. Deze tekortkoming en dit gebrek aan onderlinge coördinatie en samenhang moet dringend opgevuld worden door een sterke verruiming van artikel 44 § 1 i.v.m. de vergunningsplichtige handelingen. Zolang dit niet het geval is blijven een aantal voorschriften van het gewestplan, dit tot doel hebben de natuur te beschermen, dode letter.

Tot slot kunnen we even nagaan welke van de, in deel 2 opgesomde, maatregelen kunnen gerealiseerd worden door de gemeentelijke overheid, aan de hand van deze verplichte aanvraag van een bouwvergunning voor de genoemde activiteiten.

- de bescherming van heiden (de bescherming van pijpestrootjeveldjes, vennen, schraallandjes, enz... is eventueel ook mogelijk mits een ruime interpretatie van het begrip „heiden en venen”

- geen wijziging van reliëf of bodemstructuur

- geen oprichting van gebouwen en constructies e.d. in het gebied (ook niet in het agrarisch gebied, of het landschappelijk en ecologisch waardevolle agrarisch gebied, al zou dit strikt genomen niet strijdig zijn met het gewestplan: de gemeentelijke overheid moet m.i. hier een bouwvergunning steeds weigeren op grond van een onverenigbaarheid met de goede plaatselijke ordening)

- geen opslag van milieuvreemde en giftige stoffen (dit gaat in dit geval enkel om het aanleggen van een opslagruimte voor afgedankte voertuigen of schroot)

Uiteindelijk kan opgemerkt worden dat ook in dit geval geen mogelijkheid voor het bekomen van een vergoeding voorzien is voor bepaalde beperkingen die de landbouwer rechtstreeks financieel nadeel berokkenen zoals: het verbod op het wijzigen van het reliëf en (eventueel het weigeren van een bouwvergunning voor een agrarisch bedrijfsgebouw in het agrarisch gebied). De opmerkingen i.v.m. de verruiming van het schadevergoedingsrecht en de verbetering van de financiële mogelijkheden van de gemeenten in dit verband (cfr. BPA) zijn dan ook hier van toepassing.

3.4.2. Gemeentelijke bouwverordeningen

Op basis van de artikels 59, 60, 61 en 62 van de wet van 29 maart 1962 op de ruimtelijke ordening, kunnen zowel de Koning als de gemeenteraad bouwverordeningen vaststellen. Deze verordeningen kunnen betrekking hebben op o.a.:

- de instandhouding, de gezondheid, de veiligheid, de bruikbaarheid, en de schoonheid van de wegen, hun toegangen en hun omgeving (bermen!)

- de wijziging van de topografie van de bodem en de beplantingen

Onder dit laatste kan ook het graven van afwateringsgrachten, het uitdiepen van grachten, het diepploegen om een verharde waterophoudende laag te breken,... verstaan worden. Dit geeft de gemeente de mogelijkheid om de ontwatering van natte gronden te reglementeren (nl. door deze ontwateringswerken vergunningsplichtig te maken).

Daarenboven zou men uit artikel 60 („De gemeenteraad kan bouwverordeningen vaststellen. Hij kan insgelijks de voorschriften van de algemene verordeningen aanvullen”) kunnen afleiden dat de, in art. 59 vermelde, elementen waarop de bouwverordeningen betrekking kunnen hebben, niet als een limitatieve lijst dienen opgevat te worden. In dit geval kunnen de gemeentelijke bouwverordeningen in principe oneindig veel voorschriften en bepalingen omvatten.

Nochtans zijn ook aan dit beleidsinstrument enkele nadelen en beperkingen verbonden:

- 1) De bouwverordeningen mogen niet afwijken van de voorschriften van de plannen van aanleg die bindende kracht verkregen hebben (art. 62). Dit houdt in dat bv. een ontwatering wel kan gereguleerd worden in de natuurreervaten en de ecologische waardevolle agrarische gebieden, maar waarschijnlijk niet in de agrarische gebieden.

- 2) Volgens de beleidsnota van het Staatssecretariaat voor Ruimtelijke Ordening: „Beleidsaspecten ruimtelijke ordening in Vlaanderen” (Akkermans 1980) moeten de gemeentelijke bouwverordeningen gelden voor de hele gemeente. Dit kan problemen opleveren m.b.t. bepaalde maatregelen die enkel voor een beperkt gebied zouden moeten genomen worden (cfr. weidevogelgebieden)

- 3) In de betreffende artikels uit de wet van 1962 wordt nergens gewag gemaakt van mogelijke schadevergoeding voor bepaalde maatregelen die bepaalde burgers (of groepen van burgers) in onevenredige mate (t.o.v. de andere burgers) nadeel berokkenen. Hierbij verwijzen we eveneens naar de hoger vermelde voorstellen en opmerkingen i.v.m. het schadevergoedingsrecht, de financiële mogelijkheden van de gemeenten enz...

4) Door het bindend karakter van dergelijke bouwverordeningen komt het principe van de vrijwilligheid ook in dit geval in het gedrang. Daarenboven is nergens voorzien in een mogelijke inspraakprocedure voor de betrokken bevolking(sgroepen). Dit zijn belangrijke nadelen waaraan de gemeente niet zo maar mag voorbij gaan, integendeel zelfs. In afwachting van een gewijzigde wetgeving in dit verband, moeten de rechtstreeks betrokkenen (in dit geval bv. de landbouwers, de natuurbeschermers, e.a.), in elk geval geraadpleegd worden. Dit kan ook op meer informele wijze gebeuren.

Indien we ons beperken tot de elementen die krachtens art. 59 door bouwverordeningen kunnen gereguleerd worden, dan kunnen in elk geval de volgende van de hoger geformuleerde beschermingsmaatregelen gerealiseerd worden door bouwverordeningen:

— geen uitvoering van werken die een verlaging van de grondwaterstand tot gevolg hebben (zeker in de natuurreservaten en in het ecologische waardevolle agrarisch gebied; cfr. ook de opmerkingen i.v.m. inspraak en schadevergoeding).

— geen omzetting van weiden of akkers naar bos, boomkwekerij of tuinbouw
— behoud van wegbermen, grachtkanten, kavelgrensbegroeiingen, en houtwallen
— bescherming van heiden, pijpestrootjeveldjes, schraallandjes,...
— geen wijziging van reliëf of bodemstructuur
— geen verharding van landbouwwegen met beton, asfalt of aanverwante materialen.

3.5. Klassering als beschermd landschap

Een zeer belangrijk beleidsinstrument is de wet van 7 augustus 1931 op het Behoud van Monumenten en Landschappen, gewijzigd door het decreet van 13 juli 1972. Krachtens deze wet kan een landschap bij Koninklijk Besluit geklasseerd worden als beschermd landschap. De bevoegdheid hiertoe ligt echter op nationaal vlak. In een geklasseerd landschap (cfr. Zwart Water en Boone's Blijk) kunnen een aantal beperkingen aan bepaalde handelingen en werken gesteld worden, ter bescherming van landschap, fauna en flora. Een groot aantal van de vermelde beschermingsmaatregelen kunnen krachtens deze wet getroffen worden. Beperkingen en tekortkomingen die aan deze wet verbonden zijn, zijn o.a.:

Geklasseerd als beschermd landschap: het Zwart Water.

Foto: H. Meeus

1) „Het K.B. zal de vrijheid van de landbouwer niet kunnen beperken wat de aanplanting en de verbouwing betreft” (art. 6). Een aantal noodzakelijke beschermingsmaatregelen zoals het niet maaien voor 15 juni, de beperking op de meststofgift e.d. kunnen op dit ogenblik dus nog niet getroffen worden. Om natuur en landschap in ecologisch en landschappelijk waardevolle agrarische cultuurlandschappen (in casu de weidevogelgebieden ten noorden van Turnhout) te beschermen is een uitbreiding van de mogelijke beschermingsmaatregelen dan ook dringend noodzakelijk.

2) Anderzijds worden eventuele beperkingen t.a.v. de landbouw op dit ogenblik niet vergoed. Deze mogelijkheid bestaat weliswaar, maar ze geldt enkel voor de klassering van monumenten. Ook hier moet de wet dus aangepast en uitgebreid worden.

3) De inspraak van de betrokken landbouwers is op dit ogenblik zeer beperkt (enkel de eigenaars worden bij de klassering betrokken; de landbouwers-niet eigenaars worden meestal niet geraadpleegd).

Anderzijds biedt deze wet een aantal voordelen zoals:

1) De beschermingsmaatregelen krachtens deze klassering kunnen veel verder gaan dan de huidige mogelijkheden en bepalingen van de wet op de stedenbouw en van de gewestplannen.

2) Deze wet is een sectoriële wet. Ze is niet gebonden aan de voorschriften en bepalingen van het gewestplan. Hierdoor moet men zich niet zo strikt houden aan de zonering van het gewestplan. Het nadeel hiervan is dat er een onduidelijke en dubbelzinnige situatie kan ontstaan.

3) Binnen het kader van deze wet moet het mogelijk zijn om op basis van vrijwilligheid een beheersovereenkomst af te sluiten met de landbouwers in een geklasseerd landschap.

Uiteindelijk zou een klassering van ecologisch en landschappelijk waardevolle cultuurlandschappen op de volgende wijze moeten opgevat worden. De klassering tot beschermd landschap moet voldoende maatregelen en garanties bieden opdat natuur en landschap werkelijk beschermd worden. Dit houdt o.a. in dat ook maatregelen die niet stroken binnen een normale agrarische bedrijfsvoering moeten kunnen getroffen worden. Naast verbodsbepalingen moeten ook actieve beheersmaatregelen uitgewerkt worden én toegepast worden. Voor deze beperkingen t.a.v. de agrarische bedrijfsvoering moeten voldoende hoge vergoedingen betaald worden. Dit alles kan onder de vorm van een beheersplan en beheersovereenkomst opgesteld en gerealiseerd worden. De voorwaarden waaraan dergelijke beheersplannen en beheersovereenkomsten moeten

voldoen kunnen nog even op een rijtje gezet worden:

— er moet een duidelijke motivatie zijn: de doeleinden van natuur- en landschapsbehoud en van de landbouw moeten voldoende omschreven worden

— het beheersplan beschrijft de beheersmaatregelen die vanuit natuur- en landschapsbehoud gewenst zijn en de gevolgen voor de landbouw

— de landbouwers moeten voldoende vergoed worden (geen inkomensverlies)

— de beheersovereenkomsten moeten op basis van vrijwilligheid kunnen afgesloten worden

— de beheersovereenkomst moet de betrokken partijen voldoende rechtszekerheid verschaffen

— gezien de dynamische evolutie van landbouw en natuur moeten aanpassingen steeds mogelijk zijn, indien het tenminste noodzakelijk en verantwoord is.

3.6. De wet op het natuurbehoud van 12 juli 1973

Krachtens artikel 25-31 van deze wet kunnen er nationale en gewestelijke Natuurparken opgericht worden. In dergelijke natuurparken kunnen strenge beperkingen worden opgelegd. Op dit ogenblik is nog onduidelijk hoever het met de verwezenlijking van deze natuurparken staat. Daarom gaan we er hier niet verder op in.

Bovendien kunnen binnen het kader van deze wet ook speciale natuurreservaten (artikel 7-19) worden opgericht waarvoor speciale beheersreglementen zijn uitgewerkt, bij ministerieel besluit. Verder is er nog het ministerieel besluit van 23 oktober 1975 dat de oprichting van staatsnatuurreservaten mogelijk maakt.

Tenslotte werden binnen deze wet twee Koninklijke Besluiten uitgevaardigd die bescherming verlenen aan een aantal zeldzame en bedreigde wilde planten en dieren. (K.B. van 16 februari 1976 en K.B. van 22 september 1980)

Het betreft hier echter passieve beschermingsbesluiten die zonder de nodige actieve maatregelen meestal dode letter blijven (bv. de vernietiging van beschermde planten door landbouwkundige activiteiten, door bespuiten van wegbermen met herbiciden...).

4. BESLUIT

Uit de probleemanalyse blijkt dat er in het noorden van Turnhout wel degelijk een conflict bestaat tussen landbouw enerzijds en natuur en landschap anderzijds. Onder druk van het huidige EEG-landbouwbeleid kunnen de landbouwers hun inkomen immers enkel veiligstellen door het opvoeren van de produktiviteit. In het noorden van Turnhout heeft dit o.a. tot gevolg: ontwatering van natte gronden, ontginning van pijpestrootjeveldjes en schraallandjes, vervroeging van de agrarische werkzaamheden, herpro-

filtering en verbreding van de landbouwwegen, egalisering van oneffen terreinen, enz.... Hierdoor komt de landbouw in botsing met de belangen van natuur en landschap. Door deze intensivering van de agrarische bedrijfsvoering worden weidevogels, zeldzame planten en het open en landelijk karakter van het landschap in ernstige mate bedreigd.

Om aan deze toenemende spanningen tussen landbouw en natuur een einde te maken moeten dringend een aantal maatregelen genomen worden.

Een eerste en fundamentele voorwaarde voor het opheffen van de spanningen tussen landbouw en natuur is een wijziging van het bestaande EEG-landbouwbeleid. Dit is waarschijnlijk slechts op langere termijn haalbaar. Ondertussen mag men echter niet bij de pakken blijven zitten, integendeel zelfs. Op korte termijn moet het beleid, vanuit het oogpunt van natuur- en landschapsbehoud, gericht zijn op het voorkomen van een verdere intensivering van de agrarische bedrijfsvoering in het gebied. In dit verband werden een aantal beheers- en beschermingsmaatregelen voorgesteld. Voor de beperkingen t.a.v. de bedrijfsvoering moeten de landbouwers zodanig vergoed worden dat ze geen inkomensverlies lijden.

Uit de analyse en bespreking van het beschikbare beleidsinstrumentarium blijkt dat ondanks een

aantal onvolkomenheden er toch verschillende mogelijkheden bestaan om de gewenste maatregelen te realiseren. De klassering als beschermd landschap biedt hierbij op dit ogenblik, mits een aantal wijzigingen en uitbreidingen (o.a. in verband met het recht op schadevergoeding), de meeste mogelijkheden. Nochtans moet ook de gemeente haar verantwoordelijkheid terzake opnemen. Ter ondersteuning en aanvulling van deze klassering staan de gemeente verschillende beleidsinstrumenten ter beschikking: het structuurplan voor het buitengebied, het BPA, bouwverordeningen en bouwvergunningen. Door een optimaal en creatief gebruik van de mogelijkheden die deze beleidsinstrumenten, ook in hun huidige vorm, bieden kan de gemeente een daadwerkelijk en richtinggevend beleid voeren t.a.v. de ontwikkelingen in het noorden van Turnhout. Een verruiming van de gemeentelijke beleidsmogelijkheden (o.a. in verband met het BPA-bestemmingsplan voor het buitengebied) kan dit gemeentelijk beleid enkel ten goede komen.

Tot besluit kunnen we stellen dat de gemeente, mits de nodige politieke wil, en waar nodig met de steun van het beleid op nationaal en provinciaal vlak, een belangrijke en positieve bijdrage kan leveren tot het oplossen van de conflicten tussen landbouw, natuur en landschap in het noorden van Turnhout.

...Mijn Kempen, mijn enig Heimatland...

Foto: H. Meeus

5. BIBLIOGRAFIE

- Akkermans P. 1980. *Beleidsaspecten Ruimtelijke Ordening in Vlaanderen*. Brussel, Staatssecretariaat voor de Nederlandse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest.
- Anonymus. 1980. Ruilverkavelingen, wie profiteert ervan? *Natuur en Milieu* 1.
- Arickx J. 1975. *Landschapsevaluatie van Turnhout*. Gent, Rijksuniversiteit, Laboratorium voor Morfologie, Systematiek en Ecologie der Planten.
- Boerengroep Wageningen. Diverse publicaties i.v.m. Landschapsparken en Beschikking Beheersovereenkomsten. Wageningen, 1976-1980.
- De Jong H. 1976. Over het beheer van weidevogelpopulaties, mede in relatie tot landinrichtingsprojecten, in het bijzonder in Noord-Holland. *Cultuurtechnisch Tijdschrift*, oktober-november.
- Hoofdbestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening (HSRO). 1979. *K.B. van 28 december 1972*. Brussel, HSRO.
- Hoofdbestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening. 1979. *Wet van 29 maart 1962* (met wijzigingen): Organisatie van de Ruimtelijke Ordening en de Stedebouw. Brussel, HSRO.
- Hoofdbestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening. 1977. *Gewestplan Turnhout*, kaarten en begeleidende tekst. Brussel, HSRO.
- Klomp H., S. Woldhek, C. de Bruin. 1980. *Weidevogels in de verdrukking*. Zeist, Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels.
- Luyts G. 1979. Over beheer en behoud van wegbermen. *Bouwkundig erfgoed in Vlaanderen*, nr. 51: 4-16.
- Luyts G. 1980. *Problemen en mogelijkheden in verband met landschapszorg in Turnhout*. Turnhout, Stedelijke Raad voor Natuurbescherming en Milieubeheer.
- Ministerie van Landbouw en Visserij, Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. 1975. *Nota betreffende de relatie tussen de landbouw en het landschapsbehoud*. Den Haag.
- Ministerie van Landbouw en Visserij. 1977. *Beschikking Beheersovereenkomsten*. Den Haag.
- Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. *Derde Nota over de Ruimtelijke Ordening*. Deel 3: Nota Landelijke Gebieden. 3C. Advies. Den Haag.
- Nederlands Agrarisch Jongerencontact. 1980. *Landbouw, Natuur en Landschap en het Beleid*. Discussienota. Den Haag.
- Stichting Beheer Landbouwgronden. 1978. Adviescommissie voor de provincie Noord-Brabant. *Voorontwerp-beheersplan van het relatielengebied Oirschot-Best* (met aanvullende nota's)
- Stieperaere H. 1975. *Vegetatiekundige evaluatie van Turnhout, 1973-1975*. Gent, Rijksuniversiteit, Laboratorium voor Morfologie, Systematiek en Ecologie der Planten.
- Van der Veken P., R. Verheyen. 1975. *Biologische en landschapsevaluatie van Turnhout*. Universiteiten Gent en Antwerpen.
- Van der Weijden W. et al. 1978. *Het dilemma van de Nationale Landschapsparken*. 's Graveland, Stichting Natuur en Milieu.
- Venneman. 1980. Het opstellen van beheersplannen. *Bedrijfsontwikkeling* 5.
- Verhagen R. 1975. *Biologisch en landschappelijk inventarisonderzoek van de gemeente Turnhout. Partim: faunistisch onderzoek*. Antwerpen, Universiteit, Laboratorium voor Natuurbehoud.
- Werkgroep Beter Zuivelbeleid. 1975. *Beter Zuivelbeleid!* Wageningen.
- Werkgroep Jonge Veehouders. 1978. Eilandspolder, inrichtingsplan oostelijk vaargebied. *Grootschermer*, april.
- Werkgroep Kritische Biologen. 1979. Progressief boeren behoudt natuur in Eilandspolder. *Natuur en Milieu*, 2.

Langvenheide, Turnhout.

Foto: H. Meeus

Ballade op een avond

Wij hebben op de zwaartekracht een stuur gezet
en van de aarde een tuig gemaakt,

nu hollen wij buiten onszelf,
de kabouters
overleefden het rookspookje Wereld niet,

wij verloren de glimwormen uit het oog
en herinneren ons Betlehem niet meer,
2000 jaar zijn zo vlug vergeten.

Torens zonder uilen,
waters zonder vissen,
dollars pleisteren onze wonden,
wij zijn de armen van de overvloed,

onze harten hoesten
wij hakken bomen om
en het wordt laat.

De herders, de wijzen en de ster
zijn tijdens onze feesten vertrokken,
wij zijn de gijzelaars van elkaar.

Fernand Florizoone

uit: Dorpsgewaden

(J.L. de Belder-prijs - Dagen van de Vlaamse Poëzie 1978)

Drijvende Egelskop, *Sparganium angustifolium* Michaux, in het Zwart Water te Turnhout

door Jozef Aerts en Albert Vermeijen

Als wonderjaar staat 1978 in mijn geheugen gegrift! Stel het u voor: een vol ven drijvende egelskoppen! Een groot ven bijna vol bloeiende drijvende egelskoppen!

Akkoord: een zo ruim gebruik van nadrukmidelen vergt verantwoording. -- Zeldzaam als weinig andere. Slaan we de Atlas van de Belgische en Luxemburgs Flora (1972 - eerste uitgaaf) erop na, dan bemerken we slechts twee aangekruiste uurhokken (4 x 4 km) in heel het bestreken gebied. In de tweede uitgave (1979) blijft het bij dezelfde vindplaatsen: een in de Turnhoutse en een in de Kalmthoutse Kempen. In een volgende editie evenwel zal een derde kruisje kunnen worden toegevoegd, dank zij het speurwerk van A. Vermeijen, die in een zandwinningsplas langs de E-3-autoweg te Retie een nieuwe groeiplaats ontdekte (IFB. B6 52 24). Een vierde vondst -- ook in 1978 -- vermeldt „Dumortiera“, dubbelnummer 14-15, in de gemeente Zonhoven (Belgisch-Limburg - geen uurhokaanduiding).

Nu is het zo, dat een kruisje in de plantenatlas u in de onwetendheid laat omtrent de veelheid waarin de betrokken plant in het vak voorkomt. Tot voor 1978 was dat in het Zwart Water te Turnhout zeer beperkt: tien? Twintig is zeker te veel gezegd.

-- Wij stonden ons de ogen uit de kop te kijken op... ontelbare aantallen. Tien-, twintigduizend!

(à 3 per m² berekende een der onzen 48000 exemplaren!!) Meest alle in bloei. Beseft u wat dat betekent voor iemand die in een Gemeentelijk Bloemenalbum tekenkundig werk maakt van een plant en al zijn onderdelen? -- En die al twaalf jaar tevergeefs wacht op ook maar één bloeiend exemplaar...

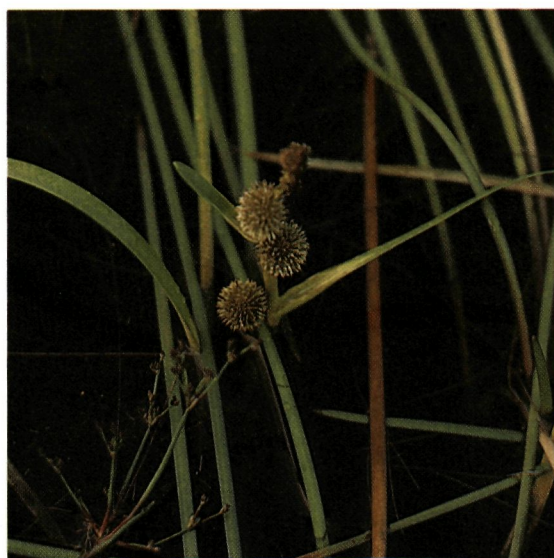
Niet waar, de versterkende stijlmiddeltjes in de inleiding zijn -- vanzelfsprekend! Zo, dan gaan we verder de reeds verstrekte zakelijke gegevens wat aanvullen, de wetenschappelijke waarde ervan wat grondiger beschouwen.

De omstandigheden waaronder de planten zich zo overvloedig over zo'n oppervlakte ontwikkelden, verdienen alle aandacht. Langs de loefwal van het ven (groot 5 ha 20 a) lag een tien (tot vijftien) meter brede zoom, waarin weinig of geen egelskoppen groeiden. De waterstand steeg geleidelijk van 15 cm bij de oever tot 60 cm op de beginrand van het begroeide vlak, tot 110 cm op de eindrand ervan. Dit peil dient men feitelijk te verhogen met de dikte van een venige modderlaag, waarin men tot de enkels wegzakt, en die een opvallend zwart uitzicht heeft (Zwart Water!). In deze ongewone teelaarde tieren natuurlijk nog enkele andere zeldzame waterplanten, zoals Drijvende Waterweegbree (*Luronium natans*), Veelstengelige Waterbies (*Eleocharis multicaulis*) en Waterlobelia (*Lobelia dortmanna*). Wat

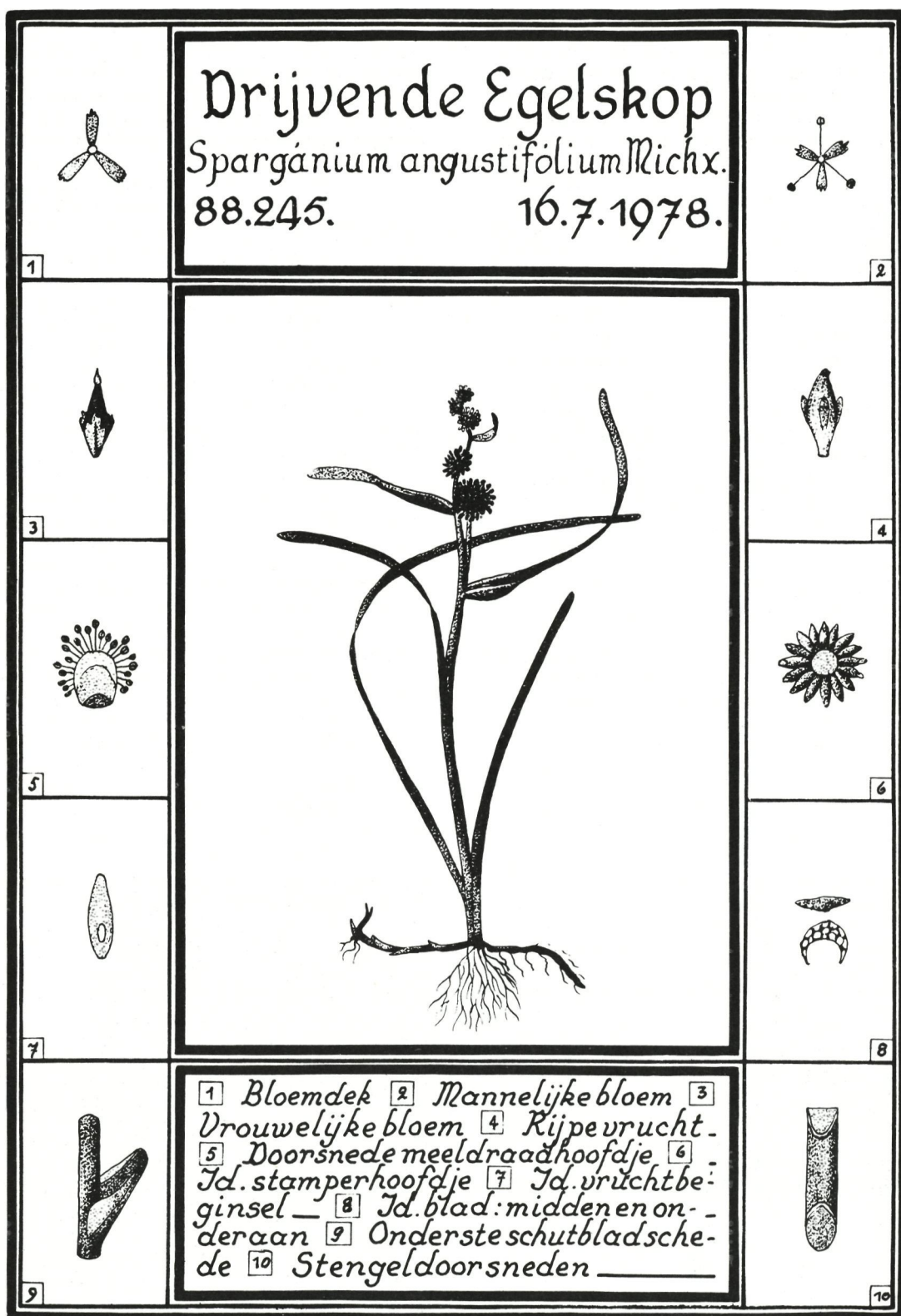

Drijvende Egelskop, Turnhout, 1978.

Foto: A. Vermeijen

Drijvende Egelskop, Turnhout, 1978. Foto: L. Smets

Uit het onuitgegeven „Gemeentelijk Bloemenalbum”, omvattende alle Turnhoutse kruidachtige zaadplanten,
door J. Aerts.

Foto: Keon

echter iedere toeschouwer dadelijk en duidelijk opmerkte, was het feit dat heel de oppervlakte waarop drijvende egelskoppen te zien waren, overwoekerd was met Knolrus (*Juncus bulbosus*). -- Die door zijn dichtheid grotendeels de golfslag brak en zeker een welkom, zo niet onmisbaar, steuntje aan de egelskoppen bood om het kopje boven water te houden. Toch werd de aanwezigheid van deze Rus door wetenschappelijke waarnemers met lede ogen aangezien: bij uitbreiding zal hij de oorspronkelijke toestand van het ven grondig wijzigen. Vogelkenners, die alle vennen in de Turnhoutse Kempen onder controle houden, beweerden dat dit knolrusverschijnsel zich voordoet in elk ven dat in de tropische zomer van 1976 heeft droog gestaan.

Hoe waar en bijkomstig belangrijk dit alles ook moge zijn: -- knolrus kan nooit de oorzakelijke mogelijkheid tot opbloei van egelskop verklaren. Er moet een egelskopzaadje, - wortelstukje of wat ook aanwezig geweest zijn op elk van de duizenden plekjes waar nu een volwassen plant staat. Maar hoe dit raadsel oplossen: bloeide hij vorige jaren (mogelijk onder water) zonder dat het werd waargenomen? Plantte hij zich (zo ver) met uitlopers voort? Gissen doet missen: -- kluifjes voor natuurvorsers, -verkenner. Zoveel is zeker: egelskoppen overwinteren met uitlopers en zij zetten overvloedig vrucht. -- Denk u maar eens in hoe onbegrijpelijk veel vruchtjes er ditmaal na het bloeiseizoen in de slikbodem verzonken zijn (10-, 20-, 40-duizend planten met gemiddeld 100 vruchtjes per plant).

U kent egelskoppen? Geen familie kreeg een kenschetsende naam: de bolvormige vruchthoofdjes lijken sprekend op samengebalde miniatuuregeltjes. Vier inheemse soorten: Grote E. (*Sparganium erectum*), Kleine E. (*Sp. emersum*), Kleinste E. (*Sp. minimum*) en Drijvende E. (*Sp. angustifolium*). Alle vier waterplanten: dus harde strijd om 't bestaan. De eerste twee, de minst zeldzame: vaarten, beken, sloten, vijvers (met voedselrijk water). De laatste twee de moeilijkste om te determineren. Wat de Kleinste

Egelskop betreft, wil ik beginnelingen op een heimelijk struikelsteentje wijzen ('k heb er m'n teentje ook aan gestoten): in de sleutel voor de soortbepaling komt ge al gauw het woord „gekiel” tegen. Dat wil niet zeggen: bol (zoals oningewijden menen dat de „kiel” van een schip is: bolvormig). Neen, plantkundig betekent dat enkel en alleen: met een scherpe, opvallende lijst, -- zoals er overlangs een onder de bolle romp van een boot loopt.

Wat de Drijvende Egelskop betreft (*Sp. angustifolium*), ben ik zo vrij het volgende onder de aandacht van wetenschapsmensen te brengen. „Bladen... platbol of bijna vlak en door de zwakke middennerf aan de onderzijde gekield”, zegt Flora van Nederland, vijftiende druk, bewerkt door Dr. S.J. van Ooststroom. „Onderste bladeren met een vlakke zijde en een bolronde...” bepaalt de tweede uitgave van de Nouvelle Flore de la Belgique, du Grand-Duché de Luxembourg, du Nord de la France et des Régions voisines” Prof. Ir. J.-E. de Langhe cum suis. Wel, dat lijkt me slechts gedeeltelijk waar: bovenaan en in het midden is de bovenkant van de onderste bladen vlak, maar onderaan niet meer: daar is de dwarsdoorsnede van het blad bijna holbol, in elk geval: vlak met opstaande randen (zie fig. 8 op bijgaande tekening). Deze bevinding werd achteraf bevestigd door Prof. Dr. P. van der Veken, die in de rand van mijn herbariumlijst (Gent 78/41 - J. Aerts) aantekende: „beschrijving in de flora's is niet juist: onderste bladeren zijn vers (driemaal onderstreept) onderaan (schetsje). Dat vluchtig schetsje geeft overduidelijk weer: een platbolle bladdoorsnede met opstaand naar binnen gebogen bladranden.

En weet ge wat er niet staat? Er staat geen uitroepingsteken achter! -- Het verschil, pardon, een van de verschillen tussen een geleerdenkei en een gewone-mensen-knikker.

J. Aerts, Nieuwe Kaai, 77, 2300 Turnhout.

A. Vermeijen, Weilandstraat 7, 2360 Oud-Turnhout.

Zwart Water, Turnhout.

Foto: H. Meeus

De vlinderfauna van de Turnhoutse Kempen

door Alex Riemis

In 1969 werd begonnen met de studie van de verspreiding van onze Kempense vlinders, en dit zowel van dag- als nachtvlinders.

De eerste jaren geschieden de waarnemingen uitsluitend overdag. Aangezien de uitstappen vrij intensief gebeurden, werd vrij vlug een goed inzicht verkregen betreffende de verspreiding van dagvlinders. Dit was ook wel het gevolg van het feit dat de Kempen eerder arm is aan dagvlindersoorten. In totaal komen hier slechts een 40-tal soorten voor. Waarnemingen van nachtvlinders gebeurden eerder toevallig. Het betrof voornamelijk soorten die overdag actief zijn, of toevallig werden bemerkt of opgejaagd. Hoewel ook vele rupsen tot vlinder werden opgekweekt, vertoonde deze groep nochtans vele lacunes. Sedert 1977 werden de nachtvlinders ook meer systematisch „bewerkt”. Dit gebeurde met behulp van een stroomgenerator. Daarmee konden lichtvangsten op willekeurige plaatsen gedaan worden.

Gemiddeld werden per jaar een 40-tal verspreide nachtvangsten uitgevoerd in de periode van maart tot eind oktober.

De biotopen:

Het onderzochte gebied bevindt zich tussen de Nederlandse grens en de gemeenten Turnhout, Geel en Mol; het noordoostelijk deel van de provincie Antwerpen dus, dat volledig gelegen is in het Kempens district.

Om een zo volledig mogelijk beeld te verkrijgen van de vlinderfauna, moet eenzelfde terrein geregeld bezocht worden. In het vermelde areaal werd dan ook een keuze gemaakt uit restanten van typisch Kempense landschappen. Deze hebben we als volgt ingedeeld: A. Vochtige heide, B. Hoogveen, C. Droge heide, D. Laagveen, E. Droge schraallanden, F. Bosbestanden. Een terrein kan natuurlijk bijna nooit volledig in een van deze onderverdelingen ondergebracht worden. Vochtige heide gaat geleidelijk over in droge heide, die op haar beurt in de buurt van buntgrasassociaties kan voorkomen. Wanneer in de heide dan ook nog den en berkenopslag voorkomt, herbergen ook deze weer een eigen fauna. Hier worden dan ook hoofdzakelijk de typische soorten van de betrokken biotoop besproken.

A. Vochtige heide.

Hieronder verstaan we de associaties van het Dopheide-verbond of *Ericion Tetralicis*. Kenmerkende planten voor deze biotoop zijn: Gewone Dopheide (*Erica tetralix*), Klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*), Vleugeltjesbloem (*Poly-*

gala serpyllacea), Tormantil (*Potentilla tormentilla*), Heidekartelblad (*Pedicularis palustris*), Bruine en Witte Snavelbies (*Rhynchospora fusca* en *R. alba*), Ronde Zonnedaauw (*Drosera rotundifolia*), Moeraswolfsklauw (*Lycopodium inundatum*).

Prachtige voorbeelden van deze associaties vinden we in de vennenstreek ten noorden van Turnhout, de Wielewaal-natuurreservaten „de Liereman” en „de Korhaan” te Oud-Turnhout en Arendonk, en het „'s Gravendel” te Retie. In al deze terreinen komt op de hoger gelegen plaatsen *Calluna* en Pijpestrootje (*Molinia caerulea*) voor. In de Liereman en het 's Gravendel vinden we bovendien nog gagelstruwelen.

Het Berkevlindertje (*Archiearis parthenias*) is gewoonlijk de eerste vlinder die teken van leven geeft boven de nog slapende heide. Op de eerste warme lentedagen van maart of april zien we deze vlinder bijna overal waar berk op de heide voorkomt. Hebben we geluk, dan zien we ook de mannetjes van de Berkewoudvlinder (*Endromis versicolor*). In wilde zig-zag vluchten vliegen de mannetjes overdag over de heide, op zoek naar een wijfje. De wijfjes lokken de mannetjes door het verspreiden van geursignalen. Hebben we het geluk ooit een onbevruucht wijfje te vinden, dan kunnen we er getuige van zijn hoe tientallen mannetjes zich rond haar verdringen. Deze vlinder komt vrij regelmatig voor ten noorden van Turnhout, doch elders is hij nogal zeldzaam.

Hetzelfde gedrag bemerken we ook bij de Nachtpauwoog (*Saturnia pavonia*). Deze prachtige vlinder komt veel talrijker voor dan de Berkewoudvlinder. Op alle heideterreinen in de streek hebben we hem aangetroffen. Op gunstige dagen kunnen we er soms zelfs tientallen waarnemen.

Naargelang het seizoen vordert, kunnen we hetzelfde waarnemen bij de Veelvraat (*Macrotylatia rubi*), de Hageheld (*Lasiocampa quercus*) en de Plakker (*Lymantria dispar*).

Al wandelend door de heide kunnen we regelmatig voor ons een fel gekleurde vlinder zien opvliegen. Telkens duikt deze dan enkele meters verder terug de begroeiing in. Het gaat hier om de Roodbandbeer (*Diacrisia sannio*).

Minder opvallend, maar ook bijna altijd te observeren, zijn volgende typische heidebewoners: Heispanner (*Ematurga atomaria*), *Perconia strigillaria*, *Anarta myrtilli*, *Pachynemania hippocastanaria*. Minder algemeen zijn *Chlorissa viridata* en *Chloridea maritima*. *Rhagades pruni* kan sommige jaren massaal voorkomen, om dan weer enkele jaren onvindbaar te blijven.

Al de soorten die we tot nu toe vermeld hebben zijn nachtvlinders die overdag actief zijn. De

Het Groentje.

Foto: W.O. de Prins

echte nachtdieren, die we overdag niet te zien krijgen, kunnen we 's nachts lokken met een lamp.

Zo zien we dan o.a. *Dasychira fascelina*, *Comacla Senex*, *Pelosia muscerda*, *Mcdunnoughia confusa*, *Schranksia costaeirigalis*, *Cerapteryx graminis*, *Mythimna pudorina*.

Wat de dagvlinders betreft, is deze biotoop vrij arm aan soorten. In het voorjaar vinden we hier het Groentje (*Callophrys rubi*). Enkele weken later, vooral in juni en juli, is het Heideblauwtje (*Plebejus argus*) van de partij. De meest typische, vertegenwoordiger van de vochtige heide in onze regio is het Gentiaanblauwtje (*Maculinea alcon*). Aangezien deze vlinder volledig afhankelijk is van het voorkomen van de Klokjesgentiaan en mieren van het geslacht *Myrmica*, komt hij slechts zeer lokaal voor. Het Turnhoutse is een van de laatste plaatsen waar we het Gentiaanblauwtje nog geregeld kunnen aantreffen. Op sommige plaatsen kan het zelfs vrij talrijk zijn. Gelukkig bevinden zich enkele vliegplaatsen in natuurreservaten of als zodanig beheerde gebieden. Sinds enkele maanden is dit blauwtje bovendien wettelijk beschermd.

Op bloeiende heide, vooral *Calluna*, vinden we soms bij tientallen het Gammauiltje (*Plusia*

gamma), dikwijls samen met *Discestra trifolii*. Beide soorten zijn voornamelijk overdag actief. Wanneer we deze soorten aantreffen is de zomer echter over zijn hoogtepunt heen, en nadert langzaam maar zeker de herfst. Het heideveld kleedt zich nu in een prachtig bruinrood gewaad, en getooid met mysterieuze spindraden, doet het geheel zich op mistige dagen bijna sprookjesachtig voor.

B. Hoogveen.

Van het Dopheide-Veenmos-verbond, of *Erico-Sphagnion*, met kenmerkende planten zoals Lavendelheide (*Andromeda polifolia*) en Veenbes (*Vaccinium oxycoccus*), vinden we in het Turnhoutse enkele restanten. Kleine delen ervan vinden we in „de Liereman” te Oud-Turnhout en het „'s Gravendel” te Retie. Het belangrijkste is een restant van een uitgestrekt hoogveen, dat zich tot de jaren vijftig uitstreckte over de gemeenten Arendonk, Mol-Postel en Reusel (NI.). Te Arendonk is het gehele terrein ten prooi gevallen aan een verkaveling voor weekendverblijven. En alhoewel deze verkaveling volkomen onwettig is, werden verschillende straten genoemd naar prominente (?) Arendonkse figuren. Te Postel vinden we nog enkele relictten die aansluiten bij het bewaard gebleven gebied van de gemeente Reusel (NI) (300 ha).

In en langs het hoogveen vinden we bijna alle soorten terug die we in de vochtige heide ontmoetten. Speciaal te vermelden is hier het Veenhooibeestje (*Coenonympha tullia*). Dit prachtig dier vinden we in de nabijheid van Veenpluis-associaties. Deze soort is veel zeldzamer en localer dan het Gentiaanblauwtje.

De vlinders van onze en van de Limburgse populaties zijn veel groter en levendiger getekend dan de populaties van de Hoge Venen en de Gaume. Onze dieren behoren tot de nominaatvorm ssp. *tullia*, terwijl de populaties uit Zuid-België tot de ssp. *tiphon* behoren. Deze soort zou m.i. onmiddellijk op de lijst der beschermde vlinders moeten geplaatst worden.

Reeds meerdere jaren achtereen vinden we hier ook *Orgyia ericae*. Zoals de naam reeds doet veronderstellen, leeft de rups ervan op Dopheide. Bij deze soort zijn de wijfjes vleugelloos. In de Liereman werden door Gie Luyts in 1973 eveneens rupsen van deze soort gevonden. Deze vlinder is in België enkel nog gekend van de Kalmthoutse Heide.

Wel niet gebonden aan hoogveen of heide, maar enkel te Postel aangetroffen, is de prachtige spanner *Eulype hastata*. Deze zwart-witte vlinder vliegt overdag gemakkelijk op uit berk. In het noordelijk gedeelte van België is dit de enige vindplaats van deze soort. In het zuidelijk gedeelte wordt de vlinder vooral aangetroffen in bossen met een rijke ondergroei van bosbessen. In het Nederlandse Noord-Brabant zijn echter

wel enkele vliegplaatsen van *E. hastata* bekend. Waarschijnlijk sluit de vliegplaats van Postel-Reusel hierbij aan.

C. Droge heide.

Tot deze biotoop rekenen we zandige, golvende terreinen. Oorspronkelijk waren dit stuifduinen, maar pioniersgezelschappen hebben deze meestal gekoloniseerd. Hier vinden we de Buntgras-associatie (*Spergulo-Corynephorum*) met Buntgras (*Corynephorus canescens*), Zandzegge (*Carex arenaria*), Heidespurrie (*Spergula vernalis*), Stekelbrem (*Genista anglica*) en Kruipbrem (*G. pilosa*). Vele van deze gemeenschappen evolueren opnieuw naar een Calluna-heide. In de zomer slaat de warmte je hier tegen en de lucht trilt dan boven de vlakte. Van dit soort terreinen kom je ook steeds weer met vuile voeten thuis. Dit zijn gebieden met uiterste temperaturen. Van een 50° in de middagzon kan het kwik er 's nachts dalen tot tegen het vriespunt. De begroeiing is er op de meeste plaatsen eerder karig. Slechts een zeer aangepast dierenleven mag hier dan ook verwacht worden. Soortenrijk kunnen we deze biotoop zeker niet noemen. De Heivlinder (*Hipparchia semele*) is de enige dagvlinder die soms plaatselijk talrijk is. Behalve het Vuurvlindertje (*Lycaena phlaeas*) en het Hooibeestje (*Coenonympha pamphilus*) treffen we hier zelden andere soorten dagvlinders aan.

Nachtvlinders zijn er wel talrijker, doch in veel mindere mate dan in andere biotopen. Typische soorten voor deze terreinen zijn: *Coscinia cribraria*, *Philea irrorella* (soms overdag), *Malacosoma castrensis*, *Pachygastris trifolii*, *Noctua orbona*.

In deze biotoop vond Hans Henderickx te Mol een populatie van de Zakjesdrager *Oreopsyche plumifera*, die hij gedurende enkele jaren nauwkeurig bestudeerde (H. Henderickx 1979. Biologie van *Oreopsyche plumifera* in de Kempen. *Phegea*, juli 1979: 57-68).

Deze biotoop is vooral verdwenen als gevolg van denaanplantingen en industrievestigingen. Interessante overblijfselen vinden we nog te Oud-Turnhout, te Mol, in de streek Lichtaart-Herentals en de militaire terreinen te Weelde en Turnhout.

D. Laagveen.

Laagveenassociaties vinden we vooral in rivierdalen. Zo hebben we „de Zegge” in het dal van de Kleine Nete te Geel, „de Tikkebroeken” te Kasterlee in het dal van de Rode Loop, en „het Goorke” te Arendonk langs de Wamp.

Dit landschapstype is op vele plaatsen ten offer gevallen aan ontginning, populierenaanplantingen, visvijvers en weekendhuisjes.

Is de heide eerder arm aan soorten, in deze terreinen valt het tegenovergestelde op. Dit heeft

zijn oorzaak in de grote verscheidenheid in deze biotoop. We treffen hier verschillende stadia van verlanding aan, elk met hun typische vegetaties. Deze evolueren van waterplassen met Waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*) en Wateraardbei (*Comarum palustre*) over diverse Zegge-associaties naar rietvelden en moerasbos. Ook gagelstruwelen komen hier voor.

Een vrij volledig beeld hebben we, vooral wat de nachtvlinderfauna betreft, van „het Goorke” te Arendonk. Van de Uilen of *Noctuidae* vermelden we vooral: *Amphipyra tragopoginis*, *Rusina ferruginea*, *Trachea atriplicis*, *Apamea ophiogramma*, *Miana literosa*, *Hydraecia micacaea*, *Celaena leucostigma*, *Pyrrhia umbra*, *Arsilonche albovenosa*, *Chrysaspidia putnami*, *Chytolitha cribrumalis*.

Interessante waargenomen Spanners of *Geometridae* zijn: *Pteraphteryx sexalata*, *Xanthorhoe designata*, *Ochyria quadrifasciata*, *Euphyia unangulata*, *Mesoleuca albicillata*, *Epirrhoë rivata*, *Eupithecia trisignaria*.

Het dreigt nu wel uit te lopen in een droge opsomming van soorten, maar deze terreinen zijn zo rijk dat ook nog de volgende soorten moeten vermeld worden, behorende tot diverse families:

Rups van de Pauwoogpijlstaart.

Foto: D. van der Poorten

Spilosoma urticae, *Gomacla senex*, *Lophopteryx cuculla*, Pauwoogpijlstaart (*Smerinthus ocellata*), *Drepana cultraria* en *D. curvatula*, *Phragmataecia castaneae*, en de Wespvlinder *Aegeria apiformis*. Speciaal te vermelden uit „de Zegge” zijn bovendien *Amathes castanea*, *Celaena haworthi* en *Synanthedon spheciformis*.

In het Goorke te Arendonk komen talrijke rietformaties voor. Deze herbergen op hun beurt weer een eigen typische fauna. Hiertoe behoren o.a. *Mythimna straminea*, *Nonagria typhae*, *Archanora geminipuncta*, *A. dissoluta*, *A. spargani*, *Coenobia rufa* en *Chilodes maritima*.

In de Zegge te Geel vinden we een uniek vochtig grasland. Het vertoont veel gelijkenis met de onbemeste hooilanden van weleer. Het wordt trouwens ook als zodanig beheerd. In deze omgeving vinden we verspreid nog enkele kleine terreinen die hiermee overeenkomsten vertonen, zoals bv. te Geel-Larum. In deze biotoop treffen we soorten aan die we in de Turnhoutse Kempen tot op heden op geen andere plaats gevonden hebben zoals de Zilveren Maan (*Clossiana selene*), het Aardbeivlindertje (*Pyrgus malvae*), het Standkruidvlindertje (*Procris statice*), *Huebneriana trifolii* en *Perizoma albulata*.

E. Droge schraallanden.

Meestal zijn dit zandige, golvende terreinen, waarin plaatselijk Bremstruwelen voorkomen. Deze biotoop wordt echter zeldzaam omwille van denaanplantingen. Een juweel van dergelijke biotoop vinden we langs de grens Turnhout-Ravels.

Planten die er voorkomen zijn o.a. Driekleurig Violtje (*Viola tricolor*) en Akkerviooltje (*V. tricolor* v. *arvensis*), Smalle Weegbree (*Plantago lanceolata*), Zandblauwtje (*Jasione montana*), Breedbladige Moeraswespenorchis (*Epipactis latifolia*), Bosdroogbloem (*Gnaphalium silvaticum*), Mannetjesereprijs (*Veronica officinalis*), Weidehavikskruis (*Hieracium caespitosum*), Zilverhaver (*Arrhenatherum perforatum*), Vroege Haver (*A. praecox*), St-Janskruid (*Hypericum perforatum*) en Muizenootje (*Hieracium pilosella*).

Op de extreem droge plaatsen groeit Struikheide (*Calluna vulgaris*). Langs zandige wegbermen vinden we soms ook associaties die aan deze biotoop doen denken.

Het is opmerkelijk dat het steeds in dit terreintype is dat we de Kleine Parelmoervlinder (*Issoria lathonia*) en de Weegbreemelitaea (*Melitaea cinxia*) vinden. De Kleine Parelmoervlinder staat bekend als een immigrant, maar in het Turnhoutse deden we waarnemingen van april tot oktober. Ik vraag me zelfs af of we deze vlinder in deze biotoop niet inheems moeten noemen.

Sommige vlinders komen op deze plaatsen talrijk voor. Te vermelden zijn hier vooral het Bruine Zandoogje (*Maniola jurtina*), de Argusvlinder

Mannetje en wijfje van het Bruine Zandoogje.

Foto: D. van der Poorten

(*Lasiommata megera*), de Gewone Vuurvlinder (*Lycaena phlaeas*), de Bruine Vuurvlinder (*Heodes tityrus*) en de dikkopjes *Thymelicus lineola* en *T. sylvestris*. *Callestige mi*, *Lythria purpurata* en *Anaitis efformata* vinden we ook bijna uitsluitend in deze biotoop. Bremstruwelen herbergen dan weer soorten als *Chesias legatella*, *C. rufata* en *Isturgia limbaria*.

F. De bosbestanden.

Het bosbestand van het besproken gebied kunnen we indelen in twee groepen, nl. naaldbossen en gemengde loofbossen.

Naaldbossen zijn in de meerderheid, vooral op de hogere zandgronden. Zoals met alle monoculturen is de fauna er niet erg soortenrijk. Te vermelden zijn hier evenwel de Dennenpijlstaart (*Hyloicus pinastri*), Dennenspinner (*Dendrolomis pini*), *Panolis flammea* en *Lymantria monacha*.

Interessanter zijn oudere bossen, waar soms aanzienlijke bosbesbestanden in voorkomen. Deze herbergen een eigen typische fauna, met name *Conistra vaccinii*, *Agrochola helvola*, *Bomolocha crassalis*, *Jodis putata*, *Lygris populata* en *Cepphis advenaria*.

De bizar gevormde rups
van *Stauropus fagi*.

Foto: D. van der Poorten

In aanplantingen van Lork (*Larix decidua*) vinden we dan weer *Tholera decimalis*.

Buiten enkele kleine her en der verspreide complexen, o.a. „de Doolhof” en „Philipkensvijver” te Turnhout en andere parkbossen, komen in de streek twee belangrijke loofbosbestanden voor: de Staatsbossen te Ravels en het Gierlebos. Hier ontmoeten we weer typische dagvlinders. Een ontmoeting met de Kleine IJsvogel (*Limenitis camilla*) blijft steeds weer een belevenis. Op wandelingen door dreven bemerken we het Bonte Zandoogje (*Pararge aegeria*), Vuilboomblauwtje (*Celastrina argiolus*), Koevinkje (*Aphantopus hyperanthus*), Gehakkelde Aurelia (*Polygonia c-album*) en Eikenpage (*Quercusia quercus*).

Dit gebied is eveneens zeer rijk aan nachtvlinders. Op gunstige nachten treffen we hier aan: *Stauropus fagi*, *Hybocampa milhauseri*, *Daseochaeta alpium*, *Phigalia pedaria*, de lichte en donkere vorm van de Berkenspanner (*Biston betularia*), *Notodonta ziczac*, *Peridea anceps*, *Notodonta phoebe*, de Wapendrager (*Phalera bucephala*) en *Leucodonta bicoloria*.

De laatste jaren vinden we hier ook regelmatig de Processierupsvlinder (*Thaumetopoea processionea*). Na een afwezigheid uit de streek van ongeveer 100 jaar werd deze vlinder voor het eerst weer gesignaleerd in „de Zegge” in 1971. In 1972 vond ik de rupsen massaal tegen de boomstammen langs de baan Turnhout-Kasterlee. Slierten van vele honderden exemplaren

waren er geen zeldzaamheid. De vlinder is wel aan een spectaculaire opgang toe.

Besluit:

Het is geenszins mijn bedoeling geweest een volledige opsomming te geven van alle vlindersoorten die men in de Turnhoutse Kempen kan aantreffen. Daarvoor kan men zich wenden tot gespecialiseerde entomologische literatuur. Tijdens excursies wordt echter meer en meer aandacht besteed aan de totale fauna en flora van een bepaald terrein. Daarom heb ik me beperkt tot een opsomming van de soorten die men daar normaal kan verwachten.

De veelheid van soorten doet misschien vermoeden dat de Kempense vlinderfauna er niet zo slecht aan toe is. Dit is echter geenszins het geval. Verschillende soorten zijn zeldzaam geworden, en sommigen staan zelfs op het punt volledig uit de streek te verdwijnen. Vele soorten kunnen zich echter nog handhaven op een beperkt terrein, zolang de voedselplant van de rups er voorkomt. Hierdoor zijn ze echter ook uiterst kwetsbaar geworden. De minste ingrepen op deze terreinen, zoals ontwatering, bemesting of ontginning, hebben dan ook onherroepelijk het totaal verdwijnen van de soort tot gevolg.

A. Riemis, Rerum Novarumlaan 41, B-2300 Turnhout.

ontvangen op 29 oktober 1981.

„Wie half maart, op een zomersen dag, een zoeteliefken
kan beluisteren...

Op onze knieën zouden wij er moeten van genieten,
terwijl onze longen en mond een reusachtig lof- en
danklied aanheffen" (E.H. Fr. Segers)

Inventaris van de broedparen van de Boomleeuwerik, *Lullula arborea*, in de Turnhoutse Kempen

door H. Meeus

Het aantal broedparen van de Boomleeuwerik (*Lullula arborea*), „zoetelief" geheten in de Turnhoutse Kempen, is de laatste decennia in deze streek sterk teruggelopen. De achteruitgang van deze soort wordt in geheel Noordwest-Europa vastgesteld. In 1980 en in 1981 werd door de Werkgroep Ornithologie van Wielewaal-afdeling Turnhout een inventarisatie uitgevoerd van het aantal overblijvende broedparen van deze voor ons typische heidevogel.

Werkwijze

1) Inventarisatiegebied: De Turnhoutse Kempen, gelegen in het noordoosten van de provincie Antwerpen. De streek werd, zoals bij het Atlasproject voor de Belgische broedvogels (Roggeman 1973), ingedeeld volgens de stafkaarten 1/25.000 van het Militair Geografisch Instituut. Iedere halve kaart vormt een eenheid van 8 x 10 km die de rechthoek (telhok) vormt waarmee en waarbinnen

gewerkt werd. De Turnhoutse Kempen wordt aldus gevormd door de telhokken 27, 35, 83, 84, 91, 87, 88, 95, 96, 163, 164, 171, 172, 167, 168, 175 en 176. Deze gebiedsindeling, die de voorkeur kreeg omdat ze een betere vergelijking toelaat met gegevens uit andere soortgelijke onderzoeken, had voor gevolg dat de 3 paartjes Boomleeuwerik die werden aangetroffen in het uiterste noordwesten van telhok 177, op grondgebied Balen (F. Vreysen *in litt.*), niet in onze inventaris werden opgenomen, ondanks het feit dat deze gemeente tot de provincie Antwerpen behoort.

2) Wijze van inventariseren: Lokaliseren en tellen van mannelijke exemplaren die baltsvluchten met karakteristieke zang uitvoeren en van zangposten of roepende exemplaren, van eind februari tot einde mei. Er werd pas besloten tot een waarschijnlijk broedgeval indien dergelijk gedrag op dezelfde plaats herhaaldelijk werd waargenomen. Hierbij werd rekening gehouden met doortrek van de soort tot ver in maart (Vogelwerkgroep Grote Rivieren 1973), evenals met de mogelijkheid van ongepaarde mannetjes (Pätzold 1971). Om zo weinig mogelijk te verstoren werd er niet speciaal gezocht naar broedbewijzen, alhoewel toch meerdere nesten met eieren of jongen of oudervogels met jongen werden waargenomen. Alle terreinen die in aanmerking kwamen als mogelijke broedbiotoop, waarvan het grootste deel trouwens reeds van vroeger bekend, werden meerdere malen systematisch onderzocht gedurende de broedseizoenen 1980 en 1981.

Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) Foto: P. Munsterman

Resultaten

Bijna alle waarschijnlijke broedgevallen uit 1980 konden in 1981 bevestigd worden, terwijl er bovendien in dit tweede inventarisatiejaar nog enkele nieuwe ontdekt werden, vermoedelijk mede ten gevolge de opgedane kennis en ervaring tijdens het eerste jaar.

nummer telhok	aantal broedparen	plaats (en gemeente)	namen waarnemers
84	8	Militair vliegveld (Weelde)	J. Pelckmans, N. Michiels, A. Vermeijen, H. Meeus
87	1	Konijnenberg (Vosselaar)	C. Goossens, J. Mostmans
	2	Grote Heide (Vosselaar)	P. Prinsen
88	2	Tielenheide (Turnhout)	G. Elsermans, R. Vermeyen, L. Matthé
95	2	omgeving Liereman (Oud-Turnhout)	A. Grimon, M. Smets
96	1	Reuzels Bos (Mol-Postel)	H. Meeus
	1	De Houw (Mol-Postel)	M. Verwaest
	1	Oudveld (Mol-Postel)	M. Verwaest
163	2	Grote Heide (Lichtaart)	L. Matthé
	1	Grote Heide (Herentals)	L. Matthé
164	1	Grote Heide (Lichtaart)	L. Matthé
	1	Kraanscot (Tielen)	L. Matthé
171	1	Wenen (Retie)	L. van Gils
	2	Achterbosheide (Mol)	L. van Gils, D. Draulans
172	1	Zanddijk (Dessel)	M. Verwaest
	1	Witgoor (Dessel)	M. Verwaest, D. Draulans
	1	Rouw (Mol)	M. Verwaest
168	1	Hulsen (Balen)	E. Jansen, F. Vreysen
175	1	Hoolst (Balen)	E. Tubbeckx, F. Vreysen
	—		
Totaal	31		

Bespreking

In totaal werden er in de Turnhoutse Kempen dus 31 broedparen van de Boomleeuwerik geteld. Gezien het Turnhoutse een van de belangrijkste broedgebieden voor deze soort is binnen de provincie Antwerpen, is dit cijfer zeer betekenisvol. Lippens en Wille schreven in 1972 nog over 280 paren in de gehele provincie Antwerpen en 1400 paren in geheel België. Ook in Wallonië werd een sterke teruggang van de Boomleeuwerik geconstateerd (Ledant en Jacob 1980).

Het grootste deel van de broedparen werd aangetroffen, zoals elders trouwens (Bijlsma 1979, Pätzold *l.c.*), in de voor deze soort klassieke biotopen: relatief open terreinen met eerder schaarse en lage begroeiing met enkele verspreide bomen zoals resten van zandige heidevelden, aan randen van zandverstuivingen, kaalslagen en jonge naalldhoutaanplantingen. De regelmatig gemaaide en daardoor in stand gehouden heideterreinen op het militair vliegveld te Weelde (Hoge Heide en Wegmeerheide) leken in onze streek het meest te voldoen aan de eisen die de Boomleeuwerik stelt aan zijn broedgebied. Hier werd de laatste grote „kolonie” van 8 broedparen vastgesteld. De Grote Heide, op grondgebied van de gemeenten Lichtaart en Herentals, vroeger eveneens een belangrijk broedterrein, herbergt nog steeds 4 paartjes. Opvallend is het grote aantal paren dat verspreid, soms met twee, doch

meestal alléén werd gevonden. De Tielenheide bij „de Bleuken” te Turnhout, waar sinds vele jaren twee paartjes broeden, is eveneens een militair terrein waar de biotoop jarenlang onveranderd bewaard bleef, alhoewel de resterende heideveldjes de laatste jaren meer en meer met dichtgroei bedreigd worden.

Zoals in de ons omringende landen is het verdwijnen van de geschikte biotopen waarschijnlijk de hoofdoorzaak van de achteruitgang. De laatste geschikte broedterreinen verdwijnen door de nog steeds verder gaande urbanisatie met onder meer verkavelingen voor bebouwing en weekend-verblijven en aanleg van recreatieparken, door verdere ontwikkelingen in de landbouwsector (ruilverkavelingen en schaalvergroting met wegvallen van „overhoekjes”), door houtopslag op resterende heiderelicten, door verstoring door motocrossers die vaak precies deze zandige, heuvelachtige terreinen uitkiezen voor hun pretritjes, enz... De solitaire paartjes worden dan ook meestal aangetroffen op zeer kleine, tevens zeer kwetsbare en dikwijls slechts tijdelijk geschikte plaatsen die weinig garanties bieden voor de toekomst. Vermeldenswaard is dat sommige paartjes broedden vlak bij een drukke verkeersweg of een veel gebruikt wandelpad. A. Vermeijen vond zelfs een nest in de wegberm van een betonbaan. De grote jachtdruk in Zuidwest-Frankrijk zou een bijkomende rol kunnen spelen in de vastgestelde achteruitgang,

Biotoop van *Lullula arborea* in de omgeving van „de Liereman”, Oud-Turnhout.

Foto: M. Smets

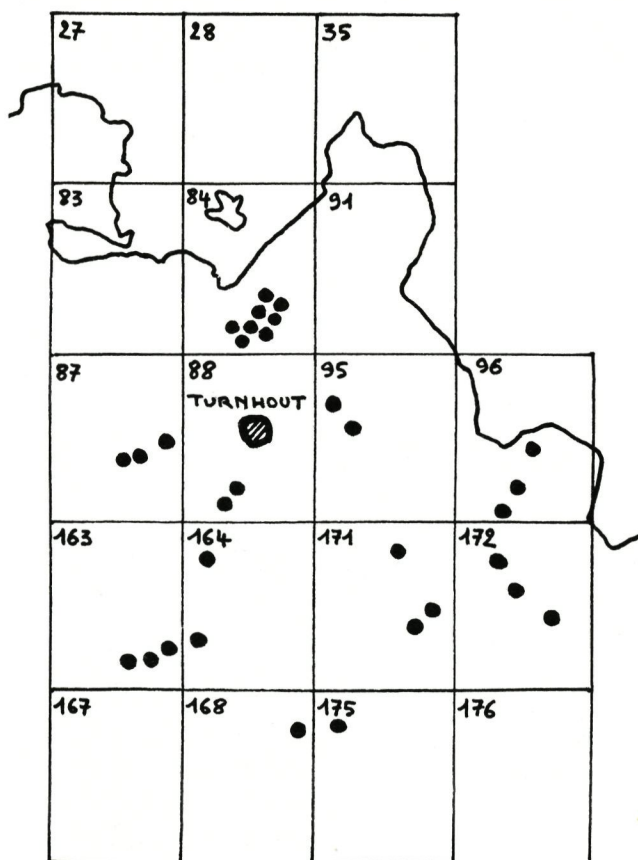
Broedbiotoop Boomleeuwerik op Militair Vliegveld te Weelde.

Foto: H. Meeus

Broedplaats van Boomleeuwerik op kaalslag te Balen.

Foto: M. Vreysen

Broedparen Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) in de Turnhoutse Kempen in 1981.

gezien de Pyreneeën de zuidgrens van het winterkwartier van onze Boomleeuweriken lijken te vormen (Spaepen en Van Cauteren 1961).

De Boomleeuwerik is de zoveelste in de indrukwekkende reeks van bedreigde vogels in onze geliefde Turnhoutse Kempen. Hij vervoegt de rij typische vogels die bijna of reeds geheel verdwenen zijn uit onze eens zo rijke streek: het Korhoen (*Tetrao tetrix*), de Tureluur (*Tringa totanus*), de Watersnip (*Gallinago gallinago*), de Kemphaan (*Philomachus pugnax*), de Zwarte Stern (*Chlidonias niger*), de Grauwe Kiekendief (*Circus pygargus*), de Duinpieper (*Anthus campestris*), de Tapuit (*Oenanthe oenanthe*), de Grauwe Klauwier (*Lanius collurio*), de Klapexster (*Lanius excubitor*), de Ortolaan (*Emberiza hortulana*), het Woudaapje (*Ixobrychus minutus*), de Snor (*Locustella luscinioides*), de Grote Karekiet (*Acrocephalus arundinaceus*), enz... Campina, quo vadis? Gelden voor de Kempenaren dan niet de woorden van Chief Seattle: „Elk stuk van dit land is heilig voor mijn volk... En met alle kracht van uw geest en hart, bewaar het voor uw kinderen en heb het lief...” (Wiegman 1980). Of had Guido Gezelle, een grote van bij ons, dan toch gelijk toen hij dichtte:

„Want mensche en heeft u nooit verstaan,
nòch al uw' rijkdom recht gedaan,
o wondere tale
van koning Nachtegale!”

Mijn oprechte dank aan alle reeds hoger genoemde waarnemers voor hun medewerking. Biezondere dank aan L. Matthé, die het ontwerp

Op de Grote Heide te Herentals.

Foto: H. Meeus

van deze nota kritisch heeft doorgelezen en van waardevolle opmerkingen heeft voorzien.

Samenvatting

In 1980 en 1981 werd in de Turnhoutse Kempen een inventarisatie van de broedparen van de Boomleeuwerik uitgevoerd. Een forse achteruitgang in vergelijking met vroeger werd hierbij vastgesteld. Hoofdoorzaak hiervan is waarschijnlijk het progressief verdwijnen van geschikte biotopen.

Bibliografie

- Bijlsma R.G. 1979. Boomleeuwerik *Lullula arborea*. In: Teixeira R.M. *Atlas van de Nederlandse Broedvogels*. 's Graveland, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.
- Ledant, J.-P., J.-P. Jacob, 1980. Statut et conservation de l'Alouette lullu en haute-Belgique. *Gerfaut-Giervalk* 70: 95-103.
- Lippens, L., H. Wille, 1972. *Atlas van de Vogels van België en van West-Europa*. Tielt, Lannoo.
- Pätzold, R., 1971. *Heidelerche und Haubenlerche*. Wittenberg Lutherstadt, A. Ziemsen Verlag.

Roggeman, W., 1973. Atlas van de Belgische broedvogels. *Wielewaal* 39: 124-125.

Segers, F., 1947. *Zangvogels*, 3de omgewerkte uitgave. Turnhout, De Wielewaal.

Segers, F., 1948. *Broedvogels in de Kempen*. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel.

Spaepen, J., F. van Cauteren, 1961. Recoveries of Woodlarks, *Lullula arborea*. *Gerfaut-Giervalk* 41: 148-155.

Vogelwerkgroep Grote Rivieren, 1961. *Handleiding voor het inventariseren van Broedvogels in Nederland*. Hoogwoud, Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging.

Wiegman L., 1980. *Bewaar het land*. 's Graveland, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.

Summary

In 1980 and 1981 a survey of the breeding population of the Woodlark (*Lullula arborea*) was organised in the Turnhoutian Campine. The declining number of breeding Woodlarks in this part of Belgium is probably due to habitat loss.

Dr. H. Meeus, Langvenstraat 25, B-2300 Turnhout.

Boekbespreking

Leo Vanhecke, Georges Charlier en Luc Verelst. Landschappen in Vlaanderen vroeger en nu; van groene armoede naar grijze overvloed.

Meise, Nationale Plantentuin van België en Brussel, Belgische Natuur- en Vogelreservaten. 140 blz.

Formaat 28 x 24,5 cm; met 2 x 60 foto's (formaat 21,5 x 15,5 cm) bichroom gedrukt op papier van extra kwaliteit en voorzien van gedocumenteerde onderschriften; 1 kaart; ingebonden; met harde kaft met linnen overtrek en opdruk, stofkaft. Prijs 580 F.

Het is goed dat wij er ons van bewust zijn dat ons land een ruim 100-jarige natuurbewoudsbeweging rijk is. Hierin hoeven we voor geen enkel buurland onder te doen.

Een van de markante voorlopers uit de periode vóór de wereldoorlog '14-'18 is ongetwijfeld de Brusselse hoogleraar, Jean Massart (1865 - 1925).

Deze botanicus was tevens een verwoede amateur-natuurfotograaf. Tussen 1908 en 1912 publiceert Massart vijf belangrijke werken over de plantenaardrijkskunde, de landschappen en het natuurbewoud in België. Hierin werden niet minder dan 1.098 foto's samengebracht, waarvan 166 van groot formaat (30 x 40 cm) en 246 andere in stereoscopische uitvoering. Dit beeldmateriaal bezit thans een enorme documentaire waarde.

De hoofdauteur Leo Vanhecke, als plantkundige verbonden aan de Nationale Plantentuin van België, heeft de gelukkige gedachte doorgezet om van een zestigtal landschappen en vegetatietypes uit Massarts werken een recente foto te maken. De beroepsfotograaf Georges Charlier, werkzaam bij de Belgische Natuur- en Vogelreservaten, is erin geslaagd zestig maal vakkundig uiterst verzorgd fotowerk af te leveren.

Het resultaat is een prachtig album, dat zestig maal twee foto's brengt van hetzelfde stukje Vlaanderen, anno 1910 versus anno 1980. Leo Vanhecke voorziet de foto's van deskundige, vergelijkende commentaar. Hierbij komen zowel vegetatiekundige als landbouwtechnische, landschappelijke en heemkundige elementen ter sprake.

Het resultaat van de vergelijking tussen de twee foto's is meestal onthutsend, soms komisch of tragisch. Maar geen enkel ander werk schetst een scherper beeld van de schrijnende achteruitgang van natuur en landschap, van verlies van harmonie en toename van chaos. Géén prettig boek, maar wel een natuurbeschermingsdocument van formaat! Het werk kan besteld worden door storting van 580 F (voor leden van de B.N.V.R., 515 F) op rekening nr. 068-0847200-29 van de Belgische Natuur- en Vogelreservaten, Vautierstraat 31, 1040 Brussel.

M. Becuwe.

Aan de Dombergheide, Turnhout.

Foto: Keon

AANWIJZINGEN VOOR DE AUTEURS

Het maandblad „De Wielewaal” publiceert in principe alle artikels waarvan de inhoud strookt met de doelstelling van de Vereniging De Wielewaal: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels. De redactie behoudt zich nochtans het recht voor te beslissen welke artikels of bijdragen worden geplaatst.

Kopij moet in drievoud in machineschrift worden ingeleverd bij de hoofdredacteur. Uiterlijk twee maanden na het insturen van de kopij ontvangt de auteur bericht of zijn artikel al dan niet zal worden opgenomen. Eventueel kan de auteur gevraagd worden wenselijke veranderingen aan te brengen.

De auteurs zijn persoonlijk verantwoordelijk voor de inhoud van hun artikels.

Elk artikel wordt gevolgd door het volledig adres van de auteur(s).

De redactie dringt er op aan om artikels en belangrijke bijdragen te doen volgen door een samenvatting in de Nederlandse, Franse en Engelse taal. Op verzoek van de auteur zal de „résumé” en „summary” door een redactielid worden opgesteld.

In het maandblad wordt de voorkeurspelling toegepast. Nederlandse vogelnamen beginnen steeds met een hoofdletter (bv. Witte Kwikstaart). Groepsnamen (bv. steltlopers) beginnen niet met een hoofdletter. Dezelfde schrijfwijze geldt voor namen van planten, insekten, enz... De eerste vermelding in een tekst van een soort wordt steeds gevolgd door de Latijnse geslachts- en soortnaam, onderstreept en door haakjes omgeven.

In datumvermeldingen dienen de namen van de maanden bij voorkeur voluit geschreven. Het gebruik van afkortingen dient vermeden te worden.

Referenties in de tekst worden aldus vermeld: (Segers 1948) en verwijzen naar een alfabetisch gerangschikte bibliografie. Deze bibliografie wordt als volgt opgesteld:

- voor een artikel: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. Volledige titel. *Naam van het tijdschrift*, jaargang: eerste pagina van het artikel - laatste pagina.
bv. Grootaers, F., 1958. Glanskop (*Parus palustris*) en Matkop (*Parus atricapillus*). *Wielewaal* 24: 1 - 16.
- voor een boek: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. *Volledige titel*. Stad van uitgifte, naam van de uitgever.
bv. Segers, F., 1948. *Broedvogels in de Kempen*. Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel.

Als er meerdere auteurs zijn worden deze aldus vermeld: Segers, F., F. Grootaers. In de bibliografie worden slechts die titels vermeld waarnaar in de tekst wordt verwezen. Alle literatuuraanhalingen moeten bij hun oorspronkelijke bron gecontroleerd worden.

Indien overnames uit plaatselijke bladen van Wielewaal-afdelingen overwogen worden zal hierover eerst met de auteur worden overlegd.

Ter illustratie van bijdragen kunnen in aanmerking komen: zwart-wit- en kleurfoto's, diapositieven, zwart-wit-tekeningen. Grafieken, tabellen en kaarten dienen met zwarte inkt op wit papier getekend.

Aan de auteur van een artikel (of aan één van hen indien er meerdere zijn) zullen 5 exemplaren van het maandblad worden verzonden. Meer exemplaren (tot maximum 30) kunnen bekomen worden, indien de hoofdredacteur hierom verzocht wordt bij het inzenden van het artikel.

Elk lid van de redactie zal graag eventuele bijkomende inlichtingen of adviezen verstrekken aan mogelijke auteurs.

DE WIELEWAAL

JAARGANG 48 - JANUARI 1982

H. FRANCKX. Brief van de voorzitter.	1
M. VERWAEST. Landbouw, natuur en landschap in het noorden van Turnhout: probleemanalyse, maatregelen en instrumenten voor een gemeentelijk beleid.	2
H. FLORIZOONE. Ballade op een avond.	34
J. AERTS, A. VERMEIJEN. Drijvende Egelskop, <i>Sparganium angustifolium</i> Michaux, in het Zwart Water te Turnhout.	35
A. RIEMIS. De vlinderfauna van de Turnhoutse Kempen.	38
H. MEEUS. Inventaris van de broedparen van de Boomleeuwerik, <i>Lullula arborea</i> , in de Turnhoutse Kempen.	43
Boekbespreking	48

Titelblad: De Zandvenheide in het noorden van Turnhout — Foto: H. Meeus